

T.C
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA TÜRKİYE’NİN GENEL
DURUMU VE UYGULADIĞI DIŞ POLİTİKA**
(Yüksek Lisans Tezi)

Tezi Hazırlayan: **İlyas KAYIŞ**

İSTANBUL 2009

T.C
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA TÜRKİYE’NİN GENEL
DURUMU VE UYGULADIĞI DIŞ POLİTİKA**
(Yüksek Lisans Tezi)

Tezi Hazırlayan:
İlyas KAYIŞ
Öğrenci No:
060771078

Danışman:
N. Sinan TURAN
Doç. Dr.

İSTANBUL 2009

YEMİN METNİ

Sunduğum Yüksek Lisans Tezimi, Akademik Etik İlkelerine bağlı kalarak, hiç kimseden akademik ilkelere aykırı bir yardım almaksızın bizzat kendimin hazırladığına and içerim. 11/05/2009

Aday: İlyas KAYIŞ

JÜRİ SAYFASI

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA TÜRKİYE'NİN GENEL DURUMU VE UYGULADIĞI DIŞ POLİTİKA

Tezi Hazırlayan: İlyas KAYIŞ

Özet

Bu Tez Çalışmasında; Türkiye'nin 2. Dünya Savaşına girerken ve savaş dönemi iç ve dış dinamiklerini ele alarak uluslararası arenada hangi politikaları izlediği ve bu politika sonucu neler olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Buna göre, Türkiye tam bir denge politikası uygulamaya ya da başka bir deyişle etken tarafsız rolü oynamaya çalışmıştır. Özellikle savaşın her iki tarafı da ne gücendirmeye ne de bu iki tarafa yakınlaşmaya çalışmıştır. Dönemin siyasi kadrosunun temel endişesi savaşa girmenin gerek askeri ve sosyo-ekonomik açılardan gerekse insan kaybı açısından çok olumsuz sonuçlar doğuracağıydı. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak bu konuda aynı doğrultuda düşünüyorlardı. Bu doğrultuda Türkiye'yi yönetenlerin, ülkenin şartlarını da göz önüne alarak izledikleri dış politika ve alınan önlemlerin Türkiye'yi uluslararası arenada (savaş sonrası da dahil) nereye götürdüğü döneme dair hazırlanan monografilerden ve dönemin basınından yararlanarak incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Denge Politikası, Dış Politika, İç ve Dış Dinamikler, Uluslararası Arena, İkinci Dünya Savaşı

FOREIGN POLICY AND OVERALL STATUS OF THE TURKEY IN THE SECOND WORLD WAR

Presented by: İlyas KAYIŞ

Abstract

In this Thesis, Turkey's 2nd Entering World War and post-war period to address the internal and external dynamics in the international arena in which policies are followed and that this policy explains what were the results. Accordingly, Turkey to fully implement a balanced policy, or in other words try to play the role factors were neutral. In particular, both sides in the fighting, nor what to be offended by these two was to promote closer. The basic concerns of the period of political positions need to go to war military and socio-economic aspects of the human loss would lead to very negative consequences. President İsmet İnönü and President of General Staff Fevzi Cakmak these issues were considered in the same direction. In this regard the management of Turkey, the country's requirements also take into consideration the foreign policy and the monitoring measures taken to Turkey in the international arena (including war) where the period taken from the monograph of the press and by taking advantage of the period are examined.

Key Words: Balanced Policy, Foreign Policy, Internal and External Dynamics, International Arena, Second World War

İÇİNDEKİLER

Yemin Metni	
Jüri Sayfası	
Türkçe Özet ve Anahtar Kelimeler	
İngilizce Özet ve Anahtar Kelimeler (Abstract)	
Tablolar Listesi	I
Şekiller Listesi	II
Kısaltmalar	III
Giriş	1

GİRİŞ :	1
IBÖLÜM	4
SAVAŞ ÖNCESİ VE DÖNEMİ TÜRKİYE’NİN İÇ DİNAMİKLERİ	4
1. LİDER KADRO	4
1.1. Lider Kadro Tablosu.....	4
1.2. İsmet İnönü ve Türk Politikası’nın Değişmez Öğeleri:	5
2. EKONOMİK YAPI	10
2.1 Tarım Sorunu ve Enflasyon Afeti:	11
2.2 Alınan İç Önlemler ve Uygulanması:.....	12
2.3 Dış Etkiler ve Uygulanan Çift Taraflı Ticari Politika:	15
2.4 Almanya’dan Kopma Girişimi ve Tarafları Birbirine Karşı Oynama Taktiği :	17
2.5 Krom Sorunu.....	20
2.6 Türk Pazarlıkçılığı ve Sonuçları	22
3. TÜRKİYE’DE KAMUOYU VE BASIN	23
4. ASKERİ DURUM	26
II. BÖLÜM	30
SAVAŞIN BAŞLAMASI	30
TÜRKİYE’NİN DENGE UNSURU OLMA ÇABALARI	30
1. ALMANYA’NIN SAVAŞI BAŞLATMASI VE ÜSTÜNLÜĞÜ	30
2. TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI ANTLAŞMALARI	31
2.1 Türk-İngiliz-Fransız Deklarasyonu :	31
2.2 Alman-Sovyet Paktı ve Türkiye’nin İngiliz ve Sovyet Dostluklarını Bağdaştırma Çalışması:	32
2.3 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı:	35
2.4 Türkiye’nin Balkan Antantını Canlandırma Teşebbüsü:.....	37
3. İTALYA’NIN SAVAŞA GİRMESİ, FRANSA’NIN ÇÖKÜŞÜ VE TÜRKİYE’NİN	
SAVAŞ DIŞI DURUMU	38
4. YUNANİSTAN’IN İŞGALİ VE TÜRKİYE	39
5. TÜRKİYE ÜZERİNE NAZİ-SOVYET PAZARLIĞI	42
(HİTLER-MOLOTOV GÖRÜŞMELERİ, KASIM 1940)	42

6. ALMANYA’NIN HIZLI İLERLEYİŞLİ VE TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ BASKILARI.....	43
6.1 Almanların Balkanlara İnmesi ve Türkiye:	43
6.2 Türk-Bulgar Saldırmazlık Paktı:	44
6.3 Hitler’in Teminatı ve Türk-Sovyet Saldırmazlık Bildirisi:	45
6.4 Irak’ta Alman Taraftarı Hükümet Darbesi ve Almanya’nın Türkiye Üzerindeki Baskısı:	46
6.5 Alman-Türk Saldırmazlık Paktı:	47
6.6 Alman-Sovyet Savaşı ve Türkiye Üzerindeki Baskılar:	51
III. BÖLÜM	56
MÜTTEFİKLERİN TIRMANIŞI.....	56
TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ BASKILARIN ARTMASI.....	56
1. İNGİLTERE’NİN TÜRKİYE’Yİ SAVAŞA SOKMA GAYRETLERİ	56
2. CASABLANCA KONFERANSI	57
3.ADANA KONFERANSI	59
3.1 Askeri Müzakereler:	65
4. QUEBEC KONFERANSI.....	67
5. MOSKOVA KONFERANSI.....	68
6. BİRİNCİ KAHİRE KONFERANSI.....	70
(EDEN-MENEMENCİOĞLU GÖRÜŞMELERİ 5-8 KASIM 1943).....	70
6.1 Kahire Konferansı Sonuçları ve Türkiye’nin Yeni Stratejisi :	72
7. TAHİRAN KONFERANSI VE SOVYET DÖNÜŞÜ	73
8. İKİNCİ KAHİRE ZİRVESİ	74
İNÖNÜ’NÜN, ROOSEVELT VE CHURCHİLL’LE BİR ARAYA GELMESİ:	74
4. BÖLÜM.....	77
SAVAŞ SONU TÜRKİYE	77
1. TÜRK-MÜTTEFİK İLİŞKİLERİNDE GÜVEN BUNALIMI	77
2. İNGİLİZ-TÜRK ASKERİ MÜZAKERELERİ	77
(LİNNEL HEYETİ ANKARA’DA).....	77
3. BASKILAR SONUCU ALMANYA İLE İLİŞKİLERİN KESİLMESİ.....	79
3.1 Krom Meselesi Tekrar Gündemde-Almanya’ya Krom İhracatının Durdurulması:	79
3.2 Boğazlar ve Transit Sorunu-Bazı Alman Gemilerinin Boğazdan geçmeleri ve Menemencioğlu’nun İstifası:	80
3.3Almanya İle İlişkilerin Kesilmesi:	82
4.YALTA KONFERANSI.....	85
5. MOLOTOV-SARPER GÖRÜŞMESİ VE 19 MART SOVYET NOTASI.....	86
6. POSTDAM KONFERANSI VE ARDINDAN ROLLERİN DEĞİŞMESİ	88
Genel Sonuç Ve Değerlendirme:.....	91

TABLÖLAR LİSTESİ

<u>Tablo No.</u>	<u>Sayfa</u>
1. Lider Kadro (1938 - 1950)	4

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Şekil No.</u>	<u>Sayfa</u>
1. İkinci Dünya Savaşında Türkiye’de Çıkan Gazeteler ve Trajları	25
2. 26 Eylül - 16 Ekim 1939 Görüşmeleri ve Sovyet Talepleri	34
3. Türk – İngiliz – Fransız İttifakı 19 Ekim 1939	35
4. Türk – Alman Saldırmazlık Paktı 18 Haziran 1941	48
5. Moskova Konferansı’nda İmzalanan Kararlar 19 – 30 Ekim 1943	69

KISALTMALAR LİSTESİ

A.B.D.	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.k.	Adı Geçen Kitap
a.g.t.	Adı Geçen Tez
BM.	Birleşmiş Milletler
C.H.P.	Cumhuriyet Halk Partisi
M.K.K.	Milli Korunma Kanunu
S.S.C.B.	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T.B.M.M.	Türkiye Büyük Millet Meclisi

GİRİŞ :

1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'ya saldırmasıyla resmen başlayan ve 8 Mayıs 1945 gece yarısı sona eren 2. Dünya Savaşı başta Avrupa olmak üzere özellikle ekonomik buhranlarıyla tüm dünyayı etkilemiş ve 50 milyonu aşkın insan hayatını kaybetmiştir. Birçok ülke gibi Türkiye de, aktif olarak savaşa girmese de yine savaşa katılan diğer ülkeler gibi çeşitli münasebetlerde bulunmuş, özellikle politika açısından birçok baskılara ve zorlamalara maruz kalmıştır. Bu nedenle bahse konu incelememizin başlıca amacı özellikle Türkiye'nin iç ve dış dinamiklerini irdeleyerek dış politikasının nasıl olduğuna anlam vermektir.

Bu savaşta Türkiye'nin dış politikası ve muharip taraflar arasındaki diplomatik mücadele ve aynı zamanda, taraflardan her birini meydana getiren devletlerarasındaki münasebetlerde işgal etmiş olduğu yer, diplomatik münasebetler tarihinin en ilgi çekici konularından birini teşkil eder. Bu dönem Türk dış politikasının güç ve karışık safhalarından biridir.¹ Onun için bu çalışmada incelenecek asıl konu; Türkiye'nin savaşta hangi konumda olduğu ve izlediği politikadır. Türkiye'nin 2. Dünya Savaşında uyguladığı politika, 1. Dünya Savaşı'ndan yorgun çıkmış ve jeopolitik konumu itibariyle savaşan taraflar arasında çok önemli yere sahip olan bir ülkenin diplomatik başarısı sayesinde dünyanın büyük güçlerine sözünü geçirebileceğinin en dikkate değer örneklerindedir.² Türk dış politikasının amacı, ülkenin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını hiçbir taviz vermeden muhafaza etmek amacıyla savaşın dışında kalmak ve büyük devletlerarasında bir denge unsuru olma politikasını yürüterek saldırılardan korunmak olmuştur.³ Dönemin Londra Büyükelçisi Rauf Orbay'ın deyişiyle "Devletlerle münasebetlerimizde ölçümüz onların servet, kudret ve azametleri değil, bizim toprak bütünlüğümüz, istiklalimiz ve milli şerefimize riayetleri derecesidir."⁴

¹ Armaoğlu, F., "İkinci Dünya Harbinde Türkiye" Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 1958 Cilt. 14 Sayı 2, s. 141

² Deringil, S., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 2007, s.2

³ Sarıay, Y., "Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme" Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 16, Sayı 48, s. 8

⁴ Akın, N., Rauf Orbay'ın Londra Büyükelçiliği 1942 - 1944, İstanbul, 1999, s.219

Türkiye’yi yönetenler, Atatürk’ün “Yurtta sulh cihanda sulh “ ilkesini benimseyerek ne bir toprak talebini ne de kaybını düşünmüyordu. Türkiye’yi savaşa sürükleyecek serüvenci bir politika izlememiş, bunun yerine, bir “Müttefik” ya da “Mihver” zaferine karşı ağırlıklı olarak Türkiye’nin güvenliğini sağlamayı uygun bulmuşlardı. Türkiye’nin tarafsızlığı bu bakımdan küçük bir devletin bağımsız bir güç olarak kendisini saldırıdan koruyup, büyük ülkeler arasında bir denge ögesi olma politikasının uygulaması olmuştur.⁵

Yalnız Türkiye’nin uyguladığı tarafsızlık politikası, salt tutumsuz bir tarafsızlık politikası değil “etken tarafsızlık” politikalarının belirtiydi.⁶ Duruma göre hareket etme politikasıydı. İyi polis/kötü polis dikotomisini anımsatır biçimde kimi devlet adamlarının “Almancı”, kimilerinin “İngilizci” görünerek her iki tarafında idare edilmesi oldu.⁷ Bir anlamda “oyalama taktiği”ydi.⁸ “Biz benciliz ve yalnızca kendi çıkarlarımız için savaşırız” demekteydi Menemencioğlu.⁹ Menemencioğlu’nun inancına göre Türkiye’nin savaşa girmekten elde edeceği tek şey, büyük devletlerin ordularına savaş alanı olmakla kalacaktı. Türkiye’yi yönetenlerin, Türkiye’nin büyük devletlerden herhangi birine aşırı derecede bağımlı olmamak için gösterdiği çaba, titizlik ve büyük devletlerarasında bir güç dengesi kurma inancı, küçük bir devletin en iyi savunma aracıydı.¹⁰

Sonuç olarak 1939– 45 döneminde işbaşındaki kadronun yani başta İsmet İnönü ve kadrosu olmak üzere çoğu, 1. Dünya Savaşı’nın zorluklarını ve hezimetlerini çok iyi hatırlatmaktaydılar. Bu sebeple birinci derecede önemli husus Türkiye’nin bu savaşın dışında tutulmasıydı.¹¹ Yani 1. Dünya Savaşı’ndaki olumlu ve olumsuz uygulama ve politikalarından çok önemli dersler çıkartılarak elde edilen tecrübelerini, bu savaşta

⁵ Weisband, E., 2. Dünya Savaşı ve Türkiye İstanbul, 2002, s.9

⁶ Weisband, a.g.k., s.38

Ancak Baskın Oran Türkiye’nin politikasını “tarafsız “ bir politika olmadığını, yalnızca “ savaş dışı “ kaldığını belirtmektedir. Bu savaş dışılığı da, kesinlikle İngiltere’nin çekirdeğini oluşturduğu Müttefiklerden yana bir durumdur. Baskın; O: Türk Dış Politikası cilt 1 s.393

⁷ Manka, A., Anadolu Ajansı ve İkinci Dünya Savaşı., Ankara, 2008,s.25

⁸ Oran, B., 1939-1945 Savaş Kaosunda Türkiye: Görelî Özerklik 2,(Türk Dış Politikası Cilt 1), İstanbul, 2005, s.395

⁹ Weisband, E., 2. Dünya Savaşı ve Türkiye, İstanbul, 2002 s.39

¹⁰ Güngören, F., 2. Dünya Savaşı’nda Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar, İstanbul, 2003 s.56

¹¹ Manka, A., Anadolu Ajansı ve İkinci Dünya Savaşı., Ankara, 2008, s.26

kullanmışlardır.¹² Pazarlığın önemi, kendi kendine yeterlilik, yerinde uygulanan esneklik (etken tarafsızlık) gibi ilkeler kurtuluş savaşından çıkarılan en önemli derslerdi. Kurtuluş savaşından beri belirginleşen bu özellikler Misak-ı Milli ilkeleriyle özdeşleştirilerek 2. Dünya Savaşı'nda Türk dış politikasının temellerini teşkil etmiştir.¹³

Bu amaçla hazırlanan tez dört bölüm altında planlanmıştır. İlk bölümde savaş öncesi ve zamanı Türkiye'nin iç dinamikleri anlatılmıştır. Türkiye'yi uluslararası arenada yönlendiren Türk devlet adamları ve özellikleri, Türkiye'nin ekonomik yapısı ve bu yapıya yönelik uygulanan tedbirler, askeri durum ve basın olmak üzere ele alınmıştır.

Tezin ikinci bölümde 2. Dünya Savaşının başlaması ve Türkiye'nin savaşa girmemek için gösterdiği gayretler ve bu gayretler neticesinde savaşan her iki tarafla yaptığı antlaşmalardır. Ayrıca savaşın ilerlemesi, Almanya'nın özellikle savaşta üstünlüğü ele geçirmesi ve üstünlüğünü kullanarak Türkiye'yi kendi tarafında savaşa sokma gayretlerinin olduğu ve Türkiye'nin tam tersine tarafsız olabilmek için gösterdiği çabalar yer almaktadır.

Tezin üçüncü bölümde ise Amerika dahil olmak üzere İkinci Dünya Savaşına girmesi, Sovyetlerin Alman baskısını kırması ve bu neticede müttefiklerin savaşta üstünlüğü ele geçirmesi anlatılmaktadır. Müttefiklerin savaşta durumu lehine çevirmeye başlaması da Türkiye'nin müttefiklerle birlikte bir takım müzakereler yapmasına neden olmuş, bu yapılan müzakereler ve Türkiye üzerine bu müzakerelerde neler planlandığı bu bölümün asıl konusunu teşkil etmiştir. İkinci bölümde Türkiye üzerinde Alman baskısı anlatılırken bu bölümde tam tersi müttefiklerin özellikle de İngiltere'nin Türkiye üzerinde savaşa girmesi için yaptığı baskılar anlatılmıştır.

Son olarak da dördüncü bölümde Müttefiklerle Türkiye arasında güven bunalımı ve sonuç olarak Türkiye'nin savaşa girmesi, savaş sonu yapılacak yeni Dünya düzeni için Türkiye'nin duyduğu endişeler yer almaktadır.

Tezin hazırlanması sürecinde konuya ve döneme dair kaleme alınmış kitap ve makalelerin yanı sıra döneme ait basın ve anılar da kullanılmıştır.

¹² Akin, N., Rauf Orbay'ın Londra Büyükelçiliği 1942 - 1944, İstanbul, 1999, s. 9

Birinci Dünya Savaşında bağımsızlık savaşını sevk ve idare eden lider kadrosunun İkinci Dünya Savaşı sırasında ülkeyi yönetir durumda olması ciddi önemlidir.

¹³ Esmer, Ş., Olaylarla Türk Dış Politikası 1939-1945 Dönemi, Ankara, 1996, s.13

I.BÖLÜM

SAVAŞ ÖNCESİ VE DÖNEMİ TÜRKİYE’NİN İÇ DİNAMİKLERİ

1. LİDER KADRO

1.1 Lider Kadro Tablosu

Cumhurbaşkanları	Hükümetler	Dışişleri Bakanları	Dışişleri Genel Sekreterleri
M. İsmet İnönü (11 Kasım 1938 – 22 Mayıs 1950)	II. Refik Saydam Hükümeti - CHP (03 Nisan 1939 - 09 Temmuz 1942)	Şükrü Saraçoğlu (11 Kasım 1938 – 13 Ağustos 1943)	Numan F. Menemencioğlu (01 Temmuz 1929 – 16 Ağustos 1943)
	I.Şükrü Saraçoğlu Hükümeti – CHP (09 Temmuz 1942 - 09 Mart 1943)	Numan F. Menemencioğlu (13 Ağustos 1943 – 25 Haziran 1944)	Cevat Açıkalın (16 Ağustos 1943 – 15 Ekim 1945)
	II. Ş.Saraçoğlu Hükümeti – CHP (09 Mart 1943 - 07 Ağustos 1946)	Hakan Saka (13 Eylül 1944 – 10 Ekim 1947)	

(Tablo: Atay Akdevelioğlu) ¹⁴

Savaş yıllarında Türkiye'nin uyguladığı politikaya yön verenler çok dar ve sınırlı bir kadroydu. İsmet İnönü ve dış politikayla yoğrulmuş Şükrü Saraçoğlu ve her şeyden önce Numan Menemencioğlu idi. Piramidin tabanı T.B.M.M., ortasını CHP'nin Meclis Grubu ve Kabine, en üst kademesini ise İsmet İnönü oluşturmaktaydı.Bu saydığımız T.B.M.M. , Meclis Grubu ve Kabine de önderin politik iradesinin uzantısıydı.Tek partili bu

¹⁴ Akdevelioğlu, A., Türk Dış Politikası Cilt 1, İstanbul, 2005, s. 387

iktidar yapısı, Türk toplumunun politikada faaliyet gösteren unsurlarının neredeyse tümünü içeriyordu. Bu dönemim iktidar yapısına baktığınızda iki önemli unsur göze çarpar. Merkezîyetçi ve otoriter yapı.¹⁵ Bu düzen otoriter olduğu kadar hiyerarşik bir yapıya da sahipti. İnönü'nün kendisi, otoriter bir düzenin otoriter önderi olarak iktidarın zirvesindeydi ve bütün bu merkezîyetçiliğin odak noktasını oluşturuyordu. Alınacak ve uygulanacak her karar İsmet İnönü ve sınırlı kadrosu dahilinde gerçekleşirdi.¹⁶ Türkiye'nin herhangi bir yöne hareketini sağlamak isteyen dış güçler İsmet İnönü'nün var olan iktidarı dışında herhangi bir alternatifte başvuramazlardı. Örneğin Yugoslavya ve Romanya'da olduğu gibi Almanya ve İngiltere'ye eğilimli partiler yoktu. Dış güçler olduğu gibi iç güçler tarafından da Türkiye politikasını yönlendirmek olanaksızdı. Mesela 1944 yılı Mayıs ayında Türkçülük ve Pan – Turancılık fikirlerinin propagandasını yapanların toparlanması oldu. Zeki Velidi Togan, Oguz Türkan ve Nihal atsız gibi Turancı önderler 9 Mayıs 1994'de tutuklandı.¹⁷

1.2. İsmet İnönü ve Türk Politikası'nın Değişmez Öğeleri:

Bu dönemde tek hakim, tek önder her türlü politikaya egemen olan başlıca unsur, İsmet İnönü'dür. Fredrick Frey 'in iğneleyici bir şekilde dediği gibi "İnönü'nün İnönü'den başka kimsesi yoktu."¹⁸

Gerek devlet başkanı, gerekse tek siyasal partili bir yönetimde başkan olmanın sağladığı güçle, denetimini otoriter bir biçimde yürütebiliyordu. Şevket Süreyya Aydemir'in söylediği gibi "tüm sonuçlarıyla birlikte, bütünüyle İnönü'nün elindeydi." Yine Aydemir'in belirttiği gibi "İnönü'ye gelince; Mecliste çoğunluğun kayıtsız şartsız bağlılığını belki de her zaman sağlayamamış olsa bile, herkesin mantığı tabii ve en kaçınılmaz zaruret halinde onun Cumhurbaşkanlığı etrafında toplanıyordu."¹⁹

İnönü'nün dünyasında kesinlikle duygusallık, kişilere ve kurumlara bağlılık yoktu. Her bakımdan dizginleri elinde tutuyor, kurmaylarını, yardımcılarını, en yakınında kilerini dahi olayların akışına seyrine göre değiştiriyordu. İngiliz- Türk ilişkilerinin en kötü

¹⁵ Deringil, S., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 2007, s.38

¹⁶ Sarıay, Y., "Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme" Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 16, Sayı 48

¹⁷ Weisband, E. 2. Dünya Savaşı ve Türkiye, İstanbul, 2002, s.259

¹⁸ Weisband, a.g.k., s. 20

¹⁹ Aydemir, S., İkinci Adam Cilt 2, Ankara, 2001, s.153

döneminde (1944) İngilizleri kaybetmemek uğruna Alman yanlısı olarak bilinen dönemim en iyi diplomatı sıkı pazarlıkçı olarak ün yapmış Numan Menemencioğlu'nun görevden alınmasıdır. Yine başka bir örnek ise savaşın bitiminde Sovyetlerle beliren çelişkiler sonucu Sovyetlerle pek anlaşamayan Saraçoğlu'nu görevden almasıdır. İnönü'nün en yüksek en iyi diplomatlarını, bakanlarını istediği gibi atayıp görevden uzaklaştırması sadece ülkenin çıkarları için olması ve aynı zamanda İnönü'ye rakip bir güçlü adam figürünün belirip etrafında muhalefet oluşturmasına engel olmasıydı.²⁰

Bu dönemin Türk Dış politikasını incelemek için titizlikle uygulanan kararların ve fikirlerin belirlenmesi ve kavranması gerekir. En başta gelen hedef, fikir İnönü'nün çok iyi bilinen ölçülülüğüdür. Bunu daha iyi anlamak için ise Deringil “en belirgin özelliği İnönü'nün kesinlikle temkinliliğidir” diye belirtmektedir.²¹ Türkiye İnönü döneminde hep savaşa girmeye hazır durumdaydı; ama ancak İnönü'nün kendi koyduğu bazı koşulların gerçekleştirilmesi halinde... Aceleci ve maceraperest davranışlardan hep ülkeyi uzak tuttu. Bu tür hareketler Türkiye'yi göz göre göre ateşe atmak demektir.²² Yalnız savaş sonrası bile İnönü bu tutumu nedeniyle sert eleştirilerden kurtulamamıştı. Nadir Nadi savaş yıllarındaki politikaya “kaypak rejim” adını takmıştı istediğiniz her yöne çekebilirsiniz demekteydi.²³

Türkiye'nin uyguladığı bu politika aslında bir bakıma, özün de “bekleme politikasıydı.”²⁴ Bekle ve duruma göre, gelişen olayların seyrine göre tutumunu sergile... Sürekli olayların tarafları tutumları değişmekteydi İnönü de bu değişen şartlara göre Türkiye'yi hazırlamak için bekle ve gör tutumu içindeydi. Yani aşırı bir dikkat gösterip zaman kazanmaya çalışmaktaydı.²⁵ Yalnız bu günü birlik, uzun vadeli amacı olmayan bir politika değildi. Her günün üzerinde ayrı ayrı dikkatle çalışılması gereken bir durumdu ve İnönü'de bu konu üzerinde çok hassastı. Üstelik, şu temel amaç için her zaman inançla çaba göstermiştir. “Türkiye yalnız Türklerindir.”²⁶

²⁰ Deringil, S., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 2007 s.49

²¹ Deringil, a.g.k., s.46

²² www.ismetinonu.org.tr/soylevd/soylev_demecler.html

²³ Nadir Nadi, Cumhuriyet Gazetesi, 25 Şubat 1944

²⁴ Bu deyiimi Profesör Suat Bilge kullanmıştır.

²⁵ Aydemir, S., İkinci Adam Cilt 2, Ankara, 2001, s.157

²⁶ Weisband, E., 2. Dünya Savaşı ve Türkiye, İstanbul, 2002, s.157

İnönü'nün “savaş sırasında dış politikayı tayin ederken benimsediğim birinci prensip başta işlenen bir hatanın sonradan zor telafi edildiğidir” demektedir.²⁷ Yani sürekli “sabrın sonu selamettir” politikasını uygulamaktaydı ve kabineye sürekli olarak bu telkini bulunmaktaydı.²⁸

Cumhuriyet' in kurulmasından, Atatürk devrimlerinin gerçekleşmesinden bu yana Türkiye'nin uyguladığı vazgeçilmez bir politika vardı. Bu vazgeçilmez dış politikanın temeli, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü ve kendi toprakları üzerinde kendi kendine yetebilme, kendi kaderini çizebilme ve yönetebilme olmuştu. Savaş yıllarında da İnönü Atatürk'ün “yurtta sulh cihanda sulh” ilkesini de ekleyerek Türk topraklarının bütünlüğüne, Türkiye dış politikasının temel ilke ve amaçları olarak bakmıştır.

Bu amaçlar doğrultusunda İnönü savaş boyunca gerek mihver gerek müttefik devletlerine sık sık telkinde bulunmuş ne olursa olsun savaştan çekinmeyeceğini belirtmiştir. İnönü ilk, savaş başlamadan Mussoli'nin İtalya'sından çekinmişti. 1935'te İtalyanların Habeşistan seferinden sonra İnönü, Musolli'nin Akdeniz tarafında ki toprakları istila etmek isteyeceğini tahmin etmişti. Savaş boyunca İnönü, özellikle Mihver devletlerinin hızla ilerlediği bir dönemde, gerek Almanya gerekse İtalya'ya sürekli telkin ve ikazlarda bulunmuştur.²⁹

İnönü'nün toprak bütünlüğü, sınırlarına dokunulamayacağı açısından gösterdiği çaba, Hitler tarafından dahi anlaşılmıştı. Bunu Hitler'in İnönü' ye 3 Mart 1941'de göndermiş olduğu mektupta anlayabiliriz. Hitlerin Almanya'nın Bulgar sınırları içerisinde ilerlerken İnönü'ye gönderdiği mektubunda “...bu fırsattan yararlanarak resmen bildiririm ki, Almanya'nın bu önlemleri, hiçbir şekilde Türkiye'nin toprak bütünlüğüne veya siyasi yapısına yönelmiş değildir. Bu bakımdan ben şimdi olduğu gibi gelecekte de, Almanya ile Türkiye'yi karşı karşıya getirebilecek hiçbir neden olamayacağı görüşümdedir. Bu düşüncelerle, Bulgaristan'da ilerleyen Alman birliklerinin Türk sınırından, orada bulunmalarının amacı hakkında yanlış bir yorumda bulunulmasına meydan vermeyecek kadar uzak kalmalarını emrettim...” Bu mektup üzerine İnönü de Hitlerlere karşılık verdiği 12 Mart 1941 tarihli mektubunda “... Türkiye, toprak bütünlüğü ve masuniyetini, şu veya bu devletler grubu arasında ki siyasi ve askeri kombinasyonların şekline göre mütalaa

²⁷ Deringil, S., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 2007, s.47

²⁸ Aydemir, S., İkinci Adam Cilt 2, İstanbul, 1967, s.45

²⁹ Armaoglu, F., 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995), İstanbul, 2005, s.391

edemez ve tecavüzden masun olma hususunda ki mukaddes hakkı üzerinde, herhangi bir yabancı devletin kazanacağı zafer açısından hüküm yürütülmesine müsaade edemez. Türkiye, bu sebepten, milli egemenlik alanı içine vaki olacak her müdahaleye karşı koymağa azimlidir.”³⁰

Sonuç olarak İnönü, İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin dış politikasını, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü koruma ve gerekirse karşı koyma açısından yönetti. Bu politika “ne başkasının bir karış toprağında gözümüz var, ne de başkasına bir karış toprak veririz” diye özetlenebilir.³¹ Edward Weisband bunun çifte bir anlam ifade ettiğini belirtmekteydi. “İnönü, Türkiye'nin sınırlarına saldırılmayacağını hesaplarken, bunun bedelini de kabul etmişti. Türk topraklarının bir karışını bile vermemeye kararlıydı, ama herhangi bir başka ülkenin topraklarına da göz dikilmesine kesinlikle karşıydı.”³² Bu ilke tüm devletler için geçerliydi. Mesela Almanya'nın Sovyetler'e karşı zaferlerini kazanmaya başladığı 1942 yılı sonlarında Almanya sürekli alınan, kazanılan Rus topraklarının ganimet diye kabul etmesi için İnönü'ye baskı uygulasa da, başarısızlıkla sonuçlanmıştır.³³

İnönü' den sonra dış ilişkilerin beyni olarak değerlendirilen ve 2. Dünya Savaşında Türkiye'nin dış politikasına yön veren Numan Menemencioğlu' nu da kısaca tanımak ve değerlendirmek gerekir.

Saraçoğlu'nun Dışişleri Bakanı olduğu 1938 – 1942 dönemi dahil dışişlerini çekip çeviren aslında Menemencioğlu idi.” İnönü'nün emri altında karar verme yetkisine sahip kişilerin en önemlisi o idi.”³⁴

Menemencioğlu 2. Dünya Savaşında aldığı kararlar ve uyguladığı politikalar nedeniyle tartışmalı bir konuma gelmiştir. Alman yanlısı olarak dile getirilmiş ve İngilizler tarafından hiç benimsenmemiştir. Bir başka görüşe göre ise, her şeyden önce Türkiye'nin çıkarlarını gözetiyor ve bunların korunması için en gerçekçi ve pragmatik yollara başvuruyordu. İngiliz Dışişleri Bakanı Eden'e göre Menemencioğlu kesin ve net bir

³⁰ Güngören, F., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar, İstanbul, 2003, s.262 -266
Bu hiçbir belgeye dayanmayan anlaşma daha sonra 18 Haziran 1941'de iki ülke arasında imzalanan saldırmazlık paktına dönüştürülmüştür.

³¹ Manka, A., Anadolu Ajansı ve İkinci Dünya Savaşı., Ankara, 2008, s.21

³² Weisband, E., 2. Dünya Savaşı ve Türkiye, İstanbul, 2002, s.28

³³ Esmer, A., Olaylarla Türk Dış Politikası, İstanbul, 1996, s.161

³⁴ Weisband, E., 2. Dünya Savaşı ve Türkiye, İstanbul, 2002, s.46

biçimde Mihver ve Alman yanlısıydı. Yanlız bir konuda çoğu kaynaklar hem fikirdedir. Menemencioğlu'nun asıl amacı her şeyden önce Türkiye'yi savaşa sokmamaktı. Zira bu amaç uğruna her türlü yõteme başvurmaktan çekinmezdi. Uyguladığı diplomatik yöntemlerle Türkiye'nin savaş zamanında en kritik dönemlerde dahi savaşa girmesini engellemiş ve rahat bir nefes almasını sağlamıştır. Ona göre Türkiye'nin uyguladığı tarafsızlık politikası normal alışıl gelmiş bir politika olmamalı aksine etken bir tarafsızlık politikası olmalıydı. Türkiye'nin stratejik konumu nedeniyle taraflar arasında hayati bir konum arz etmekteydi ama bu taraflar fazla baskıcı olmaya başladıklarında karşıtlarıyla da diyaloga girerek durum dengelenebilirdi. Onun diyalog olarak adlandırdığı aslında amansız, sıkı bir pazarlıkçılık yöntemi idi. Bu sıkı pazarlıkçılık gerek Müttefik gerekse Mihver devletler tarafından çok iyi bilinirdi ve kimi zaman çileden çıkmalarına bile neden olurdu. Türkiye de zaten bu politikayı uygulamış ve 2. Dünya Savaşında tek bir askerini, vatandaşını, toprağını kaybetmeden sonlandırmıştır.³⁵

Zaten amaçlanan da Türkiye'nin savaşın dışında kalmasıydı. Savaş var olan düzeni değiştirip yeni bir dünya düzenini getirebilirdi. Dengeler çok hassas idi. Bir gücün diğer tarafı tamamen saf dışı bırakıp dünya düzenini tek elinde bulundurması Türkiye gibi stratejik öneme sahip bir ülkenin işine gelmezdi. Menemencioğlu'nun hem Almanlara hem İngilizlere "Bu savaşın iki taraftan birinin tamamen ezilmesiyle sonuçlanmasını istemiyoruz, Türkiye'nin çıkarları müzakerelerle sağlanacak bir barış doğrultusundadır." demektedir.³⁶

Menemencioğlu'nun Türkiye'nin savaşa girmeden çıkarlarının korunması için Almanya ile diyalog kurmaktan, Alman yanlısı olarak görülmesi hiçte haklı bir görüş değildir. İngilizler için Türkiye, savaş için iyi bir cephe ve zaman kazandıran bir araç olarak görülüyordu.³⁷ Bu bağlamda durumu çok iyi analiz eden Menemencinin tek suçu bunu anlaması ve engel olmak için elinden geleni yapmasıdır. Tabi bu İngiltere'nin gözünden bakıldığında... Sonunda İngiltere'nin savaşı kazanan taraf olması onu yitirme tehlikesine yol açınca Menemencioğlu görevden uzaklaştırılmıştır.

Sonuç olarak bir özet yapmak gerekirse Selim Deringil'in bahsettiği gibi : " İnönü ve çevresindekilerin Türk dış politika felsefesini tümüyle kavramış ve onun amaç ve

³⁵ Deringil, S., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 2007, s.49-50

³⁶ Güngören, F., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar, İstanbul ,2003, s.270

³⁷ Deringil, S., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 2007, s.49-50

kıstaslarını tümüyle benimsemiş olmaları, bu dönemdeki başarılarını açıklayan başlıca unsurdur.”³⁸

2. EKONOMİK YAPI

Savaş döneminde Türkiye'nin dış politikası, ekonomik değerlerin ve kısıtlamaların büyük etkisi altında kalmıştır. Sanayisi gelişmiş bir ülkede, hele ülke savaş alanı olmamışsa, savaşların üretimi kamçılacağı çok görülür. Mesela Amerika her iki dünya savaşında da çok büyümüştür. Ama Türkiye gibi geneli tarıma dayanıp ekonomik olarak çok kalkınmamış bir ülkede ise kalkınma yerine yıkım söz konusudur.³⁹ Türkiye savaş dışında kalmıştı ama özellikle de ekonomik olarak etkilerini şiddetli bir biçimde hissetmişti. Müzmin dertlerinden, temel gereksinim maddeleri yokluğundan, enflasyon ve benzeri bunalımlardan yakasını kurtaramamıştı.⁴⁰

Cumhuriyet'in kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı'na kadar Türkiye ekonomik alanda çok sınırlı ve dar bir ilerleme kaydedebilmişti. Bunun nedenlerine baktığımızda; Birinci Dünya Savaşından çok ağır tahribatlarla yorgun bir şekilde çıkması, genç nüfusunu özellikle Birinci Dünya Savaşında yitirmesi ve asıl olanı gerçek ekonomik büyümeye geçmeden önce tarımda ve sanayide uzun bir onarım döneminin yaşanmasıydı. Hükümetin seferber edebildiği tüm olanaklar art arda gelen savaşların yol açtığı tahribatı onarmaya yönelikti.⁴¹

Sonuç olarak 2. Dünya Savaşı arifesinde Türkiye ekonomik olarak güçsüz bir ülkeydi. Bunun anlamı bir adım dahi ilerleme kaydedilmemiş demek değildi. Elbette Türkiye'de ilerlemeler kaydedilmiş, altyapı ve genel düzenleme olarak önemli atılımlar yapılmıştı. Ama Türk devlet adamları henüz bir arayış içindeydiler ve Türkiye ekonomisi geçmişten devraldığı ağır mirası henüz aşamamıştı.⁴²

³⁸ Deringil, S., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 2007 s.56

³⁹ Oran, B., 1939-1945 Savaş Kaosunda Türkiye: Görelî Özerklik 2 (Türk Dış Politikası Cilt 1), İstanbul, 2005, s.388

⁴⁰ Metinsoy, M., İkinci Dünya Savaşında Türkiye (Savaş Ve Gündelik Yaşam), İstanbul, 2007, s.52

⁴¹ Çetin, H., İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Ülkenin Sosyo-Ekonomik Durumu Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi , 2007, s.102

⁴² Deringil, S., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 2007 s.15

Ayrıca ekonomik bağımsızlık olmadan, ekonomik güç olmadan Türkiye dış politikada ne kadar güçlü olabilirdi, ne kadar dayanabilirdi savaşın o karşı konulamayan afetlerine? Ekonomik anlamda elde edilemeyen mutlak bağımsızlık, Türkiye'nin dış politikasını olumsuz etkiliyordu. Bunun anlamı ise savaş sırasında kendi hür, özgür dış politikasını uygulamaktan uzaklaşırsın ve diğer savaşan tarafların etkisi altındadır. Bu durumu çok iyi bilen ve kavrayan Türk devlet adamları, bu ağır yükün altından kalkmak için de savaş sırasında temel siyasi ilişkileri tehlikeye atmadan, uluslar arası arenada en büyük çıkarları sağlama olanağını olgunlaştırmak oldu.⁴³

2.1 Tarım Sorunu ve Enflasyon Afeti:

Savaş sırasında Türkiye'yi en fazla etkileyen ve zorlayan sorun, ekonominin gidişatıydı. Bunların başında da tarım sorunu ve bu sorunun getirdiği enflasyon afetiydi. Yüz ölçümü 780.623 kilometre kare ve 1940'ta nüfusu 17.869.901 olan Türkiye, savaş döneminde bir tarım ülkesiydi. Toplam nüfusun 13.475.000' ı kırsal kesimde yaşıyordu ve nüfusun % 70'i tarımla uğraşıyordu. Toprakların da ancak % 10'u işlenebiliyordu. Bu işlenen kısım da ancak ilkel yöntemlerle yapılıyordu.⁴⁴

Bu sorun Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından itibaren var olan bir sorundu. Bu sorun öncelikle giderilmeye çalışılan konulardandı. İlk yapılan reformlardan bir tanesi de Toprak Reformu'dur. Cumhuriyetin ilanından 2. Dünya Savaşına kadar Toprak Reformu konusunun üzerine gidilmiş ve böylelikle Türkiye'nin kendi kendine yeterli olmayı hedeflediği dönemde tarım kesiminden sanayi kesimine artık aktarımı gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak sanayide olduğu gibi tarımda da gerçek kalkınmaya geçilmeden önce yoğun ve uzun bir onarımın gerekliliği idi. Bu sorunun üstesinden gelmeye çabalarken ve tam asıl üretime geçilmeye kalkışırken 2. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, Türkiye'nin olumsuz etkilenmesine sebep olmuş ve üretim düzeyleri çok önemli gerilemeler göstermiştir. Buğday üretim düzeyi 1938'den 1945'e kadar % 49, 1938 sabit fiyatlarıyla toplam hububat üretimi ise 1938' den 1945'e kadar % 52 oranında düşüş göstermiştir. Yetişkin nüfusun bir milyon kadarının askere alınması, öküzlerin ordu adına müsaderesi, çiftçinin ürününü değerinin altında devlete satmaya zorunlu tutulması, savaş koşullarında

⁴³ Weisband,E., 2. Dünya Savaşı ve Türkiye, İstanbul, 2002, s.74

⁴⁴ Metinsoy, M., İkinci Dünya Savaşında Türkiye (Savaş Ve Gündelik Yaşam), İstanbul, 2007, s.54

devletin ekonomik açıdan özellikle tarım açısından ne kadar zorlandığının bir göstergesidir.⁴⁵

Savaş sırasında ekonominin ne kadar kötüye gittiğine biraz daha örnek vererek açıklayalım. Savaş döneminde resmi döviz kuru, 1 dolar = 1 lira 80 kuruş olarak kaldı.

Oysa liranın gerçek satın alma gücü, sınırsız bir oranda düşmeye başladı. Türkiye'nin yabancı ekonomilerle olan ilişkileri bakımından, savaş sona erdiğinde Türk lirasının değeri, savaştan önceki değerinden % 30 ile % 70 arasında daha düşüktü. Bu düşüş, İngiliz, Amerikan ve İsviçre paralarının uğradığı değer kaybının üçte iki oranında daha çoktu. Sözcüleri sebze ve meyvelerde 1923 yılı 100 sayılı birim alınarak üzere fiyat artışı 1942'de 424.9'a varmıştır. Bir sonraki yıl ise bu sayı 894.5'i bulmuştur.⁴⁶

2.2 Alınan İç Önlemler ve Uygulanması:

2. Dünya Savaşında yaşanan bu ekonomik olumsuzlukların etkileri pek yıkıcı olmuştur. İnönü 1 Kasım 1944'te bunu , “Geçen yıllar içinde, memleket içinde başlıca uğraşımız beslenme güçlükleri ve enflasyonun zararlarıyla” sözleriyle belirtmiştir.⁴⁷

Ekonominin bu olumsuz etkilerini engellemek ve iyileştirmek için birçok iç ve dış önlemler alınmıştır. İçte alınan önlemlerin birçoğu, vatandaşlar için özellikle köylüler için (daha önceden belirttiğimiz gibi % 70 tarımla uğraşıyordu. Yani buradan anlayacağımız nokta halkın çoğunluğu önlemlerden etkilenmiştir.) çok olumsuz yönde etkileri olmuştur. Bu dönemde alınan en önemli iç tedbirler 1938'de çıkarılan Toprak Mahsulleri Ofisi Kanunu ve 18 Ocak 1940'da çıkarılan Milli Korunma Kanunu'dur. MKK hükümete, ekonominin her alanına müdahale etme ve ekonomik yaşamı olağanüstü şartlara göre düzenleme yetkisi veriyordu. Üretilecek mal miktarı hükümetçe saptanabilecek, devlet fabrikalara ve madenlere el koyabilecek, üretim ve dağıtımını sağlayabilecek, bütün fiyatları denetleyebilecek, sıkıyönetim ilan edip mülk zapt edebilecekti.⁴⁸ Oysa uygulamada, bu hükümlerin yerine, yasanın özel girişime yardımcı olan hükümlerinin (kredi vermek,

⁴⁵ Keyder Ç ve Pamuk O., “ 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Üzerine Tezler” Ankara, 1984 – 85, s.52

⁴⁶ Karaca, M., 2. Dünya Savaşı Konjonktüründe Türkiye Ekonomisi Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, 2005 s. 45

⁴⁷ www.ismetinonu.org.tr/soylevd/soylev_demecler.html

⁴⁸ Metinsoy, M., İkinci Dünya Savaşında Türkiye (Savaş Ve Gündelik Yaşam), İstanbul, 2007, s.197

mallarını satın almak, karı garantilemek v.b) ve dar gelirlilerin haklarını kısıtlayan hükümlerin (zorla çalıştırma, işçilerin işlerinden ayrılması yasağı, tatil günlerinin ve sabit çalışma saatlerinin kaldırılması v.b) egemen olduğu görüldü.⁴⁹ Toprak Mahsulleri Ofisi Kanunu ise köylüyü korumak ve kamu tüketimi için ürün biriktirmek amacıyla kurulmuştu. Milli Korunma Kanunuyla birleşince fakir köylüyü daha da ezdi. Ofis, köylülerin ellerindeki ürünü değerinden daha az bir şekilde devlete satmalarını istemiştir. Böylelikle köylüye kendisi için yeteri kadar artırıp diğer mahsullerinin tamamını vermesine imkan sağlamıştır. Aslında burada amaç, orduyu beslemek, besin maddelerinin halk arasında eşit dağıtımını yapmak, yoksulluk ve açlığı önlenmek, özellikle ekmek fiyatlarının belirli bir düzeyde tutulmasıydı. Ancak kararlar yanlış uygulanmış ve önlemler yapıcı yerine daha yıkıcı bir vaziyet almıştır. Köylüler, önlemler karşısında ürünlerini saklamaya ve kaçırmaya başlamış buda karaborsacıların çıkmasına ve fiyatların daha çok yükselmesine sebep olmuştur. Köylüler daha çok fakirleşirken karaborsacılar ve zenginler daha çok para kazanmışlardır.⁵⁰

Bu iki kanun dışında bir kanun daha çıkarıldı ki, bu kanunda diğer kanunlar gibi Türkiye'ye yarardan çok zarar getirdiği ve halkı biraz daha ezdiği anlaşılmıştır. Bu kanunun çok tartışılmasının asıl nedeni yasadan ziyade uygulaması ile ilgilidir.⁵¹ 11 Kasım 1942'de Varlık Vergisi çıkartılmıştır. Bu kanun özellikle gelirleri vergilendirme alanında alınmıştır. Savaş döneminde Türkiye'de kazançların vergilendirilmesi büyük eşitsizliklere yol açmıştı. Maaşlı ve ücretli olanlar, hükümete vergi borçlarını tam olarak öderken, çok sayıda özel kuruluş sahibi ki bunların sayısı savaş yıllarında hızla artmıştı kazançlarını gizleyerek çok az vergi ödüyorlardı. Bu da bir takım savaş zenginlerinin elinde büyük çapta sermaye birikimi doğurmuştur.⁵² Bu konu ile ilgili İnönü şöyle demektedir : “ Siyasi çıkarları için her bunalımı büyük bir fırsat bilen ve kim bilir hangi yabancı ulusun çıkarları için çalışan vurguncular, toprak ağaları, açgözlü ve fırsatçı tüccarlar... ve bazı politikacılar, büyük bir ulusun bütün yaşantısını mayınlamayı denemektedirler.”⁵³

⁴⁹ Oran, B., “ İç ve Dış politika İlişkisi Açısından 2. Dünya Savaşında Türkiye'de Siyasal Hayat” SBF Dergisi, 1969, s.240-241

⁵⁰ Karpat, H: Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi, Ankara, 2007 s.91

⁵¹ Biçer, M – Aksanyar, N., “2. Dünya Savaşında Çıkarılan Varlık Vergisinin Türk Basımında ve Kamuoyunda Yansımaları” Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 21, Ağustos 2008, s. 387

⁵² Biçer – Aksanyar, a.g.m., s.394

⁵³ http://www.ismetinonu.org.tr/soylevd/soylev_demecler.html

İşte vurguncu ticaret burjuvazisini vergilendirmek üzere çıkarılan Varlık Vergisi de diğer kanunlar gibi uygulamada çok değişik yönlere kaymış ve halk bir kez daha hüsrana uğramıştır. Aslında Varlık Vergisi; Türkiye Devletine kaynak bulmak, piyasadan para çekip enflasyonu frenlemek, özellikle azınlıklardan oluşan karaborsacıların ve stokçuların aşırı karını vergilendirmek, v.b gibi bir servet vergisidir. Vergilendirilmemiş olan büyük gelir ve servet üzerinden bir defaya mahsus olarak takdiren alınır, itirazı temyizi yoktur, 15 gün içinde belirlenir, 15 gün içinde de tahsile gidilir; bu süre yüksek bir faiz uygulanarak 15 gün daha uzatılabilir. Vergilerini 30 gün içinde ödemeyen yükümlüler tutuklanabilir, çalışma kamplarına gönderilebilir, burada alacakları ücretin yarısı borçlarına sayılır hiçbir dava hakkı tanımaksızın mülklerine haciz konulup satılabilir.⁵⁴

Yasanın metninde “gayrimüslim “ sözcüğü geçmediği halde, uygulama özellikle azınlıkları hedef aldı. Uygulamada yükümlüler, Maliye Bakanlığının belirlediği 4 gruptan birine göre vergilendirildiler. Müslümanlar, gayrimüslimler, dönmeler, ecnebler. Verginin uygulanmasında ayrımcı davranıldı. Sonuçta gayrimüslimler en fazla vergi ödemek zorunda kaldılar. Ödemeyenlerden, tümü gayrimüslim ve çoğu Musevi olmak üzere, 1400 yükümlü Erzurum çalışma kampına götürüldü. Bunun üzerine, ödeme süresini kaçırma korkusuna kapılan yükümlüler, taşınmaz fiyatlarının hızla düştüğü bir ortamda işyerlerini, evlerini ve hatta şahsi eşyalarını sattılar ve böylelikle yine bir karaborsacılık, faiz, enflasyon gibi sorunlar ortaya çıktı. Baskın Oran’ın belirttiği gibi din ve ırk ayrımcısı bir uygulama olarak ortaya çıkan Varlık Vergisi, özellikle uluslararası arenada günümüzde şiddetli eleştiri almasına sebep olan bir uygulama olmuştur. Mart 1944’te kaldırıldı ve ödenmemiş tutarların izlenmesinden de vazgeçildi.⁵⁵

Son olarak da herkesin 2. Dünya Savaşı’ndan itibaren günümüze kadar, akıllarda kalan bir uygulamayı “ekmek karnesini” kısaca anlatalım.18 Ocak 1942 tarihinde 247 sayılı karar ile buğday üretimindeki düşüş bahane gösterilerek büyük kentlerde ve Toprak

⁵⁴ Ö, Faik., Varlık Vergisi Faciası, İstanbul, 1951 s.57

⁵⁵ Oran, B., 1939-1945 Savaş Kaosunda Türkiye: Görelî Özerklik 2 (Türk Dış Politikası Cilt 1), İstanbul, 2005, s.392

Hatta o dönemlerde bir dış politika sorunu haline gelmiştir. Kanun yabancıları kapsadığı için başta İngiltere olmak üzere birçok elçilik Türkiye’ye ikazlarda ve telkinlerde bulunmuştur.

Mahsulleri Ofisinin tanzim yaptığı kasaba ve köylerde ekmeğin karne ile satışına karar verilmiştir.⁵⁶

Buna göre; 7 yaşına kadar çocuklara 187.5 gram, 7 yaşından büyüklere 375 gram, ağır işlerde çalışanlara çalıştıkları sürece 750 gram, prevantoryum ve sanatoryumlardaki hastalar ile hastanelerdeki tedavi altında bulunan veremlilere 450 gram ekmek verilmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁷ Ekmek miktarı 1942 Nisan ayında 185 grama Mayıs ayında ise İstanbul'da 150 grama kadar inecektir. Ancak 1942 Eylül ayında bu miktar yeniden 375 gram olacak ve ancak 1945 yılında 450 grama çıkacaktır.⁵⁸

Karne uygulamasının başlamasından sonra piyasada fazla miktarda sahte ekmek karneleri görülmeye başlamış bunun yanında fırınlar da sıkı bir denetime tabi tutulmuştur. Eksik gramajlı ekmek satan fırınlar şiddetle cezalandırma yoluna gidilmiştir Yalnız cezalandırmanın etkili olmadığını İstanbul Büyük Belediye Başkanı Lütfi Kırdar'ın açıklamasından anlamaktayız.”Şimdiye kadar teftiş görüp de ceza almayan fırın yoktur.”⁵⁹

Bu kadar yasak, sınırlama, tedbir yinede yararlı olmamış enflasyon önlenememiş halk mutlu edilememiştir. Konuyu özetleyecek olursak “ Sermayenin bazı görünmeyen ellerde toplanması ve cömertçe çarçur edilmesi... İkinci Dünya Savaşı sonunda gerçekten o kadar çarpıcı bir hal almıştı ki, Büyük Millet Meclisi'nde bile bir şikayet kaynağı olmuştu.”⁶⁰

2.3 Dış Etkiler ve Uygulanan Çift Taraflı Ticari Politika:

Türkiye 2. Dünya Savaşına girerken tam bir ekonomik bağımsızlığı yoktu. Devlet yönetiminde bulunan kadrosu, kalkınmayı dış borçlar ve yabancı yardımı olmadan gerçekleştirmek istiyorlardı. Çünkü biliyorlardı ki, özgür ve bağımsız olmayan bir ekonomiyle bağımsız bir dış politika olması olanaksızdı. Şükrü Saraçoğlu'nun belirttiği gibi bir ülkenin bağımsız bir politika izleyebilmesi için, dış ticaretinin büyük bölümünün yalnızca bir tek ülkeye yönelmesi sakıncalı ve tehlikelidir. Dış ticaretinin tek bir ülkenin

⁵⁶ Karaca, M., 2. Dünya Savaşı Konjonktüründe Türkiye Ekonomisi Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, 2005, s.109

⁵⁷ Karaca, a.g.t., s.109

⁵⁸ Koçak, C., Türkiye'de Milli Şef Dönemi 1938-1945 Cilt1, İstanbul, 2007, s.146

⁵⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 15 Mayıs 1942

⁶⁰ Karpat, H., Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi, Ankara, 2007 s.93

tekeline girmesi, bunun ölçüsü ne kadar küçük olursa olsun, hatta bu ülke müttefik bile olsa, ulusal bir politika izlemeyi çok zorlaştırır.⁶¹ Ama uygulamada bunun olanaksız olduğu görüldü. Alman ekonomisinin tekrar dış pazarlara açılması ve Hitlerin iktidara gelmesi Türkiye'nin önemli ölçüde dış finansmana ihtiyaç duymasıyla aynı zamana rastlar.⁶² Mesela 1936'da Türkiye toplam ihracatının % 51'ini, toplam ithalatının da % 45'ini Almanya ile gerçekleştirmekteydi. Almanya savaştan önce Türkiye'nin her türlü pazar açığını kapatan başlıca ve vazgeçilmez bir kaynaktı. Türkiye sanayi, ulaşım v.b her türlü ihtiyacını karşılarken tarım ürünlerinin büyük bir bölümünü de Almanya'ya ihraç ediyordu.⁶³

Almanya için ekonomi, politik egemenlik sağlamak için bir araçtı. Böylelikle özellikle Balkanlarda ki nüfuzunu güçlendirip savaştan tarafta daha fazla olmak ve daha fazla savaş hattı yaratmaktı. Bu aracı da kullanmış olduğu "clearing" sistemiyle gerçekleştirdi. Clearing sistemine göre Almanya'ya satılan malların bedeli sadece Alman parası olarak ödeniyordu. Bu sistemin hammadde satıcısına sağladığı kolaylık ise döviz transferini gerektirmemesiydi.⁶⁴ Buraya kadar her şey çok güzel görünebilir ama burada dikkat edilmesi gereken bir konu ise hammadde satıcısının seçeneklerinin azalması ve mal sattığı ülkeye bağımlı düşmesiydi. Hammadde satan ülkeler sadece parasını Almanya'da değerlendirebilmesiydi. Yani para yine Almanya'da kalıyor ülke dışına çıkamıyordu. Buna aslında bir kısır döngüde diyebiliriz. Dönüp dolaşıp paranın yine Almanya'ya gelmesi...

Türkiye'de bu clearing sistemine girmiş ve Almanya'yla çok sıkı bir ekonomik ilişki kurmuştu. Aydemir'in belirttiği gibi "başka ülkelerden dövizle alabileceğimiz ithal malları da onlardan (Almanya) almak kendi kendine doğuyor, bu suretle de onların fiili vesayeti altına kayıyorduk".⁶⁵ Ancak Yuluğ Tekin Kurat'a göre ise Alman pazarından çekilmek o yıllarda Türkiye'ye zarardan başka hiçbir şey getirmeyecekti. Ayrıca Türk tarım ürünlerinin çoğunun kalite bakımından düşük olduğu ve zaten bu malların zorlukla

⁶¹ Weisband, E., 2. Dünya Savaşı ve Türkiye, İstanbul, 2002 s.87

⁶² Armaoğlu, F., 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995) İstanbul, 2005 s.352
Nazilerin başa geçtiğinde Türkiye'de ilk 5 yıllık kalkınma planı kabul edilmişti. Bu kalkınma planı ise, Türkiye'yi, sınıai teçhizat bakımından dışarıya bağlamaktaydı. Almanya'da bu fırsatı kaçırmadı.

⁶³ Koçak, C., "İki Dünya Savaşı Arasında Türkiye ve Almanya", Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 20.01.2007, s. 8

⁶⁴ Clearing sistemi için bakınız Deringil, S., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 2007 s. 22- 24 Ayrıca Weisband, E., 2. Dünya Savaşı ve Türkiye, İstanbul, 2002 s. 84-85

⁶⁵ Aydemir, S., 2. Adam Cilt 2, Ankara, 2001 s. 67

alıcı bulduğuydu. Bunların çoğunluğunu alabilecek, bu mallara göz yumacak tek ülkenin Almanya olmasıdır. Almanya birçok bakımdan Türkiye'nin en doğal ortağıydı ve özellikle 1938-1939 yıllarında Türkiye eğer Almanya ile bağlarını koparacak olursa, Türkiye en iyi müşterisini kaybetmiş olacaktı.⁶⁶

2.4 Almanya'dan Kopma Girişimi ve Tarafları Birbirine Karşı Oynama Taktiği :

1938'de Türk politikasına yön verenler, Türkiye'yi ekonomik bakımdan Almanya'ya karşı aşırı bağımlı olmaktan korkmaya başladılar ve bu durumun da uluslararası arenada istedikleri gibi hareket etmelerine olanaksız kıldığı ve tek taraflı olma yönünde ilerlemeye başladıklarının farkına varmasına neden oldu.

Özellikle 1. Dünya Savaşı'nda aktif rol alan İsmet İnönü ve kadrosu bu savaştan dolayı tecrübeliydi. Bir tarafa bağlanmanın nasıl olduğunu ve ne sonuçlar doğurduğunun farkındaydılar. (Almanların 1. Dünya Savaşında özellikle askeri ve politik anlamda sadece kendi çıkarları açısından Osmanlıyı yönlendirmişti. Körü körüne bu tek taraflı bağlanma da Osmanlının sonunu getirmişti.) Bu acı tecrübeden sonra 2. Dünya Savaşına doğru kendi kendine yeterlilik siyasetinin yürümediğini ve tek taraflı olarak bağlanmaya doğru gidildiğini gören Türk devlet adamları çözümü sıkı pazarlık ve tarafları birbirine karşı oynama yolunda aradılar. Böylelikle bu durumdan en olumlu sonuçları çıkarmaya ve savaşın her iki tarafa da kendisi için en elverişli koşulları sağlamaya yöneldiler.⁶⁷

Menemencioğlu'na göre Türkiye'nin çıkarlarının korunması açısından gerekirse pazarlıkta en katı, en gerçekçi tavırlar gündeme geliyordu.⁶⁸ Bir tarafla anlaşmak yeterli değildi. Her iki tarafla da ortak hareket edip duruma göre sistem ve taktik değiştirmek gerekirdi. Bu politika için vazgeçilmez bir savunma sistemiydi. Bu sistem sayesinde Türkiye hem ekonomik hem de politik anlamda zarar görse de en aزیyla çıkmış oldu. Bunları bir tarih sırasına göre örneklendirerek vermek gerekir.

Türkiye daha savaş başlamadan hemen önce Almanya ile arasındaki ödeme anlaşması 31 Ağustos 1939'da sona erdiği zaman, Türkiye İngiltere ve Fransa ile ticari

⁶⁶ Deringil, S., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 2007, s.22

⁶⁷ Akın, N., Rauf Orbay'ın Londra Büyükelçiliği 1942 - 1944, İstanbul, 1999, s. 220

⁶⁸ Deringil, a.g.k., s.26

ilişki kurduğu için, bunu uzatmayı kabul etmedi. 19 Ekim 1939 tarihli üçlü Türk-İngiliz-Fransız ittifakına eklenen mali anlaşma, bu üç ülke arasında daha sıkı bir ticari ilişki kurmasına neden oldu.⁶⁹ Ayrıca bu anlaşma çerçevesinde pazarlıklar ve görüşmeler devam ederken 8 Ocak 1940'ta yine Fransa ve İngiltere ile bir anlaşma daha imzalandı. Bu ticari anlaşmaların imzalanmasına rağmen Türkiye bazı mallarını da aradan çıkartıp bu ülkelere ihraç etmek istiyordu. Mesela krom yanında ihraç fazlalığı olan tütün, incir, fındık, üzüm gibi malları da satmak istiyorlardı. (Menemencioğlu'nun taktiklerinden bir diğeri de buydu. Talebi yüksek olan bir malla talebi düşük olan malları bir paket haline getirmesiydi.) Bu istekler o kadar çok ve İngilizler için biraz da olsa imkansız olması sebebiyle İngilizler, Türk hükümetinin Almanya ile Türkiye arasında her türlü ticari ilişkileri kesmeye yol açacak bir savaş ticareti anlaşması yapmak istemediğini bu sefer daha da açık anlamıştı.⁷⁰

Gerçekten de, Türkiye politik açıdan olduğu kadar ekonomik açıdan da Mihver devletleriyle Müttefikleri birbirine karşı oynamaya başlamıştı. 1940'ta İngiliz ve Fransızlarla anlaşma yapılırken Almanlar da unutulmamış ve bir dizi istekler sunulmuştu. Yukarıda belirttiğimiz İngiliz Fransız Türk anlaşmasından kısa bir süre sonra yani 25 Temmuz 1940'ta Türkiye ile Almanya arasında bir ticaret anlaşması imzalandı. (Yaklaşık olarak 25 milyon lira değerinde ihracat ürününün Türkiye ihraç edileceği belirtiliyordu. Türkiye'de buna karşılık Almanya'ya tiftik yünü ve zeytinyağı da içinde türlü tarım ürünleri sağlayacaklardı.)⁷¹

Yalnız Almanlarla yapılan bu anlaşmadan hemen 1 yıl sonra Almanya'dan Türkiye'ye ancak 9 milyon lira değerinde ürün gönderilmişti. Bu durum ise Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılamıyor ve zor durumda bırakıyordu. Almanlarla bu uzun, zahmetli ekonomik ilişkilerden sonra en sonunda 18 Haziran 1941 tarihli Türk-Alman Dostluk ittifakı yapılmış bu yapılan anlaşmanın getirdiği görüşmeler sonucunda ise nihayet 9 Ekim 1941'de "Clodius" Anlaşması yapılmıştır.⁷² Yapılan bu anlaşma Almanların hoşuna

⁶⁹ Esmer, A., Olaylarla Türk Dış Politikası, Ankara, 1996, s.144

Bu anlaşmaya göre İngiltere ve Fransa savaş malzemesi ihtiyaçlarını karşılamak üzere Türkiye'ye 25 milyon Sterlinlik, 20 yıl vadeli % 4 faizli bir kredi açmaktaydılar.

⁷⁰ Weisband, E., 2. Dünya Savaşı ve Türkiye, İstanbul, 2002 s.90

⁷¹ Weisband, a.g.k., s.91

⁷² Weisband, a.g.k., s.91

Clodius adı Almanya Ekonomik Politika Dairesi müdür yardımcısıdır. Anlaşmanın adı da buradan gelmektedir. Bu anlaşma Türk-Alman Ticaret ve Ödeme Anlaşmasından başka bir şey değildi. Bu

gitmemiştir. Çünkü Almanya istediği gibi kromu Türklerden alabileceklerini sanmışlardı. Ama Türkler kromun değerini bir hayli arttırmışlar ve anlaşmadan kazançlı bir şekilde çıkmıştı. Yalnız hatırlanması gereken bir husus var burada. Türklerin yine Almanya'ya ekonomik olarak yakınlaşması ve bağlanmasıydı. Bu anlaşmanın hoşnut olmayan bir tarafı daha vardı. İngiltere ve Amerika bu olaydan hoşnut olmamış ve anlaşmayı engelleme ve Türkleri yine yanlarına çekme politikasına hız verdiler.

İngilizler ve Amerikalılar Almanya'nın özellikle ticari alanda nüfuzunu kırmak ve kendi müttefiklerine yardım yapmak amacıyla 11 Mart 1941'de Ödünç Verme-Kiralama (Lend And Lease) Yasasını çıkardı. Bu yasayla Amerika Kongresi, Başkanına "korunmasını Başkanın, Amerika'nın savunması için çok önemli saydığı herhangi bir ülkeye" yiyecek maddeleri de dahil tüm savaş maddeleri ikmalinde bulunma yetkisi verdi. Savaşın bitimine kadar Türkiye bu yasadaki yararlanarak toplam 90 milyon dolarlık savaş malzemesi aldı.⁷³

Yine de Amerika ve İngiltere Ödünç Verme ve Kiralama sistemine rağmen Türk ürünlerinin Almanya'ya ulaşmasını engelleyemediler. Türkiye Almanlarla yapmış olduğu Clodius anlaşmasına sadık kaldılar. Üstelik 18 Nisan 1943'te Almanlarla 2. Clodius anlaşması sessiz sedasız imzalandı.⁷⁴ Türkiye sadece Müttefiklere değil Mihvere de yapmış olduğu anlaşmalar çerçevesinde sadık kaldılar. Burada İngiltere'nin Türkiye'nin bütün gereksinimlerine cevap veremeyeceği gibi bir durum söz konusuydu. Türkiye Almanya gibi büyük bir pazarı küstürmek istemiyordu. Ayrıca tek taraflı bağlanmaya mahal vermemek gerekirdi. İsmet İnönü ve kurmayları da bunu çok iyi bildiklerinden her iki tarafa da sadığız, biz tarafsızız diyerek her iki taraftan da yardım almayı sürdürdüler. Böylelikle Türkiye hem mallarının elde kalmasını engelledi hem de Türk ürünlerinin fiyatlarını belirli bir düzeyde tutmasına olanak sağladı.⁷⁵

anlaşmanın içeriğine bakacak olursak İngilizlerle yapılan anlaşmanın hemen bitiminde Mart 1943'de Almanya'ya 45 ton krom gönderilecekti. Almanya'da buna karşılık 18 milyon lira değerinde askeri malzeme yardımı yapacaktı.

⁷³ Aydın, M., İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945 (Türk Dış Politikası Cilt 1), İstanbul, 2005, s.411 Bu programdan yararlanarak sadece Amerika bizzat değil İngiltere aracılığı ile Türkiye'ye yardım yaptı. Türklerden olabildiği kadar mal satın almayı öngören Amerikalılar Türkiye'nin isteği olmadan bile mal satın alma çabası içindeydiler.

⁷⁴ Weisband, E :2. Dünya Savaşı ve Türkiye İstanbul, 2002 s. 95
2. Clodius anlaşması, Türkiye'nin Almanya'ya yün ve bitkisel yağ satmasını öngörüyordu.

⁷⁵ Weisband, a.g.k., s.95

2.5 Krom Sorunu

Krom sorunu 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye için önemli bir yer tutmaktadır. Bundan dolayı Türkiye'nin bu dönemde dış politikasını incelerken krom sorununa da değinmek ve açıklamak gerekir.

Savaş döneminde Türkiye'nin elindeki mallar ve ürünler arasında en önemli olanı kromdu. Krom üstün vasıflı çelik ve yüksek dirençli zırh üretiminde vazgeçilmez bir hammaddeydi. Krom hakkında bir yazarın dediği gibi "Ekmek için maya neyse, modern sanayi için de krom odur; pek az miktarda gerek duyulur, fakat onsuz da olmaz; tıpkı mayasız ekme olmayacağı gibi"⁷⁶

Bu bakımdan İngiltere ile Almanya arasındaki krom savaşı bu stratejik cevherin sayılı üreticilerinden olan Türkiye'yi yakından ilgilendiriyordu. Her iki tarafta Türk kromunu kendisi için elde etmek istediği kadar karşı tarafın elde etmesine de engel olmak istiyordu. Bu durum Türkiye üzerinde her iki taraftan da olmak üzere çeşitli politik baskılara maruz kalmasına neden olmuştur. "İki hasmın Türkiye'nin elindeki kromu almak için birbirlerine karşı fiyat artırmaları ekonomik açıdan Türkiye'ye büyük kazanç sağladı. Ama politik olarak bütün olup bitenler son derece çetrefilli ve tehlikeli işlerdi..."⁷⁷

İngiltere, 1939 yılında Türkiye ile tüm Türk kromlarını almak için iki yıllık bir anlaşma yaptı. Bu anlaşma da Türkiye 20 yıllık gibi uzun vadeli bir anlaşma yapmak istemişti fakat İngiltere sadece 2 yıllık bir anlaşmayla bunu sınırlı tuttu. İngilizler bu 20 yıllık anlaşmayı kabul etselerdi işler çok basitleşecekti. Ancak bu anlaşma 2 yıllık kısa bir süreliğine olunca Almanya'da bu Türk kromları açısından iştah kabartmaya başladı. Bundan sonra Almanya'nın amacı İngiliz-Türk anlaşmasının uzatılmasını önlemek ve bu yolla Türk kromuna sahip olmaktı. İngiltere ise anlaşmanın içinde bulunan yenileme maddesini ileri sürüyordu. Zira İngiltere'ye göre ancak bu şekilde Alman istekleri reddedilebilirdi.⁷⁸

⁷⁶ Weisband, a.g.k., s. 97

⁷⁷ Deringil, S., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 2007, s.157

⁷⁸ Esmer, A-Sander, O., Olaylarla Türk Dış Politikası, Ankara, 1996, s.159, 29 Ekim 1939'da İngiltere yılda 200.000 ton Türk kromu almaya razı oldu. Buna karşılık Almanya'ya krom satılmayacaktı. Buna ek olarak Türkiye kromun yanında İngiltere'den 2 milyon sterlin değerinde kuruyemiş verme sözü aldı.

Almanya'nın Türk kromunu elde etmek için gösterdiği çaba sonunda 9 Ekim 1941'de imzalanan Clodius Anlaşması ile neticelendi. Türkiye 1942 yılının sonuna kadar kromunu anlaşmaya göre, Türkiye Almanya'ya yalnız 1943 ve 1944 yıllarında yılda 90 bin ton krom ve bunun yanında diğer bazı maddeler verecek, Almanya'da buna karşılık çelik ve savaş malzemesi alacaktı.⁷⁹

Akde vefa ilkesini de gözden ırak tutmayan Türk tarafı, sevkiyatın ancak 1943'den sonra başlayabileceğini, zira o tarihe kadar krom ihracatının tümünün İngilizlere söz verildiğini de belirtmişti. Yasallığa her aşamada önem verilmekteydi.⁸⁰

Ancak A.B.D, Türk-Alman saldırmazlık paktının imzalanmasında olduğu gibi Türkiye'nin Almanya'ya krom satışına da tepki gösterdi. Amerika'nın Türkiye Büyükelçisi Mc. Murray'ın Türkiye ile iyi anlaşmasına ve İngiltere'nin yine de Türkiye'den kopmama niyetine rağmen Washington yumuşamadı. Uzun tartışmalardan sonra Ödünç Verme ve Kiralama yardımının İngiltere aracılığı ile yapılmasına ve iyi niyetin tekrar korunmasına karar verildi. Fakat Türkiye'nin 1 Haziran 1942'de imzaladığı yeni bir ticaret anlaşması ile silah karşılığında olmak üzere Almanya'ya 45 bin ton krom vermeği taahhüt etmesi Amerika'da tekrar bir kötü etki yarattı.⁸¹(Fahir Armaoğlu'na göre Türk tarafının kullandığı argüman, Almanya'dan gelecek silahların içindeki kromun Almanya'ya ham madde olarak verdikleri kromu büyük ölçüde telafi edeceği yolundaydı.⁸²) Yeni Sabah gazetesi yazarı bu konuda şunları yazmaktadır. “Birleşik Amerika'ya ayak basar basmaz krom meselesi ile karşılaştım. Otelde hemen dinlenmeden bir gazete muhabiri elinde gazeteden kesilmiş bir havadisi uzatarak düşüncelerimi sordu. Bu İstanbul'dan gelmiş bir telgraftı. Almanlara silah mukabilinde krom vermek üzere aramızda bir mukavele imzalandığını bildiriyordu. Bu mukavelenin Amerika'da fena bir tesir yaptığı gittikçe meydana çıktı.”⁸³

Bunlara rağmen Türkiye 1942 yılında “Ödünç Verme ve Kiralama” kanunundan faydalanmaya başladı. Amerika Başkanı Roosevelt, 4 Aralık 1941'de Türkiye'nin

⁷⁹ Esmer, a.g.k., s. 159... Ayrıca bakınız Clodius Anlaşması için bu bölümde s. 8

⁸⁰ Akin, N., Rauf Orbay'ın Londra Büyükelçiliği 1942 - 1944, İstanbul, 1999, s. 200

⁸¹ 2. Clodius Anlaşması bu konu hakkında aynı bölüm sayfa 9'da bilgiler yer almaktadır.

⁸² Armaoğlu, F., 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995) İstanbul, 2005, s.161

⁸³ Yeni Sabah Gazetesi, 27 Haziran 1942, Hüseyin Cahit Yalçın

savunmasının Amerika'nın savunması bakımından faydalı olduğu gerekçesi ile sözü geçen kanundan Türkiye'ye yardım yapacağını ilan etti.⁸⁴

2.6 Türk Pazarlıkcılığı ve Sonuçları

Bu bölümde Türkiye'nin 2. Dünya Savaşında, içinde bulunduğu ekonomik durumu, bu durum neticesinde uyguladığı ekonomik politikayı ve aldığı tedbirleri inceledik. Çünkü belirttiğimiz gibi ekonomik özgürlük ve kalkınma olmadan özellikle uluslararası arenada söz sahibi olmak mümkün değildir. 2. Dünya Savaşında sadece Türkiye değil tüm dünya ülkeleri ekonomik açıdan olumsuz etkilenmiştir. Bu bakımdan Türkiye'nin uyguladığı ekonomik politika da savaşta Türkiye'nin konumu son derece etkilemiştir.

Sonuç olarak Türkiye, uyguladığı oyalama taktiği ve tarafları birbirine karşı koz olarak kullanma taktiği ile bir nebze olsun savaşta ekonomik olarak rahat çıkmasını bilmiştir. Türkiye'nin ticaret dengesi savaşın başında yararınayken, savaş boyunca da dikkati çekecek biçimde böyle kalmıştır. 1939'da Türkiye'nin ticaret dengesi 2 milyon sterlindi, 1946'da ise Türkiye'nin ticaret dengesi yararına olarak 25 milyon markı aşmıştı.⁸⁵ Ticaret dengesinin bu biçimde oluşu, doğrudan doğruya Türkiye'nin ihrac ürünlerini karşılığında elde ettiği yüksek fiyatların sonucuydu. Oysa devler borçları, 6 yıl süren savaş boyunca 2 katının biraz daha üstüne çıkmıştı. Yine de öbür ulusların borçlarıyla karşılaştırıldığında bu artış bir bakıma ölçülü sayılabilirdi.⁸⁶

⁸⁴ Esmer, A., Olaylarla Türk Dış Politikası, Ankara, 1996, s.161
Ayrıca Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu ile bakınız aynı bölüm sayfa 9

⁸⁵ Uluğbay, H., Türk Dış Politikası Cilt 1, İstanbul, 2005, s.389
Ayrıca ihracat dolar olarak 1939'da 99.647 iken 1944'de 177.952 olmuştur. Bir bakıma diğer ülkelere göre olumlu sayılabilir. Ancak bunu tamamen her şey olumlu gibi gelişmiş gösteremeyiz. Mesela enflasyon önceden belirttiğimiz gibi 1939'da 1,3 iken 1944'de 73.8'e gerilemiştir. Bunun için ayrıca bakınız DİE, İstatistik Göstergeleri, 1923-1998 sayfa 404

⁸⁶ Weisband,E., 2. Dünya Savaşı ve Türkiye, İstanbul, 2002, s.102

3. TÜRKİYE'DE KAMUOYU VE BASIN

Türkiye'nin 2. Dünya Savaşında dış politikanın iç politika üzerinde barış dönemine oranla daha etkileyici ve belirleyici olduğu söylenebilir. Bu durum birçok alanda olduğu gibi iktidar ile basın arasında ki ilişkide de etkin bir rol oynamıştır.⁸⁷ Sistemi ne olursa olsun tüm ülkelerde iç ve dış kamuoyunun iktidarlara istenen yönde oluşması için, haber alma ve duyurma araçlarının çeşitli şekillerde kullanılması veya denetlenmesi yoluna gidilmiştir.⁸⁸ Özellikle demokrasi ile işleyen bir ülkede basın, Yasama Yürütme ve Yargıdan sonra gelen 4. kuvvet olarak değerlendirilebilir.⁸⁹ Bu değerinden dolayı 2. Dünya Savaşında Türk basınına incelemenin böyle bir çalışmada nasıl yararlı olabileceğine ve dış politikanın nasıl olduğunu anlayabilmek için basın hakkında kısaca bilgi vermek gerekir.

Savaş boyunca basın, Türkiye'yi saran tehdit ve itelemeler karşısında ülkenin tepkisini yansıtmıştır. (Bu tepkiler her ne kadar değişik ve farklı görüşlere sahip olsa da...) Ancak savaş yıllarında basın sıkı bir denetime tabi tutuluyordu.⁹⁰ Türk hükümeti, savaş boyunca basında yayınlanan ve yazılanları sıkı bir denetim altında tutuyordu. Özellikle de dış politika ile ilgili haberler ve yorumlar yurt dışı etkileri göz önüne alınarak inceleniyor ve çok dikkat ediliyordu. Bu konuyla ilgili Nadir Nadi, İnönü'nün basını denetlemesinden söz ederken, "Bir telefonla kapatıvermek ve aylarca kapalı tutmak moda olmuştu" demektedir.⁹¹ Yine aynı şekilde Füzün Hüsrev Tokin, basın üzerinde ki denetimi şöyle özetlemiştir. "Tek Şef – Tek Parti devrinde basına karşı sert tedbirler alındı. Devlet bütün yayın vasıtalarına el koydu. Gerçi bir sansür heyeti yoktu ama CHP ve Matbuat Müdürlüğü basın üzerinde yaptığı baskı ile sansür kadar rol oynuyordu. Bu devirde de bazı konuların ve kelimelerin kullanılması yasak edildi."⁹² Türk hükümeti bu yetkiyi 1938 yılında değişiklik yaptığı Matbuat Kanununun 50. maddesi uyarınca uyguluyordu. Bu maddeye göre "Memleketin genel siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı bir İcra Vekilleri heyeti kararı

⁸⁷ Bakacak, A., İkinci Dünya Savaşında Ulus Gazetesinin İç ve Dış Politika Değerlendirmeleri Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002 s.10

⁸⁸ Koçak, C., Türkiye'de Milli Şef Dönemi 1938-1945 Cilt1, İstanbul, 2007, s.104

⁸⁹ Bakacak, A., İkinci Dünya Savaşında Ulus Gazetesinin İç ve Dış Politika Değerlendirmeleri Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002, s.2

⁹⁰ Armaoğlu, F: 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995) İstanbul, 2005 s.421

⁹¹ Weisband, E., 2. Dünya Savaşı ve Türkiye İstanbul, 2002, s.59

⁹² Bakacak, A., İkinci Dünya Savaşında Ulus Gazetesinin İç ve Dış Politika Değerlendirmeleri Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002, s.104

ile gazete ve mecmualar muvakkaten tatil olunabilir...”⁹³ Aynı zamanda 2. Dünya Savaşının sonuna kadar basın üzerinde uygulanan sıkı denetimin bir başka boyutu da 20 Kasım 1940 da İstanbul’unda içinde bulunduğu 6 ilde uygulanan sıkıyönetim oluşturmaktaydı. Sıkı Yönetim Komutanlıkları içinde bulunduğu ilde çıkartılan gazeteleri kapatma yetkisine sahipti. Bu durumda basın hükümetten ayrı, içinde bulunduğu sıkıyönetim komutanlıklarınca da denetime tabi tutuluyordu.⁹⁴

Ama Türk hükümet sözcüleri, Türkiye’de basın özgürlüğünün var olduğunu sürekli söylüyor, bu husus gazeteler tarafından da tekrarlanıyordu. 18 Ocak 1940 günü dönemin başbakanı Refik Saydam, basın özgürlüğü konusunda mecliste bir açıklama yapmış ve birçok ülkede huzur ve istikrarın korunması ile basın özgürlüğünün bağdaşmayan kavramlar olarak görüldüğü halde, Türkiye’de basın özgürlüğünün bu istikrarın temel direği olduğunu belirtmiştir.⁹⁵ Yeni Sabah ve Tan gazeteleri, Alman basının da yer alan ve Türk basının denetim altında tutulduğunu ima eden yazıları sert bir biçimde kınamışlardır. Tan, Türkiye’de sansür olmadığını belirtmiş ve gazetelerin hükümetin politikasını tümüyle onaylayan halkın görüşlerini dile getirdiğini söylemiştir. Yine Yeni Sabah, özgür basının İnönü’nün ülkeye bağışladığı en büyük armağan olduğunu ilan ediyordu. Bu yazılar tamamen dış politika ürünüydü ve tepki çekmemek için yazılan yazılardı.⁹⁶

Bazı durumlarda, özellikle basında yazılan düşüncelerin hükümet politikasıyla çeliştiğinde basın özgürlüğünü vurgulamak, hükümete savaştan ülkelerle olan ilişkilerinde esneklik kazandırıyor. Böylece resmi tavırları olan tarafsızlık ilkesini korurken, basın aracılığıyla gerçek düşüncelerini sezdiriyordu. Aynı zamanda da halkına nasıl bir politika izlediği sinyallerini vermiş oluyordu.⁹⁷

Örneğin, Türk basınında ki Almanya aleyhtarı tavır, Almanlar tarafından yetkililerin karşısına çıkarıldığında, İnönü veya Menemencioğlu basının istediğini yazmakta özgür olduğunu söyleyebiliyorlardı. Aynı şekilde İngilizler, Alman yanlısı yazılara dikkati çektikleri zaman onlara basının özgür olduğunu belirtiyor ve resmi tutum hakkında güvence veriliyordu. Bu yöntem Almanları yatıştırırken, İngilizlerin de

⁹³ Koçak, C., Türkiye’de Milli Şef Dönemi 1938-1945 Cilt1, İstanbul, 2007, s.29

⁹⁴ Koçak, a.g.k., s.29

⁹⁵ Deringil, S., 2. Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası, İstanbul, 2007, s.10

⁹⁶ Deringil, a.g.k., s.11

⁹⁷ Manka, A., Anadolu Ajansı ve İkinci Dünya Savaşı., Ankara, 2008,s.7

Türkiye'nin sadakati konusundaki kuşkularını gideriyordu.⁹⁸ Bu da gösteriyor ki yazarlar ve gazeteler dış politikayı eleştiren yazılar da yazabiliyorlardı. Bu da kısıtlamaların bütün sertliğine karşılık asla boğucu olmadığını göstermektedir. Tersine burada örnekleri de verildiği gibi basına tanınan özgürlük, eleştirici yorumlara pekala izin veriyordu.⁹⁹

Bu dönemde çeşitli etmenlerde basın hayatını etkilemiştir. Bunların başında ekonomik yetersizlikler geliyordu. Örneğin savaş yılların da kağıt sıkıntısı nedeniyle gazetelerin sayfa sayıları azalırken trajları da düşmüştü. Bunun yanı sıra politikaya girmeyen fakat politika sorunlarına etken bir biçimde ilgi duyan dikkatli okuyucu sayısı daha azdı. 2. Dünya Savaşında çıkan gazeteler ve bu gazetelerin günlük ortalama trajları şöyleydi.¹⁰⁰

Cumhuriyet.....	16.000
Ulus.....	12.000
Tan.....	12.000
Yeni Sabah.....	10.000
Akşam.....	10.000
Son Posta.....	10.000
Vatan.....	7.000
Tasviri Efkar.....	6.000
Son Telgraf.....	4.000
İkdam.....	4.000
Vakit.....	4.000

⁹⁸ Manka, A., Anadolu Ajansı ve İkinci Dünya Savaşı., Ankara, 2008, s.40

⁹⁹ Manka, a.g.k., s.7

¹⁰⁰ Bakacak, A., İkinci Dünya Savaşında Ulus Gazetesinin İç ve Dış Politika Değerlendirmeleri Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002, s.7

Buna göre Vatan, Akşam, Tanin gazeteleri genellikle müttefiklerden yanaydılar. Tan hem müttefikleri hem de Sovyetleri destekliyordu. Cumhuriyet ve Tasviri Efkâr Alman yanlısı gibi görünüyorlardı. Atsız ve Ötüken gibi yazarlar da Almanlara sempati besler yayınlar yapıyorlardı. Dönemim en prestijli ve önemli gazetesi ise Ulus'tu. Bu durum onun özel durumundan kaynaklanıyordu. Bu gazete C.H.P' nin dolayısıyla devletin yayın organıydı.¹⁰¹

4. ASKERİ DURUM

Bilindiği gibi topyekun bir savaşta sadece askeri güçten bahsetmek olanaksızdır. Bu gücün yanında ekonomik olanakların da olması gerekir. Bu durumun getirdiği sanayileşme ve doğal olarak teknolojik ilerleme de söz konusudur. 2. Dünya Savaşı patlak verdiğinde Türkiye her 2 sektörde de hazırlıksızdı. Yukarıda bahsettiğimiz gibi sanayide ki yetersizlik askeri alana teknolojik bir savaşa hazırlıksızlık olarak yansıtıyordu.¹⁰²

Bu dönemde önder kadro savunma önlemlerindeki yetersizliğin farkındaydılar. Bu nedenle Türkiye'nin askeri potansiyelinin gerçekçi bir gözle değerlendirilmesi devlet adamlarınca savaşın dışında kalmaya neden gerek duyulduğuna ışık tutacaktır.¹⁰³

Ordunun büyük ve cesaretiyle ün yapmış olmasına karşılık modern savaşın getirdiği koşullar onun uzmanlaşmış ve birçok dalda yetiştirilmiş kadroları olmasını gerektiriyordu. Bu bağlamda Türk Silahlı Kuvvetleri'nin araç, gereç ve yetiştirilişi kesinlikle yetersizdi.

Savaşın başlamasından önce ve savaş döneminde Türk devlet adamlarınca savunmaya daha fazla önem verilmekle birlikte, Avrupa standartlarına göre Türk ordusu halen çok yetersizdi. 1937'de Türkiye'deki İngiliz Büyükelçisi Türk askeri gücü hakkında

¹⁰¹ Bakacak, a.g.t., s.10

¹⁰² Deringil, S., 2. Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 2007 s.64

¹⁰³ Oran, B., 1939-1945 Savaş Kaosunda Türkiye: Görelî Özerklik 2 (Türk Dış Politikası Cilt 1), İstanbul, 2005, s.395

ülkesine şu raporu göndermekteydi: “Silahlanma politikası sürüyor ama tamamlanmaktan çok uzakta...”¹⁰⁴

Yine aynı şekilde Aydemir savaşın başlangıcında Türk ordusunun motorize ulaştırma kolunun 28 değişik markadan oluşan köhne kamyonlarla yürütüldüğünü belirtmektedir. Çekim ve binek hayvanlarının yeminin dahi zorlukla bulunabildiğine işaret etmektedir.¹⁰⁵ Selim Deringil ise ordunun 22 tûmeden oluştuğuna fakat mekanizasyonun yavaş ilerlediğine işaret ediyordu. Tankların ve zırhlı araçların eksikliğini söylüyor ve bazı zırhlı birliklerin tatbikat veya teftişlere katılmak için Trakya’dan Anadolu’ya sonra yeniden Anadolu’dan Trakya’ya geçirildiğini belirtmektedir. Bu askeri ve donanım olarak yetersizliklerden ayrı bir de ulaşım alanında da yetersizlikler olduğuna işaret etmektedir. İnönü’nün demiryolu yapımına büyük önem vermiş olmasıyla birlikte bunlar yinede yetersizdi. Ülkeye doğudan batıya geçen bir tek demiryolu olduğunu söylemektedir.¹⁰⁶

Bu koşullarda ordunun seferberlikte çeviklik ve asker sevkiyatında çabukluk açısından büyük kaybı oluyor, sınırlarda büyük sayıda asker tutuluyordu.¹⁰⁷

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasının ardından 1924 yılında mali yetersizlikten askerlik görevi 2 yıldan 1,5 yıla indirilmiş 80.000 kişi askere alınmıştı.1936 yılında nüfusun artışı ile orantılı olarak ordu mevcudu da 120.000’e ulaşmıştı. Savaşla birlikte ise ordunun er sayısının artırılması yoluna gidilip mevcut 1 milyona hatta savaş ortasında 1,5 milyona yaklaştı. Sorun yalnızca bu kadar askerin beslenmesi değil bunun yanı sıra askeri malzeme açısından da iyi donatılması ihtiyacının duyulması idi.¹⁰⁸ Daha önceki dönemlerde ülke bütçe giderlerinin % 40’ı savunma harcamalarına ayrılırken savaşın başlaması ile birlikte savunma harcamaları bütçe harcamalarının yaklaşık % 60’ına yükseldi.¹⁰⁹ Saraçoğlu bu konuyla ilgili hükümet programını sunarken şöyle demektedir:

¹⁰⁴ Karakuş, E., İkinci Dünya Savaşı Öncesi İngiliz Belgelerinde Türk – İngiliz İlişkileri, İstanbul, 2006, s. 224

¹⁰⁵ Aydemir, S., 2. Adam Cilt 2, Ankara, 2001, s.134

¹⁰⁶ Deringil, S., 2. Dünya Savaşında Türkiye’nin Dış Politikası, İstanbul, 2007 s.32

¹⁰⁷ Deringil, a.g.k., s.32

¹⁰⁸ Karaca, M., İkinci Dünya Savaşı Konjonktüründe Türkiye Ekonomisi 1940-1945 Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, 2005, s.172

¹⁰⁹ Çetin, H: İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Ülkenin Sosyo-Ekonomik Durumu Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2007, s.7

“... Ordumuzun asıl teçhizat ve silahlanmanın daha evvel yapılan mukavelelere tevfikân hariçten alınmakta olması ve malzeme bedelinin taksitlerinin maliye bütçesinde bulunması göz önüne getirilecek olursa modern bir ordunun ne kadar pahalıya mal olduğu konusunda bir fikir elde edinilebilir.”¹¹⁰

İşte bu ekonomik durumlar nedeniyle Türkiye artık dışarıdan da savaş malzemesi almaya çalıştı. Nitekim ekonomik olarak yaptığı her anlaşmanın sonuçlarında askeri malzeme ve teçhizat içinde bir ek ilave maddesi koydurmuştur. Örnek verecek olursak Ocak 1939 yılında Almanya ile yapılan kredi anlaşmasına göre 150 milyon Reichmarklık yardımın 60 milyon marklık kısmı askeri malzeme olarak verilecekti.¹¹¹ Yine Almanya ile Clodius anlaşması imza edilirken 18 milyon lira değerine askeri malzeme göndermek için anlaşıldı.¹¹² Bu gibi anlaşmalarla Türkiye askeri olarak yetersiz gördüğü malzeme ve teçhizatları tamamlaya ve savaşa kendini hazır bir duruma getirmeye çalıştı.

Ancak bu askeri malzeme ve sevkiyat yokluğu, bir yandan eksiklik ve can sıkıcı olurken bir taraftan da Türk önderlerinin savaşa girmemek için oynayacağı iyi bir koz olarak kullanılacaktı. Hem Almanya’ya hem de İngiltere’ye savaşa girmemek için savaş malzemesi ve donanım açısından yetersiz olduğu söyleniyor hem de bu fırsatla eksikliklerini giderme yönünde her iki devletle anlaşma yapıyordu.¹¹³

1943 Nisanında İngiltere; askeri anlaşma yapmak, eksik teçhizat ve donanımları tespit etmek aynı zamanda da bilgi yönünden eksik olan ekseri personeli eğitmek için Ankara’ya bir heyet gönderdi. Ancak İngiltere heyeti daha işe başlamadan birçok güçlüklerle karşılaştı.

Bir yandan Müttefikler zaten istedikleri oranda malzemeyi Türkiye’ye ayıramıyorlar, öte yandan Türk tarafı projenin tüm aşamalarının gerçekleşmesinin savaşa girmeleri olduğunu bildiğinden işi yavaşlatıyorlardı. Bu nedenle zaman kazanma taktikleri

¹¹⁰ Karaca, M., İkinci Dünya Savaşı Konjonktüründe Türkiye Ekonomisi 1940-1945 Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, 2005, s.173

¹¹¹ Deringil, S., 2. Dünya Savaşında Türkiye’nin Dış Politikası, İstanbul, 2007 s.26

¹¹² Weisband, E., 2. Dünya Savaşı ve Türkiye, İstanbul, 2002, s.93

¹¹³ Oran, B., 1939-1945 Savaş Kaosunda Türkiye: Görelî Özerklik 2 (Türk Dış Politikası Cilt 1), İstanbul, 2005, s.395

bir kez daha gündeme geliyordu. Bu taktikleri Edward Weisband “Ayak Sürüme Operasyonu” olarak nitelendirmektedir.¹¹⁴

Zaten yeterince gemi, yeterince kömürü, yeterince lokomotif, bunlarda yeterince İngiliz mühendisine yeterince malzemeyi yeterince limanlardan yeterince havaalanı inşa edecekleri şekilde ulaşırsalar ve bunlara da Türkiye’yi koruyacak yeterince uçak inse dahi, Türk politikasını düzenleyenler İngiliz Heyetinin başarıya ulaşmasını istemiyorlardı.¹¹⁵

Bütün bunların sonucunda İngiliz heyeti tatmin olmadan ve hiçbir tutarlı adım atmadan kendi ülkelerinin yolunu tutular. Sonuç olarak Türkiye savaşa girmemiş ve tarafları oyalamış ise bunun asıl nedeni ve oyalama taktiğinin kaynağı, askeri yetersizliklerdir.

¹¹⁴ Weisband, E., 2. Dünya Savaşı ve Türkiye, İstanbul, 2002, s.195

¹¹⁵ Weisband, a.g.k., s.157

II. BÖLÜM

SAVAŞ BAŞLIYOR

TÜRKİYE’NİN DENGELİ UNURU OLMA ÇABALARI

1. ALMANYA’NIN SAVAŞI BAŞLATMASI VE ÜSTÜNLÜĞÜ

Almanya’nın 1933 yılından sonra Versailles Andlaşması’nın zincirlerini kırmağa başlaması Batılı Devletleri endişelendirirken, Mili Mücadeleyi ve Sevres Andlaşması’nı unutmayan Türkiye’de büyük bir korku yaratmamış ve hatta Türkiye bu devletin 1939 Mart’ına kadar izlediği “Bir millet bir devlet” politikasını¹¹⁶ haklı bulmuştur. Ancak 15 Mart 1939’da Almanya’nın, halkı Alman olmayan Çekoslovakya’yı ilhak etmesi ve böylece hayat sahası politikasına¹¹⁷ başlaması, Türkiye’yi uyandırmış, endişelendirmiş ve onu Batı ile yakınlaştırmaya götüren bir etken olmuştur.

Lozan Antlaşması’ndan 19 Ekim 1939’da imzalanan Türk-İngiliz-Fransız Antlaşmasına kadar geçen süre içinde Türkiye çok yanlı bir politika izlemiş güçlü dostlarının gerekliliğini kabul etmek zorunda kalmıştı.¹¹⁸ Ancak Çekoslovakya’nın parçalanması ve işgali, Polonya üzerinde de Almanya’nın artan baskısı ve nihayet İtalya’nın da (Türkiye’nin 1. Dünya Savaşından sonra en çok çekindiği ve tehlikeli olarak gördüğü¹¹⁹) Almanya’ya katılarak Balkanlardaki faaliyetleri gibi gelişmeleri yakından izleyen Türkiye, İngiltere ve Fransa ile yakınlaşmaya müzakerelere başlamasına neden olmuştur.¹²⁰

¹¹⁶ Esmer, A-Sander, O., Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995, Ankara,1996, s.137

¹¹⁷ Esmer, a.g.k., s.137

¹¹⁸ Deringil, S., 2. Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası, İstanbul, 2007 s.38

¹¹⁹ Armaoğlu, F: 20 Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt 1-2, İstanbul, 1995, s.295

¹²⁰ Armaoğlu, a.g.k., s.340

2. TÜRKİYE'NİN BİR TAKIM ANLAŞMALARI

2.1 Türk-İngiliz-Fransız Deklarasyonu :

Türkiye ile İngiltere arasında 15 Nisan'da başlayan müzakereler, 12 Mayıs 1939'da bir deklarasyonun yayınlanması ile sonuçlandı. Bu deklarasyona göre iki devlet, aralarında kendi milli güvenlikleri açısından bir ittifak antlaşması imzalayacaklardı. Böyle bir antlaşma imzalanana kadar özellikle deklarasyonun 4. maddesine göre iki devlet "Akdeniz bölgesinde savaşa yol açabilecek bir saldırı halinde etkili bir şekilde işbirliği yapmağa ve birbirlerine her türlü yardımda bulunmağa hazırlanacaklardı."¹²¹ Öte yandan Türkiye, İngiltere'nin askeri ve ekonomik yardımını da istemiş ve bu konuda da görüşmeler yapılması kararlaştırılmıştı.¹²²

Görüşmeler sırasında İngiltere 4. madde hükmünün, Akdeniz'den başka Balkanları da kapsamamasını istemiş, lakin Sovyet Rusya ve Bulgaristan sebebiyle Türkiye bunu kabul etmemişti. Onun için Deklarasyon'un 6. maddesinde, Balkanların güvenliği için de 2 hükümetin görüşmelere devam edeceği bildiriliyordu.¹²³

1939 yılına kadar Fransa ile Türkiye arasındaki ilişkilerin iyileşmesini önlemiş bulunan Hatay meselesi son bulup Türkiye'nin istediği gibi sonuçlanınca Fransa ile İngiltere gibi aynı şekilde bir deklarasyon ancak 23 Haziran 1939'da yayınlanabilmişti.¹²⁴

Burada İngiltere'nin çıkarı neydi? Gündeme gelecek bir savaşta İngiltere Türkiye'den ne bekliyordu? Her şeyden önce İngiltere Türk ordusunu zengin bir asker kaynağı olarak görüyor ve bu kaynağı en iyi şekilde değerlendirmeye bakıyordu.¹²⁵ 1939'da İngiltere diğer Balkan ülkelerinden ziyade Türkiye'den geniş kapsamlı askeri yardım bekliyordu.¹²⁶ Bu deklarasyon bir ittifakın yani Batıyla olan ittifakın ilk adımlarıydı.

¹²¹ Esmer, A-Sander, O., Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995 Ankara, 1996, s.139

¹²² Armaoğlu, F., 20 Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt 1-2, İstanbul, 1995, s.355

¹²³ Armaoğlu, a.g.k., s.355

¹²⁴ Esmer, A-Sander, O., Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995 Ankara, 1996, s.139

¹²⁵ Deringil, S., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 2007 s.76

¹²⁶ Öz, B., Bıçağın Sırtında Siyaset 2. Dünya Savaşında Türk Dış Politikası, İstanbul, 2004, s. 107

Mihver Devletleri deklarasyona sert tepkiler göstermişler ve Türk-İngiliz ilişkilerinin hiç olmazsa daha da gelişmesini önlemeye çalışmışlardır. Nitekim Von Papen bu deklarasyonun bir ittifaka varmasını önlemek için hükümet üzerinde baskıda bulunmuş ve Türkiye'nin, savaş çıkarmak için hazırlanmakta olan İngiltere ile yakınlaşmasının sakıncalarını belirtmiştir.¹²⁷

Sovyetler ise Türk-İngiliz deklarasyonunu görünürde iyi karşıladılar. Hatta Sovyet basını deklarasyonu öven yazılar yazdı. İzvestia gazetesi “Türkiye ile İngiltere'nin aktetmeğe hazırlandıkları antlaşma, hiç şüphe yok ki tecavüzün, Avrupa'nın yeni mıntıklarına yayılmasına mani olacak yegane müessir vasıta olan zincirin halkalarından birini teşkil etmektedir.” diyordu.¹²⁸

2.2 Alman-Sovyet Paktı ve Türkiye'nin İngiliz ve Sovyet Dostluklarını Bağdaştırma Çalışması:

Yukarıda görüldüğü gibi Türkiye'nin İngiliz ve Fransızlarla yapmış olduğu deklarasyona rağmen hala Sovyet ile iyi durumda olduğu bir ortamda Nazi-Sovyet Antlaşması'nın haberi bomba gibi patladı. Güç dengesindeki bu beklenmeyen ani gelişme Türkiye'de şaşkınlık ve tedirginlik yarattı.¹²⁹

Vakit gazetesinden Asım Us bu tedirgin ve şaşkın havayı şu sözleriyle yansıtmaktadır.”Avrupa'nın şu 5-10 senelik tarihi bize göstermektedir ki, söze sadakat, prensip, ideoloji gibi sözler sadece saf milletleri aldatmak içindir... İcabında maddi menfaatler için feda edilmeyecek aht, prensip, ideoloji yoktur...”¹³⁰

Tan gazetesinden Zekeriya Sertel ise “Şimdi Hitler daha cesurane konuşacak, davalarında daha harpçi olacak ve demokrasilerin tahdidine daha az emniyet verecektir. Bu

¹²⁷ Armaoğlu, F., 20 Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt 1-2, İstanbul, 1995, s.356

¹²⁸ Esmer, A-Sander, O., Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995, Ankara, 1996, s.139

¹²⁹ Deutsch, H. C. (F. Armaoğlu), “Garip Bir Devre: 1939-1941 Arasında Nazi-Sovyet Münesabetleri” Ankara Üniversitesi SBF Dergisi Cilt 9 Sayı 2, 1954, s. 351
Bu saldırmazlık paktı 23 Ağustos 1939'da Almanya ile Sovyet arasında imzalandı. Türkiye Milli Mücadele yıllarından beri beraber yürüyen Türkiye ve Sovyet Rusya'nın yolları artık ayrılmıştı. Bu ayrılık 2. Dünya Savaşı'nda da devam edecekti.

¹³⁰ Asım Us, Vakit gazetesi, 25 Ağustos 1939

psikolojik şartlarda zaten çok gergin bir halde bulunan Avrupa vaziyetini daha ziyade vahimleştirecek ve harbi yakınlaştıracaktır.”¹³¹

Olay Türkiye'nin dış ilişkilerinde yeni bir safha açmaktaydı. Sovyetler Birliği'nin de katılacağı ümidi ile katıldığı Batı cephesinde şimdi Türkiye iki batılı Devlet ile yalnız kalmıştı. Hitler ve Mussoloni Türkiye'nin yeni gelişen bu şartlara uygun olarak tutumunu değiştireceğini; zira imzalanan anlaşmaların Türkiye'yi bir kıskaç içine aldığını ve bu durumun İngiliz ve Fransızların Doğu Akdeniz ile ilgili bütün stratejik planlarını bozacağını tahmin etmişlerdi. Şimdi Türkiye, eski dostu ve büyük komşusu Sovyetler Birliği ile beraber yürüyerek İngiliz-Fransız deklarasyonundan mı, yoksa deklarasyona bağlı kalarak Sovyetlerden mi ayrılmalı idi? Üçüncü şık olarak her iki tarafla da ittifak ilişkilerine girilerek iki dostluğu bağdaştırmağa mı çalışmalıydı? Türkiye üçüncü yolu denemeğe karar verdi.¹³²

Bu sırada Almanya'nın 1 Eylül'de Polonya'ya saldırması ve 3 Eylül'de İngiltere ve Fransa'nın savaş ilan etmesi ile 2. Dünya Savaşı resmen başlamış oldu.

Türkiye yukarıda bahsettiğimiz üçüncü yolu denemek için Şükrü Saraçoğlu ve heyeti ile 25 Eylül 1939'da Moskova'ya gitti.

Ancak her iki devletin bu ziyaretten umdukları sonuç birbirinden farklı idi. Türkiye'nin amacı, İngiliz ve Sovyet dostluklarını bağdaştırmaktı. Türkiye'nin Rusya ile olan dostluk paktı, şimdi girmek üzere bulunduğu İngiliz-Fransız İttifakı ile çatışma halinde olmayabilirdi.¹³³

Sovyetlerin umdukları sonuç ise buna taban tabana zıttı. Almanya Sovyet Rusya'ya kullanarak bu görüşmeler ışığında Türkiye'yi yapmış olduğu İngiliz-Fransız ittifakından uzaklaştırmaktı. İngilizlerin yaptığı gibi Almanlarda Türkiye'nin Sovyetlerle olan ilişkilerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak istemişlerdi.¹³⁴ 5 Eylül'de

¹³¹ Zekeriya Sertel, Tan Gazetesi, 25 Ağustos 1939

¹³² Ülman, H., “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler 1923-1968” Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 23, Sayı 3, s. 259

¹³³ Esmer, A-Sander, O., Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995, Ankara, 1996, s.141
1925 Türk-Sovyet anlaşmasına göre taraflar birbirlerine danışmadan başka devletlere ittifak yapmayacaklardı.

¹³⁴ Deutsch, H. C. (F. Armaoğlu), “Garip Bir Devre: 1939-1941 Arasında Nazi-Sovyet Münesabetleri” Ankara Üniversitesi SBF Dergisi Cilt 9 Sayı 2, 1954, s. 352

Moskova'daki Alman elçisi Sovyet yetkililerinden:"Türkiye'nin sürekli tarafsızlığının sağlanması için" her şeyin yapılmasını istemişti.¹³⁵

Bu iki değişik amaçla masa başına oturan iki ülke temsilcilerinin anlaşmak için ortak bir zemin bulmalarına imkan yoktu. 26 Eylül'de başlayan görüşmeler 16 Ekim'de sona erdi. Bu görüşmeler sırasında Sovyet Rusya'nın istekleri kabul edilemez bir durumdaydı. Sovyetlerin istekleri şu şekilde özetlenebilir:

1. Boğazların ortak savunulmasına dair bir paktın imzalanması.
2. Türkiye ile imzalanacak olan savunma anlaşmasının, Almanya'nın Türkiye'ye saldırması halinde geçersiz sayılması
3. Montreux Sözleşmelerine, Karadeniz'de kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerine Boğazların her zaman ve mutlak surette kapatılmasını öngören bir değişikliğin getirilmesi.
4. Son olarak da Türkiye üçlü anlaşmada yer alan Batılı devletlere, "Tüm gücüyle yardım ve destek sağlanmasını" öngören hükmü Batılı devletlerle salt "danışmayı gerektirecek şekilde değiştirecek, Romanya ve Yunanistan'a verilen garantilere de ancak danışma çerçevesi içinde katılabilmesi¹³⁶

Bu nedenle Moskova görüşmelerinin olumlu bir sonuca varması imkansızlaşmıştır. Bu teklifler Saraçoğlu tarafından derhal reddedilmiş ve karşı istek olarak Türkiye, kendisini İngiltere ve Fransa ile savaşa sürüklemeyecek bir anlaşma üzerinde ısrar etmiştir. Böylece müzakereler sonucunda, başlangıçtaki amaç ayrılığı ortaya çıkmış ve imzalanacak paktın ne Sovyetler Birliği ne de Türkiye için bir kıymeti, bir anlamı kalmıştı. Bu şartlar altında Saraçoğlu 17 Ekim'de Moskova'dan ayrıldı. Artık Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin yolları ayrılmıştı.¹³⁷

¹³⁵ Güngören, F., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar, İstanbul, 2003, s.74

¹³⁶ Deringil, S., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 2007, s.92

¹³⁷ Oran, B., "Türkiye'nin Kuzeydeki Büyük Komşu Sorunu Nedir (Türk – Sovyet İlişkileri 1939 - 1970)" Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 25, Sayı 1, s. 50

Ama gerçekte hiç böyle olmadı. Saraçoğlu döndükten sonra basında yararlı müzakereler türünden yatıştırıcı yayınlar yapıldı. Yunus Nadi “Bizim samimi itimadımıza göre Türk-Rus dostluğu herhangi bir vesile ile herhangi bir vesikanın imzalanıp imzalanmamasından müteessir olamayacak kadar kuvvetlidir...” demektedir.¹³⁸

Ama yinede bahsettiğimiz gibi Türkiye artık dönülmez bir yol ayrımına girmişti. Bu ayrılığı Türkiye en az olumsuz bir şekilde atlatmak istiyordu.

2.3 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı:

Saraçoğlu Moskova’dan dönerken, Rusya ile anlaşmaya varılamaması karşısında Ankara’da 19 Ekim 1939 yılında Türk-İngiliz-Fransız ittifakı imzalandı. İttifakın önemli maddeleri şunlardır:¹³⁹(Resmi adıyla Türkiye, İngiltere, Fransa Arasında Karşılıklı Yardım Antlaşması)

1. Bir Avrupa devletinin saldırısı ile başlayan ve İngiltere ile Fransa’nın katılacakları bir savaş Akdeniz’e intikal ettiği takdirde Türkiye, İngiltere ve Fransa’ya yardım edecekti. Savaş, Akdeniz’e intikal etmediği takdirde taraflar istişarede bulunacaklar ve Türkiye böyle bir halde hiç değilse İngiltere ve Fransa’ya karşı hayırhah bir tarafsızlık izleyecekti. (madde 1)
2. Bir Avrupa devletinin saldırısına uğradığı takdirde İngiltere ve Fransa Türkiye’ye yardım edeceklerdi. (madde2)
3. Türkiye Romanya ve Yunanistan’a verdikleri garantilerin yerine getirilmesinde İngiltere ve Fransa’ya yardım edeceklerdi.¹⁴⁰(madde3)
4. Bunların dışında Türkiye, ittifak anlaşmasına ek 2 numaralı protokolle, anlaşmadan doğan taahhütlerin kendisi Sovyetler Birliği ile savaşa sürüklemeyeceği hakkında

¹³⁸ Yunus Nadi, Cumhuriyet Gazetesi, 19 Ekim 1939

¹³⁹ Burçak, R., “İngiliz-Fransız-Türk İttifakı (19 Ekim 1939)” Ankara Üniversitesi SBF Dergisi Cilt 4 Sayı 1, 1949, s. 370

Bu antlaşma 9 maddelik bir ana metin, bir özel anlaşma, bir gizli askeri sözleşme ile biri gizli 3 protokolden oluşmaktadır.

¹⁴⁰ İtalya Arnavutluğu işgale başlayınca İngiltere ve Fransa 13 Nisan 1939’da, Yunanistan ve Romanya’ya garanti verdi. Hatta aynı gün bu teklif Türkiye’ye de yapıldı. Bu teklif sonucunda ilk Türk-İngiliz-Fransız deklarasyonu yapıldı.

bir ihtirazi kayıt koydu.¹⁴¹ (2 nolu ek protokol) (Sovyet Rusya'yla silahlı bir uyuşmazlığa sürüklenmesine neden olacak ya da böyle bir sonucu verecek bir eyleme zorlanamayacağını beyan ediyordu.)

Aynı zamanda madde 6 da “Bu antlaşma hiçbir devlete karşı yöneltilmiş değildir” şeklinde belirtilmiştir.¹⁴²

Buna rağmen Sovyetler bu ittifaka karşı açık cephe almaktan çekinmemişlerdi. Halbuki ilk Türk-İngiliz-Fransız deklarasyonu imzalandığı zaman Sovyetler bu belgeyi barışçı bir eser olarak karşılamışlardı. Şimdi ise, bu deklarasyondan hiç farkı olmayan ittifakı, bir savaş belgesi olarak görüyorlardı. Şüphesiz bunda, Türkiye'nin Sovyetlerle yapılan görüşmelerde isteklerinin kabul etmeyip hemen akabinde bu ittifakı gerçekleştirmek olmalarıydı.¹⁴³

İttifakın imzalanmasından bir gün sonra 20 Ekim'de Ankara'da İngiltere, Fransa ve Türkiye arasındaki ittifaka ek olarak iktisadi ve mali anlaşmalar da imzalandı. İngiltere ve Fransa, Türkiye'ye savaş malzemesi kredisi olarak 25 milyon sterlin, 16 milyon sterlin değerinde külçe altın ve 3,5 milyon sterlinlik bir kredi transferi saylayacaklardı.¹⁴⁴

Böylelikle Türkiye her ne kadar Sovyetleri memnun edemese de dış politika felsefesine uygun bir antlaşma sağlamıştı. Türkiye ancak doğrudan saldırıya uğradığı takdirde çarpışacaktı, bu arada büyük çapta maddi yardım görecekti, yoğun bir biçimde silahlanacak ve Müttefikler batıda saldırıya uğrasalar dahi sadece müsamahakar tarafsızlık uygulayacaktı.¹⁴⁵

¹⁴¹ Ünal, T., Türk Siyasi Tarihi, İstanbul, 1998, s. 758

Türkiye'nin böyle bir ihtirazi kaydın anlaşmaya konulmasını istemesinin sebebi Sovyetler Birliği ile kötüye giden ilişkilerinin daha da kötüye gitmemesi, ilişkilerinin iyice bozulmaması içindir. Görülüyor ki Türkiye Sovyetlerden çekiniyor ve özellikle bu devletle bir çatışmaya girmek istemiyordu.

¹⁴² Burçak, R., “İngiliz-Fransız-Türk İttifakı (19 Ekim 1939)” Ankara Üniversitesi SBF Dergisi Cilt 4 Sayı 1, 1949, s. 370

¹⁴³ Armaoğlu, F., 20 Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt 1-2, İstanbul , 1995, s.358

¹⁴⁴ Soysal, İsmail., Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, Cilt 1(1920-1945), 2. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1989, s. 152

¹⁴⁵ Deringil, S., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 2007, s.96

2.4 Türkiye'nin Balkan Antantını Canlandırma Teşebbüsü:

Türkiye, Almanya'nın Polonya'ya yıldırım savaşı ile istilasını ve Polonya'nın 2 totaliter arasında paylaşılmasını büyük bir kaygı ile izledi ve kendisine Balkanlar tarafından gelecek olan tehdidi önlemek amacı ile Balkan Antantını canlandırma çabalarına girişti. Bunu yapmakla Türkiye, Almanya'ya karşı Balkanlarda kuvvetli bir birlik kurmak ve böylece batısında bir güvenlik alanı meydana getirmek istiyordu. 2 Şubat 1940'da başlayacak olan Balkan Antantı'nın yıllık Bakanlar Konseyi toplantısı bu yolda iyi bir fırsattı.¹⁴⁶

Balkan Antantı Konseyi 2 Şubatta Belgrad'da toplanırken Almanya Avrupa'da Rusya ile Finlandiya'da savaşıyor ve Balkanların kaderi de böylece yavaş yavaş belli oluyordu. Bu şartlar altında Saraçoğlu Balkan ülkelerinin sorumlu devlet adamlarını “ortak tehlike”¹⁴⁷ karşısında “ortak karar ve tutumun”¹⁴⁸ gerekliliğine inandırmağa çalışmış ve 4 üye devletin genelkurmaylarının bir ortak savunma planı hazırlamalarını teklif etmişse de 2 gün süren toplantıda diğer üye devletlerin isteksiz tutumları bu yolda bir karara varılmasını imkansız kılmıştır.

Balkan ülkelerini bu davranışa zorlayan bazı sebepler vardı. Bir kere, Almanya'dan korkmakta ve onu kışkırtacak hareketlerde bulunmak istememekteydiler. Bu şartlar altında Balkan Antantı'nın Bakanlar Konseyi toplantısı hiçbir karara varmadan sona erdi. Türkiye, Balkanlarda Almanya'ya karşı bir “güvenlik alanı”¹⁴⁹ kurma çabasında yalnız kalmıştı.

¹⁴⁶ Esmer, A-Sander, O., Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995, Ankara, 1996, s.145

Balkan Antantı 9 Şubat 1934 tarihinde Yunanistan-Türkiye-Romanya-Yugoslavya arasından imzalandı. Bu anlaşma ile taraflar, sınırlarını karşılıklı olarak garanti ve birbirlerine danışmadan, herhangi bir Balkan devletiyle birlikte bir siyasal harekette bulunmamayı veya bir siyasal anlaşma yapmamayı taahhüt ediyorlardı.

¹⁴⁷ Esmer, a.g.k., s.145

¹⁴⁸ Esmer, a.g.k., s.145

¹⁴⁹ Esmer, a.g.k., s.145

3. İTALYA’NIN SAVAŞA GİRMESİ, FRANSA’NIN ÇÖKÜŞÜ VE TÜRKİYE’NİN SAVAŞ DIŞI DURUMU

1 Eylül 1939 sabahı Almanların Polonya’ya saldırması, Sovyetlerin 23 Ağustos Almanlarla yapmış olduğu ittifaktan dolayı Batılıya yerleşmek istemesi, bu istek doğrultusunda sırasıyla Estonya-Letonya-Finlandiya’yı istila etmesi, yine Almanya’nın Danimarka, Norveç, Belçika ve Hollanda’ya girmesi ile artık Mihver devletlerinin iyice iştahını kabartıyordu. Hedef artık Fransa’ydı.¹⁵⁰

Bu sırada İtalya 10 Haziran 1940’da Fransa’ya savaş ilan ederek 2. Dünya Savaşındaki yerini almış oldu. 1940 yılı yazında İtalya savaşa girinceye kadar Türkiye’nin durumunda bir değişiklik yoktu. Ancak İtalya’nın savaşa girmesi Türkiye’nin İngiltere ve Fransa ile akdettiği ittifakın gerekliliğini ortaya attı. İngiltere ve Fransa’nın katıldıkları bir savaş, İtalya’nın savaşa girmesi ile Akdeniz’e intikal etmişti.¹⁵¹

22 Haziran’da Fransa’nın uğradığı kesin ve ani yenilgi Türkiye’de derin bir şok etkisi yapmış ve Avrupa’daki kargaşanın dışında kalma azmini pekiştirmiştir. Savaştan çekilen bir devlet diğer bir devleti savaşa girmeğe nasıl zorlayabilirdi? Bundan başka Türkiye’ye 1939 İttifakı ile vaat edilen silahlar verilmemişti. Fransa’nın çekilmesi ile yalnız kalan İngiltere Türkiye’ye yardımda bulunacak durumda değildi. Bu durumda savaş dışı bir Türkiye, müttefikleri için çok daha elverişli olduğu gibi kendi güvenliği de bunu gerektirmekteydi.¹⁵²

İngiltere gerçekçi bir görüşle Türkiye’nin savaşa girmesi konusunda ısrar etmedi. Yalnız başına Türkiye’nin savaş dışı durumu büyük stratejik öneme sahipti. Çünkü Türkiye’nin Almanya’ya geçit vermesi ya da yenilmesi halinde Suriye ve Süveyş, Alman tehdidine maruz kalabilir, Irak ve İran petrolü ile birlikte bütün Arap Yarımadası ve İran Körfezi Alman işgali altına girebilirdi. Bundan başka Türkiye savaşa katıldığı takdirde İngiltere’den, sağlamayacağı ölçüde malzeme ve silah isteyecekti.¹⁵³

¹⁵⁰ Yakut, K., İkinci Dünya Savaşı, AOF Ders Notları Bölüm 7, 1998, s. 144

¹⁵¹ Sander, O., Siyasi Tarih 1918 – 1994, İstanbul, 2007, 16. Baskı, s. 149
Bu ittifak için aynı bölüm sayfa 5 İttifakın 1. maddesi uyarınca

¹⁵² Sander, a.g.k., s.150

¹⁵³ Sander, a.g.k., s.151

İngiltere ile Fransa'nın durumları ve Rusya'nın sert tepkisini göz önüne alan Türkiye, 19 Ekim üçlü ittifakının 2 numaralı protokolündeki ihtirazı kaydı ileri sürerek savaşı dışı kaldı.¹⁵⁴ Bu protokol Türkiye'ye Sovyetlerle savaşa yol açabilecek hiçbir eyleme katılmama hakkını veriyordu.

Bu olaylar yaşanırken basında ve kamuoyunda da bir rahatsızlık vardı. Türk milletvekilleri bu kuşkuvarı dile getirmekten kaçınmıyorlardı. "Alinyamız bizi yine zayıf yanla mı birleştirdi diye düşünülebilir. İngilizlerle yapılan antlaşmaya karşı olanlarımız varlığından şimdi haberdar olmaya başlıyoruz... Araba daha yıkılmamıştır. Fakat genel kaygı başlamıştır."¹⁵⁵ Yunus Nadi ise yazısında "Bir taraf (Fransa) vaktini nükteli karikatür yapmakla geçirdi, öbür taraf (Almanya) tere yağ yiyeyeğine top yapmayı tercih eyledi. Neticede gözümüzün önünde bulunan korkunç akibetler zuhur eyledi."¹⁵⁶ Necmettin Sadak ise " ... Ne çare ki coğrafi vaziyetimiz diğer büyük ve yakın demokrasiler gibi değildir. Memleketimizin coğrafi vaziyeti kadar bugün içinde bulunduğumuz ahval ve şartlar Türkiye'nin herhangi bir hareketini müttefiklerimize asgari derecede dahi faydalı kılacak manzarayı arz etmekten uzaktır." Sadak'a göre Türkiye savaşın dışında kalarak yangının Akdeniz ve Yakındoğu'ya sıçramasına engel oluyor ve böylece İngiltere'nin işini kolaylaştırıyordu.¹⁵⁷

4. YUNANİSTAN'IN İŞGALİ VE TÜRKİYE

Balkanlar üzerine Alman tehlikesi iyice belirirken¹⁵⁸ İtalya 28 Ekim 1940'ta Yunanistan'a taarruza geçti. Halbuki Mussoloni savaşa girerken, komşu ülkelere teminat vermiş ve onlardan hiçbiri ile bir savaşa sürüklenmek istemediğini söylemişti. İtalya diktatörününün tam aksi harekete iten sebep, bir taraftan kolay zafer kazanıp prestijini takviye etmek, öte taraftan da Almanya'dan önce Balkanlara inmekti.¹⁵⁹

¹⁵⁴ Deringil, S., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 2007 s.96

¹⁵⁵ Barutçu, A: Siyasi Anılar 1939-1954, İstanbul, 1977, s.54

¹⁵⁶ Yunus Nadi, Cumhuriyet, 23 Haziran 1940

¹⁵⁷ Necmettin Sadak, Akşam, 17 Haziran 1940

¹⁵⁸ 7 Ekim'de Alman birlikleri Romanya'ya saldırdı.

¹⁵⁹ Sander, O., Siyasi Tarih 1918 – 1994, İstanbul, 2007, 16. Baskı, s. 143

Fahir Armaoğlu'na göre gerek kuzey, gerek doğu Afrika hareketinin İtalya bakımından birinci gayesi Süveyş'i ele geçirmektir. Mussoloni bunun için üç koldan bir kısaç uygulamak istemişti. Bu kısaçın iki kolu

Bu durum bir taraftan Balkan Paktını, diğer taraftan Türk-İngiliz-Fransız İttifakı'nın 3. maddesini (Romanya ve Yunanistan'a güvence) gündeme getirdi. Balkan Paktı, hatırlanacağı üzere, aslında Balkan devletlerinin yalnızca Balkan sınırlarını, yani Bulgaristan ile olan ortak sınırlarını güvence altına alan bir örgüttü. Üye ülkelerin sadece Balkan içi sınırlarını garanti etmekteydi. Ayrıca Yunanistan'ın kendi isteğiyle “bölge dışı bir ülkeden” (İtalya) kaynaklanabilecek saldırılara karşılık vermede Paktı hükümleri dışında bırakılmıştı. Dolayısıyla Balkan Paktı çerçevesinde Türkiye'nin savaşa girmesini gerektirecek bir durum yoktu.¹⁶⁰

Üçlü İttifak çerçevesindeyse, Türkiye yine 2 numaralı protokolü öne çıkartarak İtalya'nın Yunanistan'a saldırısına müdahale etmesinin Türkiye'yi SSCB'yle savaşa sürükleyebileceğini vurguladı. Zaten Türkiye'nin bu dönemde Yunanistan'a kuvvet yollamasının Türkiye'nin kendi savunmasını zayıflatacağının farkında olan İngiltere de bu vesileyle Türkiye'den savaşa girmesi talebinde bulunmadı. Ama artık Türkiye İtalya'nın Yunanistan'a saldırısıyla iyice çevrelendiği duygusuna kapılmıştı.¹⁶¹

Bu şartlar altında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1 Kasım'da T.B.M.M açılışı nutkunda “...harp harici vaziyetimiz, bizim topraklarımızın, deniz ve havalarımızın muharipler tarafından birbiri aleyhine kullanılmasına istisnasız olarak manidir ve biz muharebeye girmedikçe kat'i ve ciddi olarak mani kalacaktır” demek suretiyle savaş dışı durumunu bir kere daha teyit etti.¹⁶²

Son zamanlarda yaşanan bu olaylarla birlikte Türk basını ihtiyatlı hükümet çizgisini bir ölçüde izlemekle Yunanistan'ın işgalini açık sözlülükle değerlendirmekten geri kalmadı. Basının sıkı denetimi göz önünde bulundurulduğunda bu eleştirilerin önemli bir ölçüde hükümetin de görüşlerini yansıttığı söylenebilir.

Falih Rıfki Atay “ Kuvvetten başka bir kanun ve milletler için teslim olmaktan gayri bir hak tanımak lazımdır. Birçok devletin yaşamakta olduğu koskoca bir denize

kuzey ve doğu Afrika cepheleriydi. Bundan başka, Yunanistan ile Girid'i de alıp kıskacın üçüncü kolunu Doğu Akdeniz'den yürütmek istedi.

¹⁶⁰ Sander, O., Siyasi Tarih 1918 – 1994, İstanbul, 2007, 16. Baskı, s. 144

Üçlü İttifak için bakınız aynı bölüm sayfa 5 Ayrıca Balkan Antantı için bakınız aynı bölüm sayfa 6

¹⁶¹ Aydın, M., İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945 (Türk Dış Politikası Cilt 1), İstanbul, 2005, s.430

¹⁶² http://www.ismetinonu.org.tr/soylevd/soylev_demecler.html

bizim demek için bin türlü sebep ve mazeret icat edenler, hür bir memleket halkına kendi hudutları içindeki ana baba toprağına benim vatanım demeyi çok görmemeli idiler.”¹⁶³

Türkiye bir yandan istilayı izleyip bir yandan da basından da olsa politikalarını yansıtmaktan geri kalmazken, İtalya Arnavutlukta 1000.000 asker toplamıştı. Fakat Yunan savaşı da İtalya için tam bir başarısızlık oldu. İtalya kuvvetlerinin ilerlemesi, Yunanlıların karşı koymasıyla 2 Kasım'da durdu. Yunanistan İngiltere'den gelen yardımlarla 10 Kasım'da seferberliğini tamamlayınca karşı taarruza geçti ve İtalya'yı geri püskürttü. Fakat 1941 Mart'ında tam bu olaylar yatışmış derken Almanya bütün Balkanlara girip Yunanistan'ı da işgal etti.¹⁶⁴

Olayların gidişatı Türkiye'nin bir kere daha isabetli karar verdiğini gösterdi. Yunanistan'a zar zor sağlanan ve daha çok sembolik bir nitelik taşıyan İngiliz yardımı Türk devlet adamlarının temkinli ve ölçülü tutumunu pekiştirdi. Her ne kadar alel acele toparlanan Avustralya ve Yeni Zelanda birlikleri Yunanistan'a gönderildiyse ve İngiliz Hava Kuvvetleri İtalyan kuvvetlerinin ilerlemesini yavaşlattıysa da, İngiltere her bakımdan Mısır'a ve Hindistan'a giden ikmal hatlarının korunmasına ağırlık vermiştir.” Yunanistan yitirmeye mahkum bir dava olarak görülmekteydi.”¹⁶⁵

Zaten Türkiye'nin İngiltere için önemi tam bu ikmal hatlarının üzerinde ki stratejik konumundan kaynaklanıyordu. İngiltere Türkiye'nin zorlanamayacağını anlamış ve daha fazla baskı yaparak onu büsbütün yabancılaştırmaktan kaçınmıştı. Her ne kadar İngiltere'nin bu tutumu kısa vadede Türkiye'ye soluk alma olanağı tanıdıysa da uzun vadede Türkiye'yi savaşa sokmak konusunda ki İngiliz azmi hiçbir şekilde kırılmamıştır.¹⁶⁶ Zaten ileri bölümlerde İngilizler savaşa kazanmaya başladıklarında Türkiye'yi nasıl savaşa sokmak için çaba harcadıklarını göreceğiz.

¹⁶³ Falih Rıfkı Atay, Ulus Gazetesi, 30 Ekim 1940

¹⁶⁴ Armaoğlu, F., 20 Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt 1-2, İstanbul, 1995, s.371

¹⁶⁵ Deringil, S., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 2007, s.130

¹⁶⁶ Deringil, a.g.k., s.132

5. TÜRKİYE ÜZERİNE NAZİ-SOVYET PAZARLIĞI

(Hitler-Molotov Görüşmeleri, Kasım 1940)

Savaşın batı Avrupa'dan doğuya ve Balkanlara doğru yönelmesi 23 Ağustos 1939'da bir saldırmazlık ve dostluk paktı imzalamış olan Almanya ile Sovyet'lerin zaten yapay olan işbirliğinde ciddi sarsıntılara yol açtı. Gerek Almanya gerekse İtalya Sovyetlerin Balkanlara yayılmasını istemiyorlardı. Sovyetler ise artık Almanya'nın kendi güvenlik bölgesine girdiğini görüyordu. Çıkarlar çatışmaya başlamıştı.¹⁶⁷

Bu düşünceler ışığında 1940 Kasımında Molotov, Van Ribbentrop'un daveti üzerine Berlin'e gitti ve Hitler ile görüştü. Hitlere göre Almanya savaşı kazanmıştı. Amaç burada Almanya'nın istediği yerlerin Rusya'yla artık paylaşılmasıydı.¹⁶⁸

Bu müzakerelerde Türkiye önemli bir yer tutmuş ve Almanya ile Rusya arasında pazarlığa konu olmuştur. 12 Kasım'da başlayan görüşmelerde Ribbentrop, Türkiye'yi İngiltere'nin safından ayırabilmek için 4 devletin (Almanya, Sovyetler, İtalya, Japonya) Türkiye'ye karşı ortak bir platform üzerinde hareket etmesi gerektiğini, Almanya'nın Rusya'nın Boğazlar rejiminden duyduğu tatminsizliği anladığını ve Sovyetler Birliğinin Karadeniz'de bazı imtiyazlara sahip olmasının ve Sovyet savaş ticaret gemilerinin Akdeniz'e daha kolay bir şekilde geçebilmesinin tabii olduğunu söylemiş, Hitler de Almanya'nın Boğazlar rejiminde Rusya lehine bir değişiklik yapılmasına çalışacağını ifade etmiştir.¹⁶⁹

Molotov ise cevap olarak Rusya'nın kağıt garantileri ile tatmin olmadığını söyledi. Molotov'a göre Rusya, Türkiye ile bir masaya oturmalı ve kendisine karşı tarihi bir saldırma bölgesi olan Boğazlarda üsler etmeli idi. Bundan başka yine Molotov'a göre, Karadeniz bölgesindeki durumunu kuvvetlendirmek için Rusya'nın Bulgaristan'a garanti vermesi gerekmektedir.¹⁷⁰

Müzakereler, Yalnız Türkiye üzerinde değil, fakat diğer bölgelerde de istenilen sonuca ulaşamayınca Molotov Moskova'ya döndü.

¹⁶⁷ Aydın, M., İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945 (Türk Dış Politikası Cilt 1), İstanbul, 2005, s.431

¹⁶⁸ Esmer, A-Sander, O., Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995, Ankara, 1996, s.149

¹⁶⁹ Aydın, M., İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945 (Türk Dış Politikası Cilt 1), İstanbul, 2005, s.431

¹⁷⁰ Esmer, A-Sander, O., Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995, Ankara, 1996, s.149

Artık Sovyetlerin hem Berlin görüşmeleri sırasında hem de daha sonraki yazışmalarda büyük stratejik öneme sahip Boğazlar konusundaki talepleri Hitler'i Sovyetlerle işbirliğini bitirme zamanının geldiğine ikna etmişti. Çünkü Rusya gibi Almanya da Boğazları başka biriyle paylaşmak niyetinde değildi. Ayrıca Balkanları kendi nüfuz alanında gören Almanya, Rusya'nın Bulgaristan garantisi yoluyla bölgeye adım atmasını istemiyor ve Türkiye'nin de savaşın Almanya'nın istediği şekilde gelişmeye devam etmesi halinde kısa sürede kendiliğinden Alman nüfuzu altına gireceğine inanıyordu. Sonuçta Hitler 18 Aralıkta Rusya'ya işgal planı olan "Barbarossa Harekatını"nın başlaması ve 15 Mayıs 1941'e kadar da tamamlanması emrini verdi.¹⁷¹

6. ALMANYA'NIN HIZLI İLERLEYİŞLİ VE TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ BASKILARI

6.1 Almanların Balkanlara İnmesi ve Türkiye:

Kasım 1940'daki Nazi-Sovyet pazarlığının başarısız olması ve Sovyetlerin İngiltere karşısında oluşturulacak büyük işbirliğine çekilememesi, savaşın bundan sonraki gelişimini etkileyecek önemli bir olaydı. Almanya ile Rusya arasındaki birlik oluşturma girişimleri artık son bulmuş ve iki ülke birbirlerine karşı savaşa hazırlanmaya başlamışlardı. Hitler 18 Aralıkta Barbarossa Harekatını için gerekli emirleri vermişti. Ancak bu harekete başlamadan önce güney kanadını emniyet altına almak istedi. İşte Almanya'nın 1941 yılı başında teker teker bütün Balkan ülkelerini eline geçirmesinin ve 1941 Haziran'ında Türk sınırına dayanmasının nedenlerinden biri de budur.¹⁷²

Gerçekte Fransa'nın 1940 Haziranı'nda yıkılmasından birkaç ay sonra Balkanlarda Alman tehlikesi belirmeğe başlamıştı. Türkiye böyle bir tehlike karşısında, Fransa'nın savaştan çekilmesi sonucu yalnız başına bir ölüm kalım savaşına girişen İngiltere ile olan ittifakına sadık kaldı. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1940 Kasım'da İngiltere'den söz ederek dedi ki: " İngiltere'nin zor şartlar altında kahramanca bir var olma savaşı içinde

¹⁷¹ Aydın, M., İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945 (Türk Dış Politikası Cilt 1), İstanbul, 2005, s.433

¹⁷² Esmer, A-Sander, O., Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995, Ankara, 1996, s.151
Almanya 1941 başında orta ve doğu Avrupa'da Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'ı savaşmadan, Yunanistan ve Yugoslavya'yı ise yıldırım hareketiyle ele geçirmiştir.

bulunduğu bir zamanda, onunla ittifak bağlarımızın sağlam ve sarsılmaz olduğunu söylemem benim için bir borçtur.”¹⁷³

6.2 Türk-Bulgar Saldırmazlık Paktı:

Almanya'nın Balkanlarda ilerlemesi karşısında Türkiye, İstanbul ve diğer bazı illerde sıkıyönetim ilan edip, sınır boyunca bazı güvenlik tedbirleri almıştı. Ancak bu tedbirlerin kendisine karşı alınmakta olduğunu zanneden Bulgaristan'ın endişelerini ortadan kaldırmak için 17 Şubat'ta, Ankara'da Türkiye ile Bulgaristan arasında bir beyanname imzalandı. Bu beyanname ile Türkiye ve Bulgaristan birbirlerine saldırmamayı taahhüt etmekteydiler.¹⁷⁴

Bildiriye giden süreçte Türkiye'nin esas endişesi olası bir Bulgar saldırısı değil, Bulgaristan'ı işgal edeceği kesin olan Almanya'ydı. Bulgaristan açısından ise, tarafsız kaldığı ve Balkan Paktı hükümleri çerçevesinde Türkiye'yi savaşa zorlayacak saldırılarda bulunmadığı sürece Türkiye'den bir saldırı gelmesinden endişelenmesi için bir neden yoktu. Bu durumda Türkiye, Bulgaristan'ın olası bir Türk saldırısı endişesiyle Mihvere katılmasını önlemeyi ya da en azından mümkün olduğunca geciktirmeyi amaçlamaktaydı. Türkiye'nin temel hedefi savaşın başından beri sürdürdüğü savaş dışı durumunu Almanya'nın Balkanlara girerek, dolayısıyla Türkiye'nin sınırlarına dayanarak, tehlikeye atması olasılığı karşısında duyduğu kaygıyı hafifletmekti.¹⁷⁵

Bildiri ne Türkiye'nin Bulgaristan'a karşı daha etkin bir tutum takınmasını isteyen Müttefikleri, ne de tamamen hareketsiz kalmasını arzulayan Rusya'yı tatmin etmişti.¹⁷⁶ Öte yandan bildiriyle ilgili olarak Türkiye'nin Bulgaristan'ı İngiliz politikasına doru götürdüğü ya da Bulgaristan'ın Türkiye'yi Mihvere doru sevkettiğine ilişkin çeşitli söylemler ve yorumlar yapıldı.¹⁷⁷ Ama bütün bunlar Bulgaristan'ın 1 Mart 1941'de Mihvere katılmasına ve Alman birliklerinin bu ülkeye girmelerine engel olamadı ve Bulgaristan üzerindeki Alman-Sovyet-İngiliz çekişmesi Alman üstünlüğü ile son buldu.

¹⁷³ http://www.ismetinonu.org.tr/soylevd/soylev_demecler.html

Belirtmekte fayda var 20 Eylül 1940'ta Almanya-Japonya-İtalya arasında üçlü bir ittifak kuruldu.

¹⁷⁴ Sander, O., Siyasi Tarih 1918 – 1994, İstanbul, 2007, 16. Baskı, s. 150

¹⁷⁵ Aydın, M., İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945 (Türk Dış Politikası Cilt 1), İstanbul, 2005, s.436

¹⁷⁶ Sander, O., Siyasi Tarih 1918 – 1994, İstanbul, 2007, 16. Baskı, s. 151

¹⁷⁷ Esmer, A-Sander, O., Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995, Ankara, 1996, s.152

Balkanlardaki Alman yığılmasının artışı Türkiye ya da Yunanistan üzerinde ani bir eylem olasılığını gündeme getirdi. Bu durum o zamana kadar Bulgaristan'la işbirliği yaparak Türkiye'yi tecrit etmeye yönelik politikalar izleyen Rusya'yı politikalarını yeniden gözden geçirmeye ve Alman ilerlemesi karşısında kendisiyle aynı endişeleri, duyan Türkiye'yle işbirliği aramaya itecektir.

6.3 Hitler'in Teminatı ve Türk-Sovyet Saldırmazlık Bildirisi:

Almanların hemen hemen bütün Balkanlara hakim olması Türkiye'nin durumunu çok nazik bir hale getirmişti. Almanya'nın Türkiye'ye saldıracağı, bu durumdan Rusya'nın da faydalanarak Türkiye'yi işgal edeceği gibi çeşitli söylentiler çıkmıştı.¹⁷⁸ Bu durum Türkiye'de büyük bir paniğe ve korkuya neden olmuştu. Ancak Türkiye'nin böyle bir korku sonucu İngilizlere daha çok yaklaşacağını tahmin eden Hitler 4 Mart 1941'de Türkiye'yi rahatlatan bir teminat mektubu gönderdi."... Bu nedenle Bulgar Hükümetinden, Alman Silahlı Kuvvetlerinin bir kısım birliklerine, bu yoldaki belirli güvenlik önlemlerini uygulamak için izin vermesini rica etmiş bulunuyorum. Öteden beri Almanya'ya karşı dostluk ilişkileri içinde bulunan Bulgaristan, bu ilişkileri Üçlü Pakta katılmak suretiyle daha da takviye etmiş ve alınacak önlemlerin Türkiye'ye yönelmeyeceğinden emin olarak, bunların uygulanması için gerekli izni vermiştir... Bu fırsattan yararlanarak resmen bildiririm ki, Almanya'nın bu önlemleri, hiçbir şekilde Türkiye'nin toprak bütünlüğüne veya siyasi yapısına yönelmiş değildir... Bu düşüncelerle, Bulgaristan'da ilerleyen Alman birliklerinin Türk sınırından, orada bulunmalarının amacı hakkında yanlış bir yorumda bulunulmasına meydan vermeyecek kadar uzak kalmalarını emrettim."¹⁷⁹

Ancak Türkiye'nin teminat mektubu almasına rağmen, bir diğer taraf olan Rusya vardı. Rusya, Balkanlardaki Almanya üstünlüğünü engellemek ve bir denge kurmak

¹⁷⁸ Gurun, K., Savaşın Dünya Ve Türkiye, İstanbul, 2006, s.121

¹⁷⁹ Güngören, F., 2. Dünya Savaşında Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar, İstanbul, 2003, s.264
İsmet İnönü'de bu mektuba karşılık 12 Mart'ta Hitler'e hitaben bir mektup gönderdi. "Aynı cephede katıldığımız ve onurunu ve acılarını aynı şekilde paylaştığımız son büyük savaştan sonra yeni Türkiye'nin siyaseti, Milli mücadelemizin başlangıcında tespit edilmiş olan prensiplere her zaman bağlı kalmıştır. Bunlar, Türk istiklalinin en mutlak şekliyle teminat altında tutulması ve başkalarının haklarına hiçbir müdahale bulunmaksızın barışçı bir gelişmenin devam ettirilmesidir... Türkiye, bu sebepten milli egemenlik alanı içine vaki olacak her müdahaleye karşı koymağa azimlidir... Biz (Türkiye) inanıyorduk ve bugün hala inanıyoruz ki, ortada Türk ordularıyla Alman ordularını karşı karşıya getirecek bir sebep yoktur. Ve Almanya, Türkiye'nin emniyetinin ve istiklalinin gereklerine karşı anlayışla davrandığı müddetçe böyle bir felaket meydana gelmez." Burada hem bir memnuniyet hem de ne olursa olsun yinede karşı koymaya azimliyiz anlayışı var.

Türkiye’de bütün iyi niyet gösterilerine rağmen Almanya’nın Balkanlardaki faaliyetlerine karşı bir denge kurmak istemiş, bu görüşler üzerine 24 Mart 1941’de Türkiye-Rusya arasında bir saldırmazlık deklarasyonu yayınlanmıştır. Bu deklarasyon daha önce 19 Aralık 1925’te iki ülke arasındaki paktını teyit etmekteydi. Bu bildiriye göre “ Eğer Türkiye gerçekten saldırıya uğrar ve topraklarını savunmak zorunda kalırsa, o zaman Türkiye, Sovyetler Birliği’yle arasındaki Saldırmazlık Antlaşmasına dayanarak Sovyetler Birliği’ne en geniş ölçüde anlayışına ve tarafsızlığına güvenebilir.”¹⁸⁰

Türk Hükümeti, bu demeci için Sovyet Hükümetine içten teşekkürlerini açıklamış ve Sovyetler Birliği de böyle bir durumla karşılaşırca, Türkiye’nin en geniş biçimde anlayışına ve tarafsızlığına güvenebileceğini bildirmiştir.¹⁸¹”

Görüldüğü üzere Sovyetlerin saldırmazlık teyidi Balkanlardaki planlarının tamamen suya düşmesi ve Almanların Boğazlara sokulmasından sonra yapılmıştır. Yoksa bu tarihe kadar Sovyetler Türkiye’yi rahatlatıcak hiçbir açıklamada bulunmadıkları gibi Bulgarlara, Türkiye ve Yunanistan üzerinden yaptığı tekliflerle Balkanlarda bir dayanışma havası doğmasına da engel olmuşlardır. Sovyetlerin Türkiye karşısındaki muğlak tavrı Yugoslavya ve Bulgaristan’ın Mihvere katılması kesinleşinceye kadar devam etmiş, daha sonra Türkiye’ye yönelmiştir.¹⁸²

6.4 Irak’ta Alman Taraftarı Hükümet Darbesi ve Almanya’nın Türkiye Üzerindeki Baskısı:

1941’in Mart ve Nisan ayı içinde hemen hemen bütün Balkanlar Alman işgali altına girdikten başka, 5 Nisan’da Irak’ta Raşit Ali Geylani liderliğinde ve Alman taraftarı bir hükümet darbesi oldu.

Yeni hükümetin İngiltere karşısında tutunabilmesi için Almanya’nın destek ve yardımına ihtiyacı vardı. Ancak Almanya’nın bu yardımı gönderebilmesi Türk topraklarından geçmesi ile mümkün olabilirdi. Bu bakımdan Almaya, bir taraftan Irak’taki asilere yardım etmek, diğer taraftan Vichy idaresinin Suriye’de kendilerine bırakmış

¹⁸⁰ Öz, B., Bıçağın Sırtında Siyaset 2. Dünya Savaşında Türk Dış Politikası, İstanbul, 2004 s.127

¹⁸¹ Öz, a.g.k., s.127

¹⁸² Oran, B., “Türkiye’nin Kuzeydeki Büyük Komşu Sorunu Nedir (Türk – Sovyet İlişkileri 1939 - 1970)” Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 25, Sayı , s. 52

bulunduğu üsleri ele geçirmek amacı ile Türk topraklarından malzeme geçirmek için Türkiye üzerinde sistematik bir şekilde baskıda bulunmağa başladı.¹⁸³

Ancak Türkiye bütün Alman baskılarına dayanmış ve hiçbir şekilde dahi kendi topraklarını bir geçit, üs olarak kullanılmamıştır.

Türkiye'nin Alman baskısına karşı savaş dışı durumunda ısrar etmesi ve topraklarından muharip devletlerden herhangi birinin faydalanmasına izin vermemesi, Almanya'nın Suriye ve Irak'ta inmesini ve böylece Basra'yı eline geçirip Hindistan Okyanusunda Japonya ile birleşmesini önlemiştir. Aynı zamanda Almanya'nın Rusya'ya saldırmasını kısa sürede olsa ertelemiştir.¹⁸⁴

6.5 Alman-Türk Saldırmazlık Paktı:

Hitler, Rusya ile (Molotov ile görüşmesi) mülakatından hemen sonra Rusya'ya karşı harekete geçme vaktini 15 Mayıs 1941 olarak tespit etmişti. Irak'taki gelişmeler üzerine artık Almanya için Türkiye üzerinden savaş malzemesi geçirme konusunda ısrar etmenin bir anlamı kalmamış, fakat bu sefer de Sovyetlere saldırmadan önce Türkiye'nin tarafsızlığı sağlanarak Alman sağ kanadının güvenceye alınması önem kazanmıştı.¹⁸⁵

Bu gelişmeler ışığında Almanya artık Irak olayında ki gibi yumuşak bir tavır ile anlaşmanın olmayacağını görmüş, Türkiye'ye daha sert bir tavır takınmaya başlamıştı. Baskın Oran'ın söylemi ile "havuç politikasının işlemediğini gören Almanya artık açıkça sopa göstermeye başlamıştı"¹⁸⁶

Bu arada, Türkiye'nin Alman safına kayabileceğinden endişelenmeye başlayan İngiltere ise bir taraftan Türkiye'ye Almanya ile yapılacak siyasi bir anlaşmadan Türkiye'nin hiçbir şey kazanamayacağını ve böyle bir anlaşmadan sonra dış politikasında siyasal bağımsızlığını devam ettirmekte güçlük çekeceğini hatırlatırken, diğer taraftan ABD'ni devreye sokarak olası bir Türk-Alman anlaşmasını önlemeye çalışıyordu.(Ayrıca

¹⁸³ Esmer, A-Sander, O., Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995, Ankara, 1996, s.155

¹⁸⁴ Esmer, a.g.k., s.156

¹⁸⁵ Sander, O., Siyasi Tarih 1918 – 1994, İstanbul, 2007, 16. Baskı, s. 152

¹⁸⁶ Aydın, M., İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945 (Türk Dış Politikası Cilt 1), İstanbul, 2005, s.444

böyle bir durumda yani anlaşmanın olması durumunda Türkiye Ödünç Verme ve Kiralama Yasasından yararlanamayacaktı)¹⁸⁷

Fakat bu anlaşmanın birkaç gün içinde olacağını ve geri dönüşü olmadığını anlayan İngilizler taktik değiştirerek, yapılacak anlaşmayı önlemek yerine anlaşmaya Türkiye'nin İngiltere'yle olan ittifakını zayıflatmadığı yolunda bir açıklama eklenmesini sağlamaya çalıştı. Zaten Türkiye'de Almanya'yla süren görüşmelerde anlaşmanın giriş kısmına Türkiye'nin İngiltere'yle olan ittifakına zarar gelmeyeceği yolunda bir kayıt konulması ve eğer Türkiye üçüncü bir tarafın (Rusya) saldırısına uğrarsa İngiltere'nin yardımını isteme hakkının saklı tutulması konularında ısrarcı davrandı.¹⁸⁸

Sonunda Türkiye ile Almanya arasında saldırmazlık Paktı 18 Haziran'da imzalandı. Pakta göre “Aralarındaki ilişkileri karşılıklı güven ve içtenlikle dostluk temeline oturtmak isteğiyle ve her birinin bugün mevcut (uluslararası) yükümlülükleri saklı kalmak üzere, bir antlaşma yapmaya karar vermişler” ve aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardı:¹⁸⁹

Madde 1: “Türkiye Cumhuriyeti ve Alman Reich’i topraklarının dokunulmazlığına ve bütünlüğüne karşılıklı olarak saygı göstermeyi ve doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak, birbirlerine karşı her türlü harekattan kaçınmayı yükümlenirler.”

Madde 2: “ Türkiye Cumhuriyeti ve Alman Reich’i ortak yararlarına olan tüm sorunlarda, bunların çözümü için anlaşma sağlamak üzere, bundan böyle aralarında dostça temasta bulunmayı yükümlenirler”

Madde 3: “ İmzası günü yürürlüğe girecek olan bu antlaşma 10 yıl süre için geçerlidir. Bağlı yüksek taraflar, antlaşmanın süresinin uzatılması konusunu, zamanı gelince, aralarında kararlaştıracaklardır.”¹⁹⁰

(Bunun yanında Almanların eklemek istedikleri 2 maddelik bir gizli protokol vardı. Madde 1: Almanya, Türkiye'nin Boğazlardaki ülkesel egemenliğini tanıdığını ve bu

¹⁸⁷ Güngören, F., 2. Dünya Savaşında Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar, İstanbul, 2003, s.94

Türk-Alman paktı imzalandıktan sonra Amerika yardımı kesti. Ancak 1ay sonra İngiltere'nin baskısı ile yardımı tekrar başlattı ama bu sefer kısıtlı bir yardımdı.

¹⁸⁸ Sander, O., Siyasi Tarih 1918 – 1994, İstanbul, 2007, 16. Baskı, s. 152

¹⁸⁹ Soysal, İsmail., Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, Cilt 1(1920-1945), 2. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1989, s. 174

¹⁹⁰ Soysal, a.g.k., s. 174

egemenliğin uluslararası uygulamasının emin kılacak bütün Türk çabalarını destekleyeceğini bildirir. Buna karşılık Türkiye, kendi tarafında, Boğazlar sorununda Alman denizciliğinin gereklerini hesaba katacaktır. Madde 2: Reich Hükümeti, barışın sonuçlanmasında Türkiye'nin Edirne sınırlarındaki düzenlemeye ilişkin dileklerini mümkün olduğu ölçüde dikkate alacaktır. Ancak bu iki maddelik gizli protokol Türkiye'nin tepkisi üzerine kaldırılmıştır.)¹⁹¹

Resmi adı “Türkiye Cumhuriyeti İle Alman Reich’i Arasında Dostluk Antlaşması” olan belgenin giriş kısmında yer alan “mevcut yükümlülükleri saklı kalmak” kaydı, Türkiye açısından, yeni antlaşmanın Türkiye’yi 1939 Üçlü İttifakı ve 1925 Türk-Sovyet Saldırmazlık Antlaşması hükümlerine aykırı davranmaya zorlanamayacağı anlamına geliyordu.¹⁹²

Giriş bölümüyle birlikte ele alındığında antlaşma aslında Türkiye’ye çeşitli baskılardan (Müttefik ya da Mihver) korunmak için yeni fırsatlar doğuruyordu. Türkiye bir taraftan girişe koydurduğu kayıtlarla topraklarının İngiltere aleyhine kullanılmayacağını, bir başka deyişle Alman birliklerine geçiş izni verilmeyeceğini Almanya’ya kabul ettiriyor, öte yandan Almanya karşısında eylemde bulunmama sözü vererek de İngiliz uçaklarının Türk hava üslerini kullanmasını ya da İngiliz savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesini önliyordu. Ancak Almanya açısından baktığımızda ise Pakt, Rusya’ya yönelebilecek İngiliz yardımı için önemli bir engel oluşturuyor ve 4 gün sonra Rusya’ya saldıracak olan Almanya’nın güney kanadını güvence altına alıyordu.¹⁹³

Öte yandan, her ne kadar İnönü “... Memleket (İstanbul kapılarına kadar gelmiş Mihver’in bütün kuvvetlerine karşı yalnız başına dururken, Amerika harpte yokken, İngiltere bütün kuvvetlerini bir Alman istilasına karşı adaların savunması için yerleştirirken ve üstelik Rusya Almanlara bir saldırmazlık antlaşmasıyla bağlı iken, Almanların bize saldırmayacakları kağıt üzerine koyma garantisini reddetmememiz bizden ne hakla beklenebilir?”¹⁹⁴

¹⁹¹ Soysal, a.g.k., s. 175

¹⁹² Aydın, M., İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945 (Türk Dış Politikası Cilt 1), İstanbul, 2005, s.445

¹⁹³ Sander, O., Siyasi Tarih 1918 – 1994, İstanbul, 2007, 16. Baskı, s. 154

¹⁹⁴ Aydemir, S., 2. Adam Cilt2, Ankara, 2001, s.225

Yine İsmet İnönü 1 Kasım'daki T.B.M.M.'i açış nutkunda, Türk-Alman saldırmazlık paktından söz ederek şöyle demiştir:

“Almanya ile münasebetlerimiz, Balkan hareketleri esnasında en çetin imtihanını vermiştir. O zaman, bizdeki alaka ve endişeyi layık olduğu ehemmiyetle gören ve anlayan Alman devletinin sayın reisi Hitler, bana yazdığı hususi bir mektupla, memleketimize karşı dostluğunu göstermiş ve hükümetin tasvibi ile kendisine vermiş olduğum cevap ve bir kere daha vaki olan mektuplaşmamız, 18 Haziran 1941 tarihli Türk-Alman muahedesini meydana getiren karşılıklı itimat havasını yaratmıştır.”¹⁹⁵

Aynı şekilde basında, sanki İsmet İnönü'yü tasdik edercesine kamuoyuna çok olumlu bir hava estirmeye çalışıyordu. Durumu Atay şu sözlerle özetliyordu.”... Türkiye kendi etrafındaki ihtilaflar karşısında bitaraf kalacaktır, ne müttefik olan İngiltere'ye karşı tecavüze alet olacak ne de Almanya'ya karşı hakiki dostluk ve itimat ile telif edilemeyen herhangi bir harekette bulunacaktır...”¹⁹⁶ Yunus Nadi ise “... Türkiye bu muahede ile bir kutuptan ayrılarak öbür kutba iltihak ediyor değildir... İttifaklarımızın tedafüi mahiyeti üzerinde Cumhuriyet hükümeti her vesileden istifade ederek ısrar eylemiştir... İngiltere ile müttefikiz, Almanya ile de dost...”¹⁹⁷

Yine Yunus Nadi bir gün sonra anlaşmayla ilgili ılımlı havayı korumaya çalışıyor ve Türkiye'nin bu anlaşmayla tamamen bağımsız ve tarafsız bir ortam yarattığını söylüyordu.” Garp demokrasileriyle ittifakına rağmen Türkiye'nin herhangi bir sergüzeşte sürüklenmeyip yeni dünya harbinde yalnız kendi emniyet ve istiklaline bağlı kalışı, bu yeni Alman-Türk dostluk ve ademi tecavüz paktının akdini mümkün kılan başlıca amil olmuş ve bu vaziyetin takdirindeki Alman isabetini bilhassa kıymetlendirmiştir.”¹⁹⁸

Bu anlaşma ile mecliste de bazı milletvekilleri tarafından da Türkiye'nin bu antlaşma ile tam tarafsızlığa geçtiği görüşü yayılıyordu.” Bu antlaşma ile Türkiye, kendi gerçek çıkarlarının gerçeklerine uygun olan gerçek ve içten bir duruma, tam tarafsızlık

¹⁹⁵ http://www.ismetinonu.org.tr/soylevd/soylev_demecler.html

¹⁹⁶ Falih Rıfki Atay, Ulus Gazetesi, 19 Haziran 1941

¹⁹⁷ Yunus Nadi, Cumhuriyet, 20 Haziran 1941

¹⁹⁸ Yunus Nadi, Cumhuriyet, 21 Haziran 1941

durumuna giriyordu. İngiliz antlaşması artık manevi bir bağlantı halini almıştır. Onun sadece platonik bir niteliği kalmıştır.”¹⁹⁹

Her ne kadar basında ve hükümetçe dostluk değerlendirmeleri yapıldıysa da anlaşma müttefiklerin hoşuna gitmedi. İmza haberi duyulur duyulmaz, henüz savaşa girmemekle birlikte İngiltere’yi destekleyen Amerika, Türkiye’ye duyduğu tepkiyi Ödünç Verme ve Kiralama yardımını durdurarak gösterdi. Yardım bir süre sonra İngiltere’nin aracılığıyla daha az miktarlarda tekrar başlayacaktır; fakat kısa bir süre dahi olsa kesilmesi, Türkiye’nin savaş boyunca taraflardan sadece birinin iyi niyetine dayanarak ayakta kalamayacağı, aksine taraflar arasında denge politikası izleyerek mümkün olduğunca savaşın yıkımından uzak kalması gerektiğini bir kere daha ortaya koymuştur.²⁰⁰

Bu sırada, güney kanadını sağlama alan Alman birliklerinin 22 Haziran’da Sovyet sınırını geçerek “Barbarossa Harekatı”nı başlatmalarıyla savaş yepyeni ve olabildiğince dramatik bir döneme girdi. Savaşın tüm taraflarla ittifak ya da saldırmazlık anlaşmaları olan Türkiye artık kendisini daha güvende hissetmekteydi ve savaş dışı kalma konusunda hala başarılıydı. En önemlisi, en büyük korkusundan kurtulmuştu: Almanların ve Rusların ortak saldırısına uğrayarak Polonya gibi paylaşılma. Fakat bu rahatlamanın geçici olduğu kısa sürede anlaşılacaktır.²⁰¹

6.6 Alman-Sovyet Savaşı ve Türkiye Üzerindeki Baskılar:

1941 yılında Alman-Rus savaşının çıkmasıyla birlikte, yılın sonunda Japonya’nın A.B.D.’ne saldırmasıyla Japonya’nın ve Almanya’nın savaşa katılmasına karşılık, Rusya ile A.B.D.’de karşı tarafta yer alıyordu. Savaşan taraflar artık safını bulmuş ve savaş olabildiğince özellikle Rusya’da devam etmekteydi.²⁰²

¹⁹⁹ Barutçu, A., Siyasi Anılar, İstanbul, 1977, s.203

²⁰⁰ Aydın, M., İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945 (Türk Dış Politikası Cilt 1), İstanbul, 2005, s.445

²⁰¹ Oran, B., “Türkiye’nin Kuzeydeki Büyük Komşu Sorunu Nedir (Türk – Sovyet İlişkileri 1939 - 1970)” Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 25, Sayı , s. 52

²⁰² Yakut, K., İkinci Dünya Savaşı, AOF Ders Notları Bölüm 7, 1998, s. 146-147

1941 yılında Alman-Rus savaşının çıkmasıyla birlikte, yılın sonunda Japonya’nın Amerika’ya saldırmasıyla Japonya’nın ve Almanya’nın savaşa katılmasına karşılık, Sovyet Rusya ile Amerika da karşı tarafta yer alıyordu. Almanya ile Rusya arasında savaşın patlaması üzerine, şimdi Rusya ile İngiltere ortak düşman karşısında bulunuyorlardı. İşbirliği yapmaları kadar tabi bir şey olamazdı. Amerika’nın da Japonya’ya karşı bu savaşa girmesinden sonra 26 Mayıs 1942’de İngiltere ile Rusya arasında bir ittifak imzalandı. Zaten Japonya’da safını belli etmiş 27 Eylül 1940’da Almanya ve İtalya ile Üçlü pakt’ı imzalamıştı. Artık saflar belli olmuştu.

7 Aralık 1941’de Amerika’nın savaşa girmesi ile savaşın sonucu hakkında şüpheler önemli ölçüde ortadan kalkmakla beraber, 1942 yılında Türkiye gerek Mihver gerekse de Müttefik devletler tarafından baskı altında kalmış ve Türkiye’nin şimdiye kadar nispeten kolay bir şekilde devam ettirdiği savaş dışı durumunun muhafazası zorlaşmıştır.

Almanya’nın Rusya’ya saldırmasıyla geçici rahatlama hisseden Türkiye üzerinde kısa sürede bu defa eskisinin tersi yönde bir baskı oluşmaya başladı. Saldırıdan önce Almanya ve Rusya, Boğazlardan İngiltere’ye ve müttefiklerine ait gemilerin geçirilmemesi için baskı yapıyorlardı. Hatta Rusya meseleyi o kadar büyütmişti ki Türkiye bir aralık Rusya’nın Boğazları asker gücüyle işgale kalkabileceklerinden endişelenmişti.²⁰³

Şimdi ise durum değişmişti. Rusya ile İngiltere, Alman saldırısıyla birlikte bu ortak düşmana karşı savaşır hale gelince, Müttefik gemilerine Boğazları kapatma yolundaki Alman-Sovyet baskısının yerini bu sefer Boğazları Müttefiklere açma yolundaki İngiliz-Sovyet baskısı aldı. Aslında Türkiye açısından endişelerinin niteliği konusunda fazlaca bir değişiklik olmayacaktır. Daha önce Boğazların gizli bir Rusya-Alman pazarlığına konu olmasından çekinen Türkiye, şimdi de Mihverden duyduğu tedirginliğe ilaveten Sovyetlerin Almanya’ya karşı savaşa devam etmeleri karşılığında Türk toprakları üzerindeki emellerini İngiltere’ye kabul ettirmelerinden endişe duymaya başlayacaktır. İşte 1941 yılının Aralık ayında Moskova’da başlayan Eden-Stalin görüşmelerini hep bu açıdan yorumlayan Türkiye, Müttefiklerin kendisini arkadan vurmalarından endişe duymuştur. Bu arada konferanstan gelen haberler de Türkiye’nin bu endişesini haklı çıkarır mahiyette olmuş, Stalin’in On iki Ada’nın ve Bulgaristan’ın ile Kuzey Suriye’den bazı toprakların Türkiye’ye verilmesini istediği Türk hükümetine bildirmişti. Bunun Türkiye için anlamı şuydu: Stalin, urup dururken Türkiye’ye bazı toprakların verilmesini ileri sürdüğüne göre bu tavizler karşılığında Türkiye’den de Boğazları isteyecekti.²⁰⁴

Bu çerçevede, Türkiye’nin olası endişelerini gidermek üzere her iki ülke 10 Ağustos 1941’de aynı kapsamda birer notayı Türkiye’ye iletiler. Notalarda iki ülkenin Montreux’ye bağlılıkları teyit ediliyor ve Rusya’nın Boğazlar konusunda hiçbir tecavüzkar niyeti veya hak talebi olmadığı konusunda güvence veriliyordu.²⁰⁵ Hatta 8 Ocakta Avam kamarasında bir beyanatta bulunan Eden, Türkiye ile ilgili olarak şunları söyledi: “...

²⁰³ Aydemir, S., 2. Adam Cilt2, Ankara, 2001, s.185

²⁰⁴ Esmer, A-Sander, O., Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995, Ankara, 1996, s.160

²⁰⁵ Aydın, M., İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945 (Türk Dış Politikası Cilt 1), İstanbul, 2005, s.447

Görüşmelerimizde Türkiye’den her bakımdan dostça bahsettik. O kadar ki Türk hükümeti bunları işitmekle memnun olurdu. Türklerin Müttefiklerin zaferinden korkacak bir şeyleri yoktur. Türkiye’nin toprak bütünlüğü hiçbir tehlikeye maruz değildir. Geçen Ağustos’ta İngiltere ile Rusya tarafından Türkiye’ye karşı girişilen taahhütlere tamamıyla riayet edilecektir.”²⁰⁶

Ancak bu açıklama ve notalar Türkiye’yi rahatlatmamıştı. Zaten Türkiye’nin Almanya ile saldırmazlık paktı imzalamasından doğan soğukluk Türk-Amerikan ilişkilerini etkilemeye devam ediyordu. 9 Ekim 1941’de Türkiye’nin Almanya’yla yeni bir krom anlaşması yapmasıysa ilişkileri daha da gerginleştirdi.²⁰⁷

Amerika’nın tavrı nihayet Pearl Harbor baskınından sonra ve İngiltere’nin de sürekli ısrarıyla değişti. Japonya’nın Almanya’nın yanında savaşa katılmasının Türkiye üzerindeki etkisinden çekinen Amerika, 3 Aralık 1941’de Başkan Roosevelt’in Türkiye’nin savunmasının kendisi için önemli olduğunu ilan etmesinin ardından, 1942’den itibaren Türkiye’ye Ödünç Verme ve Kiralama Yasasından tekrar yararlanma hakkı tanıdı. (Daha önceden belirttiğimiz üzere Türkiye ile Amerika arasında Alman-Türk saldırmazlık anlaşmasından sonra bir gerginlik olmuş, bu gerginliği ilaveten Amerika bu yardımı Türkiye’den kesmişti.)²⁰⁸

Bu çerçevede 1941 sona ererken Türkiye büyük ölçüde üzerindeki baskıları hafifletmiş ve Müttefiklerle ilişkilerini yumuşatmıştı. Ancak, Amerika’nın savaşa girişi durumu yeniden değiştirdi ve Türkiye üzerinde tekrar Alman baskısına neden oldu.

Almanya bu dönemde Türkiye’yi kendi tarafına çekebilmek için çeşitli varsayımlar da bulunmuş ve taktikler uygulamıştır. Bir kere, Rusya’nın Boğazlardaki isteklerini

²⁰⁶ Gurun, K., Savaşın Dünya Ve Türkiye, İstanbul, 2006, s. 87

²⁰⁷ Armaoğlu, F., 20 Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt 1-2, İstanbul, 1995, s.382

İngiltere 1939 yılında iki ülke arasında imzalanmış bir anlaşmaya göre bütün Türk kromunu satın almaktaydı. Ancak bu anlaşma 2 yıl gibi kısa bir süre sonra sona eriyordu. Türkiye 1942 yılının sonuna kadar kromunu İngiltere ve Fransa’ya vermeyi taahhüt etmiş olduğundan imzalanan anlaşmaya göre, Türkiye Almanya’ya yalnız 1943 ve 1944 yıllarında yılda 90 bin ton krom ve bunun yanında diğer bazı maddeler verecek, Almanya’dan buna karşılık çelik ve savaş malzemesi alacaktı. Türkiye bu anlaşmayı imzalarken ittifakları açısından herhangi bir sakınca görmemişti. Çünkü Türkiye Almanya’dan öteden beri silah almaktaydı. İngiltere kendisinin savaşta olduğu gerekçesi ile, Türkiye’ye silah yardımı yapmıyordu. Almanya’dan alınan silahların içinde işlenmiş krom bulunduğundan Almanya’ya ham krom vermenin bir sakıncası olmazdı. Ancak Amerika Türk-Alman saldırmazlık anlaşmasında olduğu gibi, krom satışından sonra da Türkiye tepki göstermiş ve yardımı kesmişti.

²⁰⁸ Aydın, M., İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945 (Türk Dış Politikası Cilt 1), İstanbul, 2005, s.447

göstererek, Türkiye'nin izlemekte olduğu dış politikanın gerçekçi olmadığını iddia etti. Kasım 1940'da Hitler-Molotov görüşmelerinde Rusya'nın Almanya'yla anlaşma yapmak için Boğazlar üzerinde öne sürdükleri talepleri açıkladı. Sonra çeşitli yollarla Türkiye'de Pan-Turanizm cereyanını tekrar canlandırmağa çalıştı. Son olarak ta, ellerinde tuttıkları Ege adalarından bazılarını Türkiye'ye vermeyi teklif etti.²⁰⁹

Bütün bunlar olurken Türk kamuoyunda da giderek Alman yanlısı bir eğilim belirmekteydi. Almanya'nın büyük ve gizli mali desteğiyle bir Turancı hareket geliştirilmeye çalışılmakta, Ribbentrop'un ifadesiyle "Mali durumları bozuk olan Türkiye'de ki dostlarımızı desteklemek için" Von Papen'e 5 milyon altın Mark yollanmaktaydı.²¹⁰

Ribbentrop'tan Papen'e 5 Aralık 1942'de gönderilen mektupta: "20 Kasım tarihli a-61154 sayılı bildirinize cevaben, mali durumlarının yetersizliği dolayısıyla Türkiye'deki dostlarımızı destekleyebilmeniz için size 5 milyon altın Reichsmark gönderilmesini emrettim. Bu parayı rahatça ve bol bol kullanmanızı ve kullanma yeri hakkında bana bilgi vermenizi rica ederim. 1700 sayısıyla Türkiye'deki Alman Büyükelçiliğine çekilmiştir. Berlin, 5 Aralık 1942"²¹¹

Bu arada 24 Şubat 1942'de Ankara'da Von Papen'e bir suikast girişiminde bulunuldu. Yapılan araştırmaların, Almanya ile Türkiye'nin arasını açmak isteyen Rusya'nın bunu tertiplelediğine işaret etmesi Türk-Rus ilişkileri için yeni bir darbe oldu ve Rusya Büyükelçisi geri çekildi. Suikast azmettiricileri olarak tutuklanan iki Rusya vatandaşı 16 yıl 8 ay hapse mahkum edildi. Bu kişiler 2 Ağustos 1944'de Türkiye'nin Almanya'yla ilişkilerini kesmesinden 1 hafta sonra, 9 Ağustos'ta serbest bırakılacaklardır.²¹²

Kamuoyunda oluşan Alman yanlısı bu havaya rağmen Türk hükümetinin Almanya'nın yanında savaşa katılmaya hiç niyeti yoktu. Nitekim yeni başbakan olan Saraçoğlu, 27 Ağustos 1942'de Von Papen'le yaptığı bir görüşmede bir Türk olarak Rusya'nın yıkılmasını hararetle arzu ettiğini ve böyle bir fırsatın bin yılda bir defa ortaya

²⁰⁹ Armaoğlu, F., "İkinci Dünya Harbinde Türkiye" Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 1958 Cilt. 14 Sayı 2, s. 158

²¹⁰ Armaoğlu, a.g.k., s.159

²¹¹ Aydın, M., İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945 (Türk Dış Politikası Cilt 1), İstanbul, 2005, s.449

²¹² Esmer, A-Sander, O., Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995, Ankara, 1996, s.163

çıkabileceğini, fakat bir başbakan olarak Türkiye'nin mutlak bir tarafsızlık takip etmesinin şart olduğuna inandığını belirtiyordu.²¹³ Bu Almanya'nın yaklaşık bir yıldır devam eden Türkiye'yi kendi tarafına çekme politikasının başarısızlığına işaret ediyordu.

Aynı sıralarda Churchill de Moskova'da Stalin'le görüşmekteydi. Bu görüşmede Stalin ağırlıklı olarak Fransa'da ikinci cephenin açılması üzerinde durmuş, Türkiye konusunda ise hala tarafsızlığını korumasından şikayet eder gözükmemişti. Ancak yılın geri kalan kısmında İngiltere'nin Kuzey Afrika'da durumunu düzelttikten sonra Rusya'ya yeni bir yol açmayı planlaması çerçevesinde Türkiye yeniden gündeme gelecek ve 1942 sonbaharına gelindiğinde daha çok da Churchill'in girişimleriyle Stalin'le Churchill Türkiye'nin artık baharda Müttefiklerin yanında savaşa girmesi için mümkün olan her şeyi, yapmak konusunda anlaşacaktır.²¹⁴

²¹³ Armaoğlu, F., 20 Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt 1-2, İstanbul, 1995, s.164

²¹⁴ Aydın, M., İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945 (Türk Dış Politikası Cilt 1), İstanbul, 2005, s.450

III. BÖLÜM

MÜTTEFİKLERİN TIRMANIŞI

TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ BASKILAR ARTIYOR

1. İNGİLTERE’NİN TÜRKİYE’Yİ SAVAŞA SOKMA GAYRETLERİ

Almanya’nın Türkiye üzerindeki baskısı bir sonuç vermemekle birlikte, 1942 sonbaharından itibaren Türkiye üzerindeki bu sefer Müttefiklerin baskısı artmaya başladı. Özellikle Almanların Kasım 1942’de başlayan Stalingard savaşını kaybetmelerinden sonra Müttefikler Almanya’yı nihai yenilgiye uğratmak için planlar yapmaya başlamışlardı. Başta İngiltere olmak üzere Müttefikler, savaş sırasında, savaşın yürütülmesini sağlamak ve zafere ulaşabilmek için alınacak önlemleri saptamak, aynı zamanda savaş sonrası düzeni belirlemek üzere aralarında çeşitli toplantılar yapmışlardır. Doğal olarak Türkiye’de stratejik konumu nedeniyle bu planların ve toplantıların içinde yer almaktaydı.²¹⁵

Stalingard Türk-Sovyet ilişkileri için de bir dönüm noktası oldu. Almanya’nın Rusya’ya saldırmasından sonra Türkiye’ye karşı anlayışlı ve dostça davranan Rusya zaferden sonra tekrar 1941 öncesi duruma döndüler. Zaten daha Stalingard çatışmaları devam ederken durumun Almanya için iyi olmadığını gören Türkiye bunun uzun vadeli sonuçlarından endişe etmeye başlamıştı. Özellikle Rusya’nın böyle bir zaferden sonra Avrupa’nın hakimi olmasına Müttefiklerin mani olup olamayacağı Türkiye’de endişe uyandırmaktaydı. Bunun yanı sıra her Alman yenilgisinin Türkiye üzerinde Müttefik baskısını arttıracığı da ortadaydı.²¹⁶

Türkiye’nin o günlerdeki taktiklerini kısaca özetlemekte fayda vardır. Artan baskı sonucu Türkiye savaşa girmeyi ilke olarak kabul etmiştir. Bundan sonra Türkiye, askeri hazırlıklarının yetersizliği üzerinde duracaktır.²¹⁷ Bu diplomatik savunma hattı da çatlama başladı zaman, Türk dış politikasını yönetenler Balkanlarda açılacak yeni bir

²¹⁵ Uçarol, R., Siyasi Tarih 1789-2001, İstanbul, 2006, s. 766

²¹⁶ Aydın, M., İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945 (Türk Dış Politikası Cilt 1), İstanbul, 2005, s.451

²¹⁷ Manka, A., Anadolu Ajansı ve İkinci Dünya Savaşı., Ankara, 2008,s.27

cepheye somut katkıları olabileceğini öne süreceklerdir. Bu tasarı her ne kadar Churchill tarafından hararetle savunulsa da Türk tarafı Amerika ve Rusya'nın ikinci cephenin Balkanlarda açılmasına kesinlikle karşı çıktıklarını biliyordu. Bu Balkan cephesinin fikrinin gerçekleşme olasılığının çok düşük olduğunu bilen Türk devlet adamları, bu harekate katılmaya hazır olduklarını defalarca tekrar edecek, böylece bir yandan iyi niyetlerini vurgularken öte yandan da zaman kazanmış olacaktı. Zaman kazanmak o günlerde en büyük zorunluluktur. Müttefiklerin savaş planları açısından Türkiye'nin optimal yarar sağlayacağı kritik dönem böylece atlatılmış oluyordu. Churchill için Türkiye'nin Balkanlarda harekete geçirilmesi en gözde proje haline gelmişti.²¹⁸

Bu nedenle 18 Kasım'da Churchill İngiliz kurmay başkanlarına Türkiye'nin 1943 baharında Müttefiklerin yanında savaşa girmesi için devamlı bir çaba gösterilmesi yolunda gerekli talimatları verdi. Churchill bunu sağlanabilmesi için Türkiye'ye kış boyunca silah sevkiyatı yapılmasının yanı sıra İngiltere, Rusya ve Amerika'nın Türkiye'ye toprak bütünlüğü teminatı vermeleri gerektiğine inanıyordu.²¹⁹ Churchill Roosevelt'in desteğini aldıktan sonra durumu Stalin'e açtı. Stalin'de 28 Kasım'da verdiği cevapta Türkiye'nin 1943 ilkbaharında savaşa girmesini sağlamak için her şeyin yapılmasını arzu ettiğini belirtti. Ama konu Casablanca Konferansına kadar bu noktada kaldı.²²⁰

2. CASABLANCA KONFERANSI

1942 yılının sonunda 1943 yılının başlarında Müttefiklerin savaşta üstünlüğü sağlamaya başlaması, özellikle Stalingard'da Alman saldırısının bertaraf edilip kuşatmanın kaldırılması ile Müttefikler artık savaşın gidişatını tartışmak üzere 14 Ocak 1943'te Casablanca'da (Fas) bir araya geldiler.²²¹

Bu görüşmelerde İngiliz tarafı kendi açısından, zaferin çabuklaştırılması için sıkı bir plan tasarlamıştı. İngilizlerin sıkı pazarlığı sonucunda Amerika ikna olmuş ve konferanstan öne çıkan iki olay vardı ki Türkiye'nin endişelerini daha çok arttırmaya yetti.

²¹⁸ Deringil, S., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 2007, s.187

²¹⁹ Aydın, M., İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945 (Türk Dış Politikası Cilt 1), İstanbul, 2005, s.451

²²⁰ Armaoğlu, F., 20 Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt 1-2, İstanbul, 1995, s.175

²²¹ Yakut, K., İkinci Dünya Savaşı, AOF Ders Notları Bölüm 7, 1998, s. 144

Bu buluşmada Amerika başkanı ile İngiltere başbakanı katıldı. Stalin katılmadı. Buluşma 12-25 Ocak 1943 tarihleri arasında oldu.

Konferanstan Türkiye'nin savaşa sokulmasına hız verilmesi ve Almanya'yla ancak koşulsuz teslimiyet olması halinde masaya oturulması kararı çıkmasıydı.²²²

Her ne kadar açıkça belirtilmese bile Casablanca'da Çin'le meşgul olma işinin tamamen Amerika'ya bırakılması karşılığında, Türkiye'yle meşgul olma işi de İngiltere'ye bırakılmıştı. Hatta Türkiye'nin savaşa girmesini sağlamak için yapılacak Amerikan askeri yardımı da İngiltere aracılığıyla gerçekleşecekti.²²³

İngilizlerin bu hesabı Türkiye'de acı ve kederle karşılandı. Çünkü Türkiye yine 1. Dünya Savaşında olduğu gibi tek bir devletin etki alanına girmesi demektir. Türkiye'de politikaya yön verenler Güney Avrupa'da Amerikan varlığından yanaydılar. Bu biraz da, Rusya'nın savaştan sonra Avrupa'yı Bolşevikleştirmeye kalkışmalarından korktukları içindi. Ankara'nın Washington'la ilişkilerini kesmeyi hedef tutan her türlü anlaşma ya da Washington'un Türkiye'ye karşı doğrudan doğruya sorumlu olmasını engelleyen kararlar, Türk devlet adamlarını endişelendiriyordu.²²⁴

Aynı zamanda ikinci endişe olarak Müttefiklerin Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olmayı kabul etmesi halinde Almanya'yla anlaşabilecekleri olmasıydı.²²⁵ Bu ilke, Almanya'nın bir güç dengesi olduğu Avrupa'dan silinmesi demektir. Almanya bütünüyle ortadan kaldırılsa, Ruslar Avrupa'ya egemen olmak için serbest olacaktı. Feridun Cemal Erkin'in deyişiyle "Güçlü bir Almanya'nın varlığının, Avrupa'daki denge ve barış için gerekli olduğu, Türklerin şaşmaz bir inancıydı."²²⁶

Böylece Türk önderleri Casablanca'dan sonra son derece tehlikeli yeni bir durumla karşılaştıklarını kabul ettiler. Müttefikler, Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim ilkesiyle yok edilmesine karar vermişlerdi. Rusya açıkça avantajlı duruma geçiyor ve Almanya'nın yok olmasıyla birlikte karşısında Güney Doğu Avrupa'ya beslediği iştahı gemleyecek hiçbir

²²² Sander, O., Siyasi Tarih 1918 – 1994, İstanbul, 2007, 16. Baskı, s. 188

²²³ Aydın, M., İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945 (Türk Dış Politikası Cilt 1), İstanbul, 2005, s.451

²²⁴ Weisband, E., 2. Dünya Savaşı ve Türkiye, İstanbul, 2002 s.115

²²⁵ İ, Öztoprak., "İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Siyasi Yönü" Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 46, Cilt 16, s. 2

²²⁶ Weisband, E., 2. Dünya Savaşı ve Türkiye, İstanbul, 2002, s.116

ciddi güç kalmıyordu.²²⁷ İngilizler ise Türkiye üzerinde tek taraflı bir egemen güç oluyor ve Rusya'nın yayılımcı politikasını görmezlikten geliyordu.

İşte Türk önderler, bütün bu endişeler ve kaygılar içinde iken Churchill İnönü'ye 25 Ocak'ta kendisiyle buluşmak için bir teklif mektubu gönderdi.

3.ADANA KONFERANSI

Churchill, kendisinin de açıkladığı gibi, Türkiye'nin 1943 Ağustos'una kadar savaşa katılması için yollar hazırlamak amacı ile 30 Ocak 1943'te Adana'ya geldi. Türkiye'yi ise Churchill ile konuşmaya iten sebeplerin başında Almanya'nın Stalingard'da uğradığı yenilgi ve muharebelerin Almanya aleyhine dönmesi üzerine Türk devlet adamlarının Balkanlar konusunda duydukları korku ve Balkanların bu değişen durumunu Churchill ile görüşmek düşüncesi gelmekteydi.²²⁸

Adana görüşmeleri başlamadan önce Churchill İnönü'ye müzakerelere temel teşkil etmek üzere yazılı bir metin verdi. Bu metinde Churchill, Türk ordusunun modern silahlardan yoksun bulunduğunu gördüğünü, bu nedenle Türkiye'nin şimdiye kadar izlediği politikayı anladığını belirttiikten sonra Türkiye savaşa girmek zorunda kalırsa İngiltere ve Amerika'nın Türkiye'ye en aşağı 25 uçak filosu gönderebileceğini yazmaktaydı. Aynı zamanda Amerika ve İngiltere'nin Türkiye'yi, savaş sonrası meselelerinin konuşulacağı barış konferansında tam ortak olarak görmek istediklerini de ifade etmiştir. Bilindiği gibi 1942 Ocak ayında yayınlanan Birleşmiş Milletler Beyannamesine göre barış konferansına katılabilmek için Almanya'ya karşı savaş açmak zorunluluğunu koyulmuştu.²²⁹

İnönü-Churchill görüşmeleri 30 Ocak-1 Şubat 1943'de Adana-Yenice istasyonunda Cumhurbaşkanı'nın özel vagonunda yapıldı. Türk heyetinde İnönü'nün yanı sıra Başbakan

²²⁷ Weisband, a.g.k., s.118

²²⁸ Esmer, A-Sander, O., Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995, Ankara, 1996, s.165

²²⁹ Esmer, a.g.k., s.165

Şükrü Saraçoğlu, Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ve bazı askeri danışmanlar vardı.²³⁰

Weisband İnönü'nün Adana'ya iki amaçla gittiğini söylemektedir. Churchill'i savaştan sonraki Rus tehlikesine karşı uyarmak ve Türkiye'ye yollanacak savaş mühimmatının sevkini hızlandırmak. Öte yandan Churchill de Türkiye'yi seferber etmek, savaşa katılıma zamanının geldiği konusunda İnönü'yü ikna etmek için Adana'ya gelmişti.²³¹

Churchill "Rus argümanını" Adana'da hiç kullanmadı. Ama Türk heyeti Rusya'nın savaş sonrasında Avrupa üzerinde emeller beslediğini kendisine defalarca tekrar etti.²³²

Churchill'e göre İtalya'nın yenilmesi ile Almanya'nın Balkanlardaki gücü zayıflayacak, Rusya kuzeyden, Müttefikler de Türkiye vasıtasıyla güneyden Balkanlara kaştı harekete geçeceklerdi. Bu hareket için Türkiye'nin yardımı gerekmekteydi. Ancak Türkiye Rusya'nın balkanlardaki emellerinden korkmakta ve savaş sonunda muzaffer bir Rusya'nın Balkanları komünistleştirileceğinden endişelenmekteydi. Bundan başka Almanya Türkiye'ye saldırabilir ve Boğazlara egemen olabilirdi. Türkiye'nin bu saldırıya karşı koyabilecek askeri gücü yoktu.²³³

Bundan sonra Churchill, Türkiye'nin Rusya'dan duyduğu endişeyi ortadan kaldırmağa çalışmış ve herhangi bir saldırıya karşı koyabilecek askeri güç meselesinde vaatlerde bulunmuştur. İngiliz Başbakanına göre Rusya savaştan çok yorgun çıkacak ve gelecek on yıl içinde içte yeniden kalkınma ve imar faaliyetleri ile meşgul olacaktı.²³⁴ Rusya'nın Almanya'yı taklit etmeye kalktıkları takdirde onlara karşı koyacağını belirten Churchill, her şeyin bu kadar kötü sonuçlanmayacağını savundu. Aydemir'in belirttiğine göre bu tür sudan yatıştırılmalar İnönü ve Saracoğlu'nu ikna etmekten uzaktı.²³⁵

²³⁰ Aydın, M., İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945 (Türk Dış Politikası Cilt 1), İstanbul, 2005, s.451

²³¹ Weisband, E., 2. Dünya Savaşı ve Türkiye, İstanbul, 2002, s.121

²³² Aydemir, S., 2. Adam cilt2, Ankara, 2001, s.260

Churchill Adana'ya gelmeden defalarca Türkiye üzerinde Rus korkusunu yenileyeceğini, Boğazlar konusunu tekrar açacağını böylelikle Türkiye'nin Rusya korkusundan ve Boğazlara kadar inip Boğazları tehdit edebileceği şüphesinden dolayı savaşa girme konusunda ikna edeceğini belirlemiştir.

²³³ Armaoğlu, F., 20 Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt 1-2, İstanbul, 1995, s.389

²³⁴ Deringil, S., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 2007, s.190

²³⁵ Aydemir, S., 2. Adam Cilt2, Ankara, 2001, s.260

Türkiye'nin savaşa girdiği takdirde Alman saldırısına karşı koyabilecek askeri güce gelince, Türkiye'nin askeri planda bir unsur haline gelebilmesi için daha hazırlıklı bir durumda bulunması gerekliliği açık şekilde ortaya çıktı. Türkiye savaşa ya Almanya'nın saldırısı ya da kendi teşebbüsü ile çıkarları açısından girebilecekti. Fakat her halde Türkiye'nin iyi bir şekilde hazırlanması gerekliydi. Bunu için Türkiye'nin herhangi bir siyasi hareketinden önce Türk kuvvetlerine malzeme sağlanması ve savaşa katıldığı takdirde Türk kuvvetlerinin İngiltere tarafından kuvvetlendirilmesi için planların hazırlanması üzerine anlaşılmış, müzakerelerin sonucu askeri bir anlaşma kapsamı içine alınmış ve Türkiye'ye şunların sağlanması kararlaştırılmıştır: Türkiye'nin bir yıllık savaş ihtiyacı olarak savaş malzemesi; saldırıya uğraması mümkün olan yerlerin korunması için bir İngiliz filosu ve Türk komutası altına verilecek olan belli bir miktar uçak-savar ve tan-savar birlikleri.²³⁶

Adana Konferansı'nın tek somut sonucunun "Adana Listeleri" adı verilen askeri mühimmat listeleri olduğu söylenebilir. Bu listelerdeki malzemenin, Türk demiryollarının tam kapasitesi kullanılarak sevk edileceğine Churchill söz vermişti. İngiliz Başbakanı Türkiye'yi savaşa çekmek için yem olarak kullanılması öngörülen bu malzemenin, tam tersine onu savaşın dışında tutmak için kullanılacak bir taktiğe zemin hazırlayacağını bilemezdi.²³⁷

Bu gerçekler karşısında Churchill'in konferansta ulaşmak istediği sonuç, Türkiye'nin muharip hale gelmese bile, savaş dışı durumunun müttefiklerin işine yarayacak şekilde genişletilmesiydi. İngiltere, Türkiye'ye yeterli savaş malzemesi sağlamak için elinden geleni yaparsa, yakın bir gelecekte Türkiye'den bazı şeyler istemekte hakkı olurdu.²³⁸

İnönü, savaştan sonra Rusya'nın emperyalist bir devlet haline geleceğine işaretlerle, Türkiye'nin basiretli bir şekilde davranması gerektiğini söylemiş, Churchill ise cevap olarak savaştan sonra barış ve güvenliği koruyabilecek ve Milletler Cemiyetinden çok daha kuvvetli bir milletlerarası teşkilat kurulacağını, kendisinin komünizmden korkmadığını belirtmiştir. Şükrü Saracoğlu ise bütün Avrupa'nın Slav ve komünistlerle dolu olduğunu, Almanya yenildiği takdirde, Almanya ile birlik olan bütün devletlerin komünist olacağını söyleyince Churchill, Rusya'nın savaştan sonra Almanya gibi hareket etmesi halinde bütün milletlerin ve kurulacak olan teşkilatın Rusya'ya karşı cephe alacaklarını ileri sürmüştür. Bunun için bakınız Esmer, A-Sander, O: Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995 Ankara, Siyasal Kitabevi 1996 sayfa 166

²³⁶ Esmer, A-Sander, O., Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995, Ankara, 1996, s.167

²³⁷ Deringil, S., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 2007, s.192

²³⁸ Armaoğlu, F., 20 Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt 1-2, İstanbul, 1995, s. 389

Adana Konferansı sonunda 1 Şubat 1943'te şu resmi tebliğ yayınlandı:

“...Türk devlet adamları son buhranlı seneler esnasında güdülen Türk politikasının cereyan seyrini izah etmişler ve Başvekil Churchill Majeste Kral Hükümetinin bu politikayı sempati ve tam anlayışla takip ettiğini kendilerine temin eylemişlerdir...”

“Büyük Britanya ve Birleşik Amerika Devletlerinin, Türkiye'nin umumi bakımdan tedafüi emniyetini kuvvetlendirmek için malzeme itibariyle yapabilecekleri yardımın şekli üzerinde mutabık kalınmış ve bu mevzu üzerinde iki taraf askeri mütehassısları arasında görüşmeler vuku bulmuştur...”²³⁹

İngiltere ile Türkiye arasındaki sağırklar diyalogu Adana Konferansında doruk noktasına varmıştır. Toplantıya taban tabana zıt amaçlarla gelen taraflar birbirlerini ikna ettiklerini düşünerek kendilerini avutup ayrıldılar.²⁴⁰

Churchill Adana'dan olumlu izlenimlerle ayrıldı. Diğer yandan konferansı baskının artması ve yükümlülüklerinin canlanması olarak gören Türk tarafı, kendilerini baskıyı bertaraf etmiş ve yükümlülüklerden sıyrılmış görüyordu. Dolayısıyla her iki taraf için başarı, karşıt anlamlar içeriyordu.²⁴¹

Churchill konferanstan bir gün sonra Türk gazetecilerini kabul etmiş ve konferans hakkında şunları söylemiştir:

“Türk devlet adamları Türk politikasının cereyan şeklini izah etmişler ve ben kendi hükümetimin bu politikayı sempati ve tam bir anlayışla takip ettiğimizi kendilerine temin ettim... Türkiye'nin menfaati bulunan mntıklalarda vaziyeti birlikte inceledik ve görüş birliğine varmış bulunduk.... Harp sonunda zuhur edebilecek olan meseleler de incelenmiş ve bu noktalar üzerinde de aynı görüş birliği müşahade edilmiştir.”²⁴²

²³⁹ İ, Öztoprak., “İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Siyasi Yönü” Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 46, Cilt 16, s. 11

²⁴⁰ Deringil, S., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 2007, s.189

²⁴¹ Deringil, a.g.k., s.191

²⁴² İ, Öztoprak., “İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Siyasi Yönü” Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 46, Cilt 16, s. 12

Her ne kadar Churchill Adana dönüşünde Avam Kamarasında 11 Şubat'ta verdiği demeçte, "Türkiye'nin başını derde sokmaktan sakınmaları" gereğini vurgulamışsa da gelişmeler Türkiye ve İngiltere'nin tam bir sağırlar diyalogu içinde olduklarını gösterecekti. Adana Konferansı ve onu izleyen günlerde Türklerle İngilizler aynı dili konuşuyorlardı.²⁴³

Türk basını da bu günlerde genellikle Türkiye'nin dengeli politikasıyla her iki taraf için de bir güvenlik unsuru olduğunu vurgulama çabası içindeydi. (Hem Almanya'yı kızdırmamak hem de İngilizlerle kurmuş olduğu diyalogu kaybetmemek için)

...Taraflar elbette Türkiye'nin kendi saflarında yer almasını isterlerdi ve belki bunu istedikleri zamanlar olmuştur. Türkiye 4 yıla yaklaşan ve gittikçe açılıp yayılan dünya buhranı içinde kendi çizdiği yoldan zerre kadar ayrılmamıştır. Nihayet her taraf, böyle yapmakta Türkiye'nin kendi menfaatleri olduğu kadar başkaları için de menfaat ve kıymeti büyük bir siyaset gütmüş olduğunu anlamış bulunuyorlar.²⁴⁴

Vakitten Asım Us Adana konuşmalarının savaş sonrası konjonktürü için önemi üzerinde duruyor ve Türk-İngiliz ittifakının savaş sonrasına yönelik olduğu yorumunu getiriyordu.²⁴⁵

Görülen oydu ki, en azından şimdilik savaştan tüm taraflar Türkiye'nin takındığı tavırdan memnundu.(Almanya dahil olmak üzere... Örneğin Berliner Böser Zeitung gazetesi Adana görüşmelerinde Churchill'in Türkiye'yi yansızlıktan ve ölçülü davranıştan ayırmak için yaptığı girişimlerde başarılı olamadığını ileri sürüyor, Müttefikler arasında özellikle de Anglosakson devletleri ile Sovyetler Birliği arasında gerçek bir birliğin meydana getirilemeyeceğini, Almanlar gibi Türklerin de pekala bildiklerini savunarak, Türkiye'nin Müttefikler ile olan ilişkilerini olumsuz yönde ve Almanya'nın istemine uygun olacak biçimde etkilemeye çalıştığı gözlenmektedir.²⁴⁶) Sadece Adana görüşmelerinin sonucunu kendisine ileten Churchill'e 6 Şubat'ta cevap veren Stalin biraz soğuktu ve Churchill'in mektubunda telkin ettiği Türkiye'yi rahatlatacak bir Sovyet iyi niyet

²⁴³ Deringil, S., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 2007, s.191

²⁴⁴ Yunus Nadi, Cumhuriyet Gazetesi, 14 Şubat 1943

²⁴⁵ Asım Us, Vakıf Gazetesi, 3 Şubat 1943

²⁴⁶ İ. Öztoprak., "İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Siyasi Yönü" Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 46, Cilt 16, s. 14

girişimine olumlu bakmadığı anlaşılıyordu.²⁴⁷ Stalin mesajında, “Türkiye’nin uluslararası konumu oldukça nazik kalmaktadır. Bir yandan Sovyetler Birliğine dostluk ve tarafsızlık antlaşması, İngiltere’ye karşılık yardım ve saldırıya karşı koyma antlaşması ile bağlıdır; öte yandan, Almanya’nın Sovyetlere saldırısından üç gün önce tamamlanan dostluk antlaşmasıyla Almanya’ya bağlıdır. Şimdiki koşullarda, Türkiye’nin Sovyetler Birliği ve İngiltere’ye olan yükümlülüklerini yerine getirmesiyle Almanya’ya olan yükümlülüklerini yerine getirmeyi nasıl bağdaştırmayı düşündüğünü bilemiyorum. Buna rağmen, Türkler Sovyetler Birliği ile daha yakın ve dostça ilişkiler istiyorlarsa Sovyetler Birliği onları yarı yolda karşılayacaktır” şeklinde ifade etmekteydi.²⁴⁸

Stalin’in bu cevabı üzerine hem İngiltere’nin hem de Türkiye’nin girişimleriyle Türkiye ile Rusya arasında görüşmeler yapılmak üzere Cevat Açıkalın Molotovla Adana görüşmeleri üzerine mütalaa yapılmak üzere 12 Martta bir araya geldiler. Fakat Rusya buna rağmen hala uzak ve mesafeli yaklaştı. Türkiye’nin teklifine rağmen ortak bir deklarasyona gerek olmadığını ve tarafların birbirlerine ileride gerektiğinde veya zamanı gelince telkinlerde bulunabileceklerini belirterek Türkiye’nin geleceğe yönelik şüphelerini daha da arttırdılar.²⁴⁹ Daha sonra, Açıkalın’ın iki kez görüştüğü Molotov her iki görüşmede de, Türkiye’nin Almanya ile yaptığı saldırmazlık anlaşmasını kastederek, Rusya’nın varlığını korumak için savaşırken Türkiye’nin Almanya’yla iyi ilişkilerini sürdürmesinden rahatsız olduklarını belirtti ve Almanya yenilirken Türkiye’nin akıllı bir karar almasının Rusya’yla olan ilişkilerinde pozitif bir etken olacağını ifade etti. Buradan anlaşılacağı gibi Rusya’nın bir taraftan Adana görüşmelerinde ortaya çıkan Türk-İngiliz görüş birliğinden rahatsız olduğu, diğer taraftan da Türkiye’nin bir an önce savaşa katılmasını arzu ettikleri görülüyordu.²⁵⁰ Ancak bu dönemde Türkiye’nin politikası da gittikçe, savaşta bir tarafta yer almanın ötesinde, savaş sonrası için kuvvetini koruyabilme amacına yönelmekteydi.

²⁴⁷ Gürun, K., Savaşın Dünya Ve Türkiye, İstanbul, 2006, s.91-92, Cevat Açıkalın: Dönemin Moskova Büyükelçisi

²⁴⁸ İ, Öztoprak., “İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Siyasi Yönü” Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 46, Cilt 16, s. 13

²⁴⁹ Gürun, K., Savaşın Dünya Ve Türkiye, İstanbul, 2006 s.94

²⁵⁰ Aydın, M., İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945 (Türk Dış Politikası Cilt 1), İstanbul, 2005, s.454

3.1 Askeri Müzakereler:

Adana konferansında çıkan askeri anlaşmalardan sonra İngiltere, söz verdiği malzeme ve teçhizatları Türkiye'ye vermek ve Türkiye'yi savaşa sokma konusunda hazırlamak için bir heyetini 1943 Nisan'da Ankara'ya gönderdi.²⁵¹ Müzakerelerde ilk günden itibaren beklenen ilerleme kaydedilmeyince müttefiklerin Ortadoğu Başkomutanı Sir Henry Maitland Wilson Ankara'ya geldi ve İngiliz heyetini başına geçti.

Sir Henry çok geçmeden zorluklarla karşılaştı. Bir yandan müttefikler zaten istedikleri oranda malzemeyi Türkiye'ye ayıramıyorlar, öte yandan Türk tarafı projenin tüm aşamalarının gerçekleşmesinin savaşa girmeleri demek olduğunu bildiğinden işi yavaşlatıyorlardı. Bu nedenle zaman kazanma taktikleri bir kez daha gündeme geliyordu. Bu taktiklere Weisband "Ayak Sürüme Operasyonu" demektedir.²⁵²

O günlerde Wilson "Türklerle bitmez tükenmez müzakerelerden" sürekli yakınmaktadır. Ayrıca İngiliz Generali Türklerin, kendi sistemlerinin yetersizliğini anlayamadıklarından veya anlamak istemediklerinden şikayetçidir. Aynı zamanda Türk müzakerecileri askeri ihtiyaçları konusunda sarih ve güvenilir bilgi vermemekte direnmektedirler.²⁵³

Görüşmelerde ana konulardan biri komuta konusuydu. Mareşal Fevzi Çakmak 1. Dünya Savaşı'ndaki deneyimlerini ve Alman kibirliliğini unutmamış Türk subaylarındandı. Bir kez daha Türk askerinin yabancıların komutası altına girmesini ve yabancı komutanların Türkiye'de bağımsız hareketlerini kesinlikle görmek istemiyordu.²⁵⁴

Sivil yetkililer de zaman kazanma taktikleri uyguluyorlardı. Havaalanı inşaatlarına başlamak isteyen Wilson, gerekli izinleri alabilmek için en az üst düzeydeki yetkililere başvurmak zorunda bırakıldı. Birden fazla bakanlık işe karıştırıldı. Türk yetkilileri, bu yetersizliği de avantaja çevirmeyi bildiler."Yeterince gemi, yeterince lokomotif, bunlar da yeterince İngiliz mühendisine yeterince malzemeyi yeterince limanlardan yeterince

²⁵¹ Görevleri "Harihood" kod adı verilen Türkiye'yi teçhizatlandırma operasyonunu sürdürmekti. Bunun için bakınız Deringil, S: 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası İstanbul, 2007 sayfa 194

²⁵² Weisband, E., 2. Dünya Savaşı ve Türkiye, İstanbul, 2002, s.152

²⁵³ Weisband, a.g.k., s.153

²⁵⁴ Deringil, S., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 2007 s.194

havaalanı inşa edecekleri şekilde ulaşırsalar ve bunlara da Türkiye'yi koruyacak yeterince uçak inse dahi, Türk politikasını düzenleyenler, 'Hardihood'un başarıya ulaşmasını istemiyorlardı."²⁵⁵

Bu kadar oyalama taktiğinin üzerine birde 17 Haziran'da Saracoğlu'nun Türk-Alman Dostluk Antlaşması'nın yıldönümü münasebetiyle verdiği demeçte Türkiye'nin savaş dışı kalma konusundaki başarısından söz etmesi İngilizlerin geleneksel soğukkanlılıklarını dahi zorladı.²⁵⁶ Bu doğrultuda Hugessen 19 Haziran'da Londra'ya şu telgrafi çekti."Bu insanlar konusunda umudumu yitirmiş gibiyim, bize bağımlılıklarını hatırlatıncaya kadar baskıyı artırmaktan başka bir çare de görmüyorum. Duymak istemedikleri şeyleri kesinlikle duymamaya azimliler."²⁵⁷

Türk basını da bu günlerde hükümetle her zamanki gibi paralel görüşlere ve yazılara yer veriyordu. Cumhuriyet yazısında, Türkiye'nin ittifak politikasının ancak kendisini savunmaya yönelik olabileceğini vurgularken, Churchill'in de bunu Adana'da onaylamış olduğunu belirtiyordu.²⁵⁸

Böylece Türkiye Almanya'yı kışkırtmaktan kaçınmayı amaçlıyordu. Bu amaca yönelik olarak çok sayıda İngiliz askeri personelinin Türkiye'yi sivil kıyafetle sızarak havaalanları inşaatına ivme kazandırmalarına engel olundu. Öte yandan da Türk yetkilileri havadan korunmasız olduklarını sürekli öne sürüyorlardı.²⁵⁹ "Türkiye'nin Müttefiklerin safında savaşa girmeye hazırlandığını sanan İngilizler için bu argüman, mantıksız hatta çıldırtıcıydı. Ama sessizce bunun aksine bit yol tutturmuş olan Türkler için mantığın ta kendisiydi."²⁶⁰

²⁵⁵ Weisband, E., 2. Dünya Savaşı ve Türkiye, İstanbul, 2002 s.157

²⁵⁶ Deringil, S., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 2007 s.194

²⁵⁷ Güngören, F., 2. Dünya Savaşında Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar, İstanbul, 2003, s.145

²⁵⁸ Yunus Nadi, Cumhuriyet, 28 Haziran 1943

²⁵⁹ Deringil, S., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 2007, s.199

²⁶⁰ Weisband, E., 2. Dünya Savaşı ve Türkiye, İstanbul, 2002 s.161

4. QUEBEC KONFERANSI

İtalya'nın savaş dışı kalma durumu ve Mussolini'nin birdenbire düşmesiyle ortaya çıkan yeni durum karşısında, ikinci cephe meselesini yeni bir açıdan ele almak amacı ile 14- 24 Ağustos 1943'de Churchill ve İngiliz genelkurmayı ile Amerikan genelkurmayı arasında Quebec'de yapılmıştır.²⁶¹

Özellikle Adana konferansı sonrası yapılan askeri görüşmelerde yaşanan hayal kırıklığına rağmen Mussoli'nin iktidardan düşmesi üzerine Churchill, gerek Türkleri savaşa sokmak, gerekse Amerikalıları Doğu Akdeniz'de etkili duruma getirmek için çabalarını yenilemekten geri kalmadı.²⁶² Çünkü İtalya'nın savaş dışı kalması, Türkiye'nin Akdeniz'deki endişelerini ortadan kaldırarak, ittifaka uygun hareket etmesi için daha kuvvetli baskı yapılmasını sağlamıştı.

Aslında 1943 yılında genel olarak savaş önemli bir dönüm noktasına ulaşmıştı. Doğu cephesinde Almanlar Stalingrad'da gerilemişler fakat karşı Sovyet taarruzları beklenen sonucu sağlayamamıştı. Kuzey Afrika'da ise Müttefikler önemli başarılar elde etmişler ve sonunda da Sicilya'yı ele geçirmişlerdi. Türkiye açısından Müttefiklerin girişimi, ele geçirdikleri bu dönemde savaşa girilmesi yönünde yapılan baskılar daha da önem kazanmıştı.²⁶³

İşte Quebec (Kanada) Konferansı bu şartlar altında toplandı. Esas amacı Manş çikarmasının onaylanması olan bu konferansta Türkiye konusu da ele alındı. Müttefikler yanında savaşa katılması için henüz erken olduğuna, buna karşılık Balkanlarda açılacak yeni bir cephe için gerekli olan Türk havaalanlarının derhal Müttefiklerin kullanımına açılmasının istenmesine karar verildi. Quebec'de ayrıca Türkiye'nin askeri gücüne katkı yapmaya devam edilmesiyle, Türkiye'nin Almanya'nın ihraç ettiği kromu durdurması ve Boğazlardan geçen Alman gemilerini engellemesi gibi konularda baskının arttırılmasına karar verildi.²⁶⁴

²⁶¹ Armaoğlu, F., 20 Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt 1-2, İstanbul, 1995, s.391

²⁶² Yakut, K., İkinci Dünya Savaşı, AOF Ders Notları Bölüm 7, 1998, s. 149

²⁶³ http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/Ikinci_Dunya_Savasi

²⁶⁴ Aydın, M., İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945 (Türk Dış Politikası Cilt 1), İstanbul, 2005, s.455

Bu konferansta Türkiye'yi ilgilendiren Balkanlarda ikinci cephenin açılması yönündeki İngiliz baskısının sebebi, Balkanlara kendisinden önce girmek arzusu olduğunu gayet iyi anlayan Rusya, İngiltere'nin bu niyetine hiç yanaşmamış, bunun yerine Türkiye'nin bizzat savaşa girmesini ısrarla istemiştir.²⁶⁵ Ayrıca konferansta sonuç olarak ikinci cephenin Fransa'da Normandie kıyılarında açılmasına karar verilmiş ve bunun hazırlanması sorumluluğu da Amerikalılara bırakılmıştır.²⁶⁶

5. MOSKOVA KONFERANSI

Amerika'nın savaşa girmesinden sonra Amerika ve İngiltere ile Rusya arasında ortak düşmana karşı sıkı bir işbirliği yapılmakla beraber, iki mesele Rusya'yı Batılılara karşı şüpheye sevk etmiştir. Birinci mesele, İkinci cephenin açılmasından, Rusya'ya göre Batılıların gayet ağırdan almasıdır. İkinci mesele ise Amerikan yardımıydı. Rusya'ya 1942 yılında yardım yapılmışsa da, Ruslar bunu yetersiz bulmuşlardı. İşte İngiliz ve Amerikalılar Rusya'nın bu şüpheciliğini fark ettiklerinden bir konferans yapılmasına karar vermişlerdir. Bu sebeple, Ruslara durumu açıklamak üzere, Amerika Dışişleri Bakanı Cordell Hull ile İngiltere Dışişleri Bakanı Anthoy Eden, 1943 Ekiminde Moskova'ya gittiler. Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov ile birlikte 19-30 Ekim 1943 arasında toplantılar yaptılar.²⁶⁷

Bu konferansın Türkiye açısından önemi ise, Sovyetlerin Türkiye'yi savaşa katılmaya zorlamak için İngiliz ve Amerikalılardan bir söz koparma amacıyla gösterdikleri olağanüstü çabalar bakımından çok anlamlıydı.²⁶⁸

Daha konferansın ilk gününde Rusya Dışişleri Bakanı Molotov, Rusya'nın Doğudan Avrupa'ya doğru ilerlemesini kolaylaştırmak için Türkiye'nin bizzat savaşa katılması gerektiğini ileri sürdü. Hatta Sovyet hükümetine göre, Türkiye'nin savaşa girmesinin istenmesi de telkin biçiminde değil, bir emir şeklinde olmalıydı.²⁶⁹ Rusya'nın, Türkiye'nin

²⁶⁵ Öz, B., Bıçağın Sırtında Siyaset 2. Dünya Savaşında Türk Dış Politikası, İstanbul, 2004 s.142

²⁶⁶ Yakut, K., İkinci Dünya Savaşı, AOF Ders Notları Bölüm 7, 1998, s. 148

²⁶⁷ Armaoğlu, F., 20 Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt 1-2, İstanbul, 1995, s.392

²⁶⁸ Weisband, E., 2. Dünya Savaşı ve Türkiye İstanbul, 2002, s.150

²⁶⁹ Sander, O., Siyasi Tarih 1918 – 1994, İstanbul, 2007, 16. Baskı, s. 191

savaşa katılmasını istemesi, Churchill'i pek sevindirmişti. Sovyetlerin, İkinci cephelerin açılması çağrısı sürpriz olmamıştı ama Türkiye'nin de savaşa katılmasını istemeleri hayret uyandırmıştı. İşte tam bu noktada. İngilizlerin istediği ikinci Balkan cephesi stratejisi can çekişirken, Rusya'nın da buna istekli görünmesi bu stratejiye yeni bir ivme kazandırmıştır.²⁷⁰

Amerikalılar ise, eğer o sırada Türkiye'yi savaşa zorlarsa, bunun maliyetinin İtalya cephesinden ve hazırlıkları sürdürülen Manş çıkarmasından önemi miktarda savaş malzemesinin Türkiye'ye aktarılması olacağını, fakat Türkiye'den şimdilik tarafsız bir ülke olarak hava üslerini kullanmayı isteyebileceklerini belirtmişlerdi. Amerika ikinci cephe açılması için yapılan hazırlıklardan kesinlikle ödün verilmesine karşı çıkıyor, ayrıca Türkiye'nin savaşa girmesi için bu ülkeye aktarılması gereken malzeme konusunda Amerika'nın bir katkıda bulunamayacağını açıkça ifade ediyordu.²⁷¹

Bu görüşlere karşılık Molotov, eğer “ Türkiye'nin savaşa girmesi gecikecekse niçin silah almaya devam etsin? Üs istemek yeterli değildir. Türkiye'nin savaşa katılmasına şimdi ihtiyaç vardır, ileride o kadar gerekli olmayabilecektir. Bu nedenle Türkiye'den üç devletin ortak talepte bulunmaları teklifi bir kenara itilmemelidir.” diyordu.²⁷² Sonunda 1 Kasım gecesi Eden ve Molotov, Hull'un imza yetkisi olmadığı gerekçesiyle katılmadığı gizli bir protokol imzaladılar.

1. Hitler Almanya'sının en kısa zamanda yenilgiye uğratılması için her iki dışişleri bakanının görüşüne göre Türkiye 1943 sonundan önce Birleşmiş Milletlerin yanında savaşa girmelidir.
2. Her iki tarafın dışişleri bakanları arasında varılan antlaşma uyarınca İngiltere ve Sovyet hükümetleri tarafından Türkiye'ye en kısa zamanda savaşa girmesi önerilecektir. Taraflar arasında bir tarih saptanacak ve bu tarih 1943 sonundan önce olacaktır.

Sovyet Hükümeti bunun yanında Türkiye'nin uyumlu davranmaması durumunda, Türkiye'ye savaş malzemesi gönderilmesinin durdurulmasını da istedi.

²⁷⁰ Armaoğlu, F., “İkinci Dünya Harbinde Türkiye” Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 1958 Cilt. 14 Sayı 2, s. 170

²⁷¹ Aydın, M., İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945 (Türk Dış Politikası Cilt 1), İstanbul, 2005, s.456

²⁷² Gürun, K., Savaşın Dünya Ve Türkiye İstanbul, 2006, s.100

3. Ayrıca Türkiye'den derhal Birleşmiş Milletlere her türlü kolaylığı sağlaması rica edilecektir. Türkiye, Müttefik Hava Kuvvetlerine üslerini açacak ve iki hükümetin saptadığı konularda yardımcı olacaktır.²⁷³ Daha sonra Amerika'da bu gizli protokolü savunduğunu 4 Kasım'da ilettiler

Konferans sonrası Türklerde bir kuşku havası vardı. Kamuoyunda olduğu gibi basında da aynı kuşkuları görmek mümkündür.31 Ekim'de Yalçın şu satırlarla kuşkusunu yansıtıyordu:

“Üçler Konferansı'nın müzakerelerini bitirdiği haber verildi. Konferans ne yaptı, muvaffak mı oldu? Yoksa olmadı mı? Bunun hakkında kati bir fikir edinebilmek için her şeyden önce konferansın neler yapmak için toplanmış olduğunu bilmek lazımdır. Halbuki bunu bile sarıh olarak bilmiyoruz”²⁷⁴

Görüldüğü üzere Rusya'nın bu dönemde Türkiye'nin bir an önce savaşa çekilmesiyle yakından ilgilenmekteydiler. Fakat bunun nedeninin görüşmelerde ifade ettikleri gibi savaşı kısaltmak olduğu şüphelidir. Zaten 1943 sonbaharında doğu cephesinde Alman baskısı azalmıştı ve Rusya artık savaştan galip çıkacaklarından emindiler.

Bu tartışmaların ve şüphelerin ötesinde, savaşın gidişatı açısından konferansın önemli sonucu, 1944 baharında Fransa'ya çıkarma yapılma konusunda İngiltere ve Amerika'nın Rusya'ya kesin bir taahhüt vermeleridir. Bu durumda artık Balkan cephesinin esas cephe olarak açılması konusu tamamen kapanmıştır.²⁷⁵

6. BİRİNCİ KAHİRE KONFERANSI

(Eden-Menemenciöglü Görüşmeleri 5-8 Kasım 1943)

Moskova Konferansından hemen sonra Eden daha konferansın sıcaklığı bitmemişken Menemenciöglü ile görüşme talep etmesi Türk devlet adamlarınca bir kuşku ortamı içinde değerlendirildi. Eden Moskova konferansı sonrası şekillenecek bazı

²⁷³ Öz, B., Bıçağın Sırtında Siyaset 2. Dünya Savaşında Türk Dış Politikası, İstanbul, 2004 s.151

²⁷⁴ H. C. Yalçın, Tanin Gazetesi, 31 Ekim 1943

²⁷⁵ Aydın, M., İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945 (Türk Dış Politikası Cilt 1), İstanbul, 2005, s.458

durumları Türk devlet adamlarına iletcekti. Hem de Rus kozunu²⁷⁶ oynamaktan geri kalmayacak bir şekilde. Eden bu sefer Churchill'in Adana'da İnönü'ye yaptıramadıklarını şimdi daha sert bir tavırla üstüne Rus kozunu oynayarak yapacaktı.

Bu görüşmeleri yapacak iki devlet adamının birbirleri konusunda olumsuz tavır almış olmaları da duruma yardımcı olmadı. Eden, Numan Menemencioğlu'nun Alman yanlısı olduğuna inanıyor, Menemencioğlu ise Eden'in "kendisini beğenmiş ve gösterişi seven biri"²⁷⁷ olduğunu düşünüyordu. İşte bu hava içinde üstelik özellikle Türk devlet adamlarında büyük bir Rus endişesi yatarken, bu konferans nasıl olurda güzel ve olumlu bir hava içinde geçebilirdi.

Eden, hava üslerinin kullanılmasını ya da Türkiye'nin hemen savaşa katılmasını isterken, Menemencioğlu da kurnazca, Türk hava üslerinin Müttefik hava filolarınca kullanılmasının, Almanya'ya savaş açmış olmaktan ayırt edilemeyeceği üzerinde durdu. Mihver, bu tutuma böyle bir gözle bakabilirdi.²⁷⁸ Menemencioğlu anılarında Eden'in 5 Kasım'daki ilk toplantıda Türkiye'nin bir ay içinde savaş ilan etmesini beklediklerini beyan ettiğini yazmaktadır:

"Kahire'de bir sürprizle karşılaştım. Daha ilk toplantımızda Eden, Churchill'in Türkiye'nin bir ay zarfında Almanya'ya savaş ilan etmesini istediğini söyledi..."²⁷⁹

Sonuç olarak görüşmeler artık İngiliz-Türk ilişkilerinin yavaş yavaş gerileme dönemine girdiğini göstermektedir. Hiçbir sonuç elde edilemeden hatta restlerin yaşandığı bir konferans olmuştur. Bu konferans Türkler için çok iyi bir deneyim olacak ve bundan sonra taktik değişikliğine gidilecektir.²⁸⁰

²⁷⁶ Weisband, E., 2. Dünya Savaşı ve Türkiye, İstanbul, 2002, s.167

²⁷⁷ Deringil, S., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 2007, s.209

²⁷⁸ Esmer, A-Sander, O., Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995, Ankara, 1996, s.160

²⁷⁹ Weisband, E., 2. Dünya Savaşı ve Türkiye, İstanbul, 2002, s.274

²⁸⁰ Öz, B., Bıçağın Sırtında Siyaset 2. Dünya Savaşında Türk Dış Politikası, İstanbul, 2004, s.175

6.1 Kahire Konferansı Sonuçları ve Türkiye'nin Yeni Stratejisi :

Eden-Menemencioğlu müzakereleri Türk-İngiliz ilişkilerinde bir dönüm noktasıdır. 17 Kasım 1943'te Türkiye ilke olarak savaşa girmeyi kabul etti. Türk diplomasisinin savunma hattında böylelikle taktik bir geri çekilmeden söz edilebilir.²⁸¹ Artık Türk devlet adamları, Türkiye'nin tarafsızlığı üzerinde durmayacak, savaşa girmeyi kabul ettiği söylenecek, ancak hazırlıksız olduğu ve savaşta ne rol oynayacağını bilmediği savları arkasında yeniden mevzilenecekti.²⁸²

Ayrıca Türkiye, Rusların Doğu Avrupa üzerinde gelecekte besledikleri niyetler konusunda bir daha Müttefiklere hiçbir uyarıda bulunmadı. Rus tehdidi üzerine görüşlerini hemen arka plana iterek Müttefiklerin isteklerine karşı direnmek için bütünüyle lojistik ve askeri taktiklere bağlandılar.²⁸³ Hava üsleri konusunda direktirken Türkiye'nin içinde rol oynayacağı geniş kapsamlı bir genel plan üzerinde durmaya başladılar. Böylelikle yakın gelecek güvence altına alınıyor, Türkiye'nin savaşması genel planın bir parçası olacağı için genel ve uzun süreli müzakereler öngörülüyordu. Böylelikle hem Müttefikler yabancılaştırılmamış hem de zaman kazanılmış olacaktı.²⁸⁴

Bunun anlamı Türk devlet adamlarınca kısacası şu demektir: Savaşa erken katılmanın siyasal tehlikelerini bir yana bırakıp bütünüyle askeri sorunlara yönelmek ve bu taktik değişiklikle ne müttefikleri kızdırmak ne de istediklerini yani bir an önce savaşa katılmayı önlemektir.²⁸⁵

²⁸¹ Armaoğlu, F., 20 Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt 1-2, İstanbul, 1995, s.413

²⁸² Deringil, S., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 2007, s.212

²⁸³ Weisband, E., 2. Dünya Savaşı ve Türkiye, İstanbul, 2002, s.174

²⁸⁴ Deringil, S., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 2007, s.212

²⁸⁵ Weisband, E., 2. Dünya Savaşı ve Türkiye, İstanbul, 2002, s.175

7. TAHRAN KONFERANSI VE SOVYET DÖNÜŞÜ

Tahran Konferansı; Roosevelt, Churchill ve Stalin'in katılımıyla 28 Kasım-1 Aralık 1943 tarihleri arasında yapıldı.

Tahran Konferansında söz konusu olan meselelerin en önemlileri şunlardır: Ruslar ikinci cephenin açılmasında yine ısrar etmişler bu ısrarın sonucu olarak bu cephenin açılması tarihi 1 Mayıs 1944 olarak tespit edilmiştir. Churchill, ikinci cephenin Balkanlarda açılması fikrini Ruslara da kabul ettirememiştir. 2. İkinci cephe ile ilgili olarak, Türkiye'nin de savaşa katılmasına karar verilmiştir. 3. Savaş sonrası barış düzeninin korunması için bir milletlerarası teşkilat kurulması fikri bütün taraflarca kabul edilmiştir.²⁸⁶

Tahran Konferansının önemli sonucu, zafere doğru yaklaştıkça, Müttefikler arasında ki görüş ayrılıklarının da belirmeye başlamasıydı. Churchill durmadan ikinci cephenin Balkanlarda açılmasını ileri sürmüştü.²⁸⁷

İngilizlerle Amerikalılar arasındaki Türkiye'nin savaşa girip girmemesi konusundaki gerginlikleri aslında yeni değildi. Kazablanka'dan beri Amerikalılar, Türkiye'nin savaşa katılabileceği yolundaki İngiliz görüşüne karşıydılar. Tahran'da asıl çarpıcı olan, Rus Dışişleri Bakanının Moskova Konferansı sırasında Türkiye konusunda İngilizleri desteklemesine karşılık, Stalin'in şimdi bütünüyle bu görüşten sapması ve Amerikalıların yanında yer almasıydı.²⁸⁸ Bazı yorumlara göre bu tavır değişikliği Sovyetlerin Balkanlardaki emellerine müttefiklerce desteklenmiş bir Türkiye'nin engel teşkil edebileceği korkusundan kaynaklanmaktadır. Şevket Süreyya Aydemir savaşa girmesi emirle temin edilmiş bir Türkiye'nin Moskova'nın projelerine daha yakın olduğunu, savaş sonrasında güçlü bir ülke olarak ortaya çıkacak bir Türkiye'nin ise bölgede Rus nüfuzuna gölge düşürebileceğini söylemektedir.²⁸⁹

Bu gelişmeler ışığında Churchill Türkiye'ye bir ultiatom vermesi için karar çıkartamamış ama üç önder, hiç olmazsa İnönü'nün hemen Kahire'de yapılacak bir

²⁸⁶ Armaoğlu, F., 20 Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt 1-2, İstanbul, 1995, s.394

²⁸⁷ Aydemir, S., 2. Adam Cilt 2, Ankara, 2001, s.239

²⁸⁸ Weisband,E., 2. Dünya Savaşı ve Türkiye, İstanbul, 2002, s.186

²⁸⁹ Aydemir, S., 2. Adam Cilt 2, Ankara, 2001, s.243

konferansa çağrılması konusunda anlaşmışlardır. Türkiye'yle alakalı konularda başka bir anlaşmaya varılamadığı için, Türkiye Cumhurbaşkanı ile doğrudan doğruya görüşülmesi fikri, hepsince benimsenmiştir.²⁹⁰

8. İKİNCİ KAHİRE ZİRVESİ

İnönü'nün, Roosevelt ve Churchill'le Bir Araya Gelmesi:

Tahran Konferansında alınan karara uygun olarak Churchill ve Roosevelt İnönü'yü Kahire'ye davet ettiler. İnönü, bu davete verdiği cevapta, Tahran Konferansında alınan kararların temeli üzerinde konuşulacak ise gelemeyeceğini, fakat davet Türkiye'nin ortak davaya hizmet edebilmesi için en iyi metodun serbestçe ve önceden alınan kararlara dayanmadan tartışılması imkanını yaratmak için yapılacaksa geleceğini bildirdi.²⁹¹ İnönü'nün bu ısrarında Osmanlı geçmişinin etkilerini görmek olasıdır. Çünkü özellikle 1. Dünya Savaşından sonra Osmanlının ne şekillerde konferanslara çağrıldığını kendisi de bizzat katılımcı olarak gittiği için çok iyi bilmekteydi.²⁹² Bunun üzerine İnönü'ye gerekli teminat verildi.

İnönü artık Müttefiklerin zafere doğru gittiğini çok iyi bilmekteydi. İnönü daha konferansa gitmeden 29 Ekim konuşmasında gelecekte Türk ulusunun beklenen fedakarlıklardan kaçınmayacağını ifade etmesi²⁹³ Müttefik çevrelerince İnönü'nün halkı savaşa hazırladığı yolunda yorumlara yol açtı. Ancak Müttefikler bilmiyordu ki İnönü, hala ne kadar erteleyebilirse ne kadar uzatabilirse o kadar durumu zorlayacaktı.

Kahire Konferansı, Türkiye üzerinde yapılan baskının doruk noktasıdır. 4 Aralıkta başlayan resmi görüşmeler sırasında Churchill Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda fazlasıyla ısrarcı oldu. Tahran'da açıkladığı taktikle, Türkiye'nin savaşa girmesi halinde Sovyetler dahil tüm müttefiklerle dostane ilişkilerinin devamlılığını sağlayacağını ve savaştan sonra dost ve müttefik sıfatıyla galipler arasında oturacağını, aksi halde ise çok

²⁹⁰ http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/Ikinci_Dunya_Savasi

²⁹¹ Esmer, A-Sander, O., Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995, Ankara, 1996, s.176

²⁹² Deringil, S., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 2007, s.220

²⁹³ http://www.ismetinonu.org.tr/soylevd/soylev_demecler.html

yalnız kalarak hakimler arasında değil, seyirci olarak koridorlarda dolaşacağını vurguladı.²⁹⁴

Tartışmaların tümünde İnönü, Türkiye'nin yükümlülüklerinden kaçmadığını ve sadakatini kanıtlamaya hazır olduğunu vurgulamaktan geri kalmıyor, ancak Almanya'nın henüz yenilmediğini ve Türkiye'ye ağır darbeler indirebilecek durumda olduğunu Müttefiklere anlatmaya çalışıyordu. Ayrıca Türkiye gerekli savaş malzemeleri ve teçhizatları açısından hala yoksundu. İngilizler söz verdiği şekilde askeri malzeme ve teçhizatın sevkiyatını Türkiye'ye yapamamıştı. İnönü bu konuyu tam olarak Müttefiklerin önüne sürdü.²⁹⁵ Üstelik İnönü, konferansa gelirken Cumhurbaşkanlığı yaveri Celal Üner dışında bir tek askeri getirmemişti. Bunu da çok iyi bir şekilde oyalama taktiği olarak kullanmasını bilmiştir. İnönü bu yüzden sık sık başvurduğu gibi, askeri teknik sorunları tartışamayacak durumda olduğunu söyleyebiliyordu.²⁹⁶

Bu gelişmeler dışında özellikle Türk havaalanlarının hazır hale getirilmesi tartışma konusu olmuştur. İngiliz teknik heyetinin havaalanlarını sivil bir şekilde Türkiye'ye gelerek hazırlamasıydı. Sonuç olarak ta 15 Şubat 1944'ten itibaren Türk hava sahalarının Amerikan ve İngiliz filoları tarafından kullanılmasıydı. İnönü ise bunun yine değişik bir şekilde savaşa katılması olduğunu ve Almanya'nın bunun üzerine Türkiye'yi işgal edebileceği varsayımında bulundu.²⁹⁷

Sonuç olarak konferansın bitiminde İnönü prensip itibariyle savaşa katılmaya razı oldu. Türk hükümeti en geç 15 Şubat 1944'e kadar hava alanlarının müttefikler tarafından kullanılmasına razı olup olmayacağını bildirecekti. Bunun yanı sıra Türkiye'nin savaşa katılmasını sağlayacak olan bir ortak plan başlatılacak ve genel siyasi sonuçlar incelenecekti. Türkiye'nin harbe girmesi planı "Operation Saturn" adını alıyordu.²⁹⁸ Türkiye olumsuz cevap verdiği takdirde herhangi bir sorumluluk söz konusu olmayacak,

²⁹⁴ Armaoğlu, F., 20 Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt 1-2, İstanbul, 1995, s.171

²⁹⁵ Sönmezoğlu, F., Türk Dış Politikasının Analizi, İstanbul, 1994, s. 82

²⁹⁶ Aydemir, S., 2. Adam Cilt 2, Ankara, 2001, s. .251

Müttefikler, Türk tarafından 15 Şubat 1944'te kadar hava üslerinin kullanılıp kullanılmaması için süre verdi.

²⁹⁷ Weisband, E., 2. Dünya Savaşı ve Türkiye, İstanbul, 2002, s.192

²⁹⁸ Armaoğlu, F., "İkinci Dünya Harbinde Türkiye" Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 1958 Cilt. 14 Sayı 2, s. 171

ancak başka planlar yapılacak ve Türkiye'ye gönderilecek olan mühimmat başka yerlere sevkedilecekti.²⁹⁹

Kahire'de Türkiye açısından önemli bir diğer gelişme de Sovyetlerin Tahran'da alınan kararın aksine görüşmelere katılmamalarıdır. Anlaşıldığı kadarıyla, Stalin Tahran'da Türkiye'nin savaşa girişi konusundaki kararını değiştirmişti. Sovyetlerin artık Almanları doğu cephesinde tek başlarına yenme kapasitesine ulaştığını düşünen Stalin, Türkiye'nin savaşa girmesi de dahil olmak üzere, hiçbir bahaneyle Balkanlarda müttefik askerleri görmek istemiyordu. Bununla birlikte, Rusya Türkiye'yi savaşa katmamak, bu sayede barış masasının galipler kanadına Türkiye'nin yer almasına engel olmakla savaş sonrası projelerinin gerçekleştirilmesine diplomatik anlamda bir meşruiyet zemini de hazırlanmış olmaktadır. Rauf Orbay'ın vurguladığı gibi Rus politikası, “ sıkıntılı zamanlarda Türkiye ile dost, güçlü olduğu zamanlarda düşman” savaşın bitiminde net bir şekil almıştır.³⁰⁰

²⁹⁹ Esmer, A-Sander, O., Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995, Ankara, 1996, s.176

³⁰⁰ Akın, N., Rauf Orbay'ın Londra Büyükelçiliği 1942 - 1944, İstanbul, 1999, s. 168
Rauf Orbay dönemin Londra Büyükelçisi 1942 – 1944

4. BÖLÜM

SAVAŞ SONU TÜRKİYE

1. TÜRK-MÜTTEFİK İLİŞKİLERİNDE GÜVEN BUNALIMI

İkinci Dünya Savaşı'nın başından beri Türk-İngiliz ilişkilerinde su yüzüne çıkmayan çelişkiler vardı. Ama bunlar ancak 1944'ün ilk günlerinde bütün hatlarıyla ortaya çıktılar. Bu günlerde iki müttefik arasındaki ilişki önce gerginlik ve daha sonra açık küskünlük halini aldı. Türk dış politikasını yöneten iki kilit adam İnönü ve Menemencioğlu, İngiltere'nin bu son baskılarını atlatırlarsa düzlüğe çıkmış olacaklarını düşünüyorlardı. Bu bağlamda İngiltere'yi gücendirmek pahasına diretilmeliydi.³⁰¹ Ancak İngiltere'nin sabrı kalmamıştı. Savaşta Müttefiklerin zaferi gün geçtikçe belirginleşiyordu. İngiltere artık Türkiye olmadan da yapabiliyordu. İngiltere artık uzatmaları oynuyordu. Ya senle ya sensiz karar ver demekteydi Türkiye'ye...

Menemencioğlu ise anılarında “ Bu kötü havanın geçeceğini ve karşılıklı güvenin er geç yeniden oluşacağını biliyorduk”³⁰² demektedir.

2. İNGİLİZ-TÜRK ASKERİ MÜZAKERELERİ SONUÇ VERMİYOR

(Linnel Heyeti Ankara'da)

2. Kahire Konferansında alınan kararları gerçekleştirmek için Ocak 1944'te bir İngiliz askeri heyeti Ankara'ya geldi. İngilizler, müttefik hava üslerinin hazırlanması sorunuyla uğraşırken, Türk kurulu da daha çok askeri yardım koparma peşindeydi.³⁰³ Linnell'in başkanlığındaki kurul, çok geçmeden Adana'dan bu yana her İngiliz kurulunun karşılaştığı güçlüklerle karşılaştı.

³⁰¹ Deringil, S., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 2007, s.230

³⁰² Weisband, E., 2. Dünya Savaşı ve Türkiye, İstanbul, 2002, s.290

³⁰³ Weisband, a.g.k., s.208

Adana görüşmeleri sırasında doğan belirsiz anlaşmazlıklar bu kez kesinlikle ve ciddi olarak ortaya çıkmıştı. Taraflar aynı dilden bile konuşmuyorlardı, iki görüş arasında derin bir uçurum vardı.³⁰⁴

Türklerin uzun zamandır süregelen kuruntuları görüşmeler sırasında doğan hava ve görüşmelerin yönetilişiyle, daha da artıyordu. Her zamanki gibi bu kuruntuların başında da İngilizler ve Ruslar arasında gizli bir anlaşma yapılmış olması ve Sovyetlerin Batı Avrupa'daki İngiliz çıkarlarına ses çıkarmaması karşılığında, Doğu Avrupa'nın Ruslara bırakılacağı korkusu geliyordu.³⁰⁵ Menemencioğlu özel anılarında daha açık konuşmaktadır. İngilizlerin üs olarak yalnızca güneydeki havaalanlarını seçtiklerini, yalnız İzmit'te bir üs üzerinde durduklarını belirtmekte, Kuzeydoğu bölgesiyle Karadeniz kıyılarını bu durumda kimin koruyabileceğini kendi kendine sormaktadır.³⁰⁶ Menemencioğlu'na göre bunun karşılığı şuydu: Ruslar...

Ne var ki, bu düşünceler açık seçik ortaya konacak nitelikte değildi. Bu yüzden de görüşmeler bir kere daha lojistik ayrıntılar, performans sorunları ve öbür bilinen sorunlar ileri sürülerek yokuşa koşuluyordu. Bunun neticesinde İngiliz askeri heyeti kısa bir süre sonra Ankara'dan ayrıldılar. İngilizler yavaş yavaş her türlü içtenlikten uzaklaşmaya, hatta Türklerle görüşmek zorunda kalmamak için karşılaşmamaya bile dikkat eder oldular.³⁰⁷

İngiliz askeri kurulunun Ankara'dan ayrılması, savaş döneminde İngiliz-Türk ilişkilerinin en kötü noktaya vardığı dönemdir. Nitekim 2 Mart'ta İngiltere, 1 Nisan'da da ABD Türkiye'ye yaptıkları silah ve malzeme yardımını durdurdular.³⁰⁸ Bunun anlamı şuydu. ABD Lend and Lease yani Ödünç Verme ve Kiralama yardımını durduruyordu.

Müzakerelerin kesilmesinden sonra da karşılıklı taraflar arasında bir güven bunalımı başladı. İngiliz ve Türk basını da karşılıklı bir suçlamaya giriştiler. İngiliz gazetelerinin işlediği ana nokta, Türkiye'nin artık müttefikler safında savaşa girmesi, aksi halde savaş sonrası dünyasında istediği yeri alamayacağı idi. Türk basını ise Avrupa'nın ateşe boğulacağı bir sırada Türkiye'nin tarafsızlığını bozmasının çok kötü olacağını ifade

³⁰⁴ Erkin, C., Türk-Sovyet İlişkileri, Ankara, 1991, s.255

³⁰⁵ Esmer, A-Sander, O., Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995, Ankara, 1996, s.179

³⁰⁶ Weisband,E :2. Dünya Savaşı ve Türkiye İstanbul, 2002 sayfa 209

³⁰⁷ Weisband, a.g.k., s.290

³⁰⁸ Uçarol, R., Siyasi Tarih 1789-2001, İstanbul, 2006, s. 799

etmekteydi. Necmettin Sadak Akşam gazetesinde şunları söylüyordu: “Şimdi tekrar harbe girmemiz isteniyor. Olabilir. Fakat bu eğer sadece ittifakın icabı diye isteniyorsa, ittifakın karşılıklı şartı olan teslimat nerede? ... Böyle silahsız, hazırlıksız, harbe atılarak harcandığımız takdirde, savaş sonu elimize geçecek-ne olduğu belirsiz-menfaatler, yahut harbe girmezsek yoksun kalacağımız bedava şerefler hakkında Times’ın yazdıkları Türkiye efkarında ne heves ne korku uyandırmıştır.”³⁰⁹ Times ise 1944 Şubat ayında yayınlanan iki makalesinde İngiliz-Türk ilişkilerinin ölü noktaya vardığını ve donduğunu bildirdi. Times makalelerinde: “Türklerin görüşleri ve istekleri sonuçtan kaçma amacını güden boş kaçamaklardı.”³¹⁰ Yine Times, Türkiye’nin müttefiklerin yardımına koşmaktaki çekingenliğini, Sovyetlerden korkmasına bağlamaktaydı. “Türklerin Sovyet Rusya’dan kuşkulunup çekinmeleri, mantıkla bağdaşmayan eski bir alışkanlıktan doğmaktadır...”³¹¹

Nadir Nadi ise “ Demek ki arkamızda kalan beş yıl içinde Türk-İngiliz muahedesi iyi işlemiş ve İngiliz menfaatlerine uygun gelmiştir. Şimdi birkaç aydan beri bazı İngiliz gazetelerinde zaman zaman gözümüze çarpan tenkit edici yazılara bakarak acaba ne diyelim? Ortada değişen bir şey mi var? Muahede hep Türk menfaatlerine hizmet etmiş de İngiliz dostlarımız kendilerini artık alacaklı mı saymaya başlamışlardı? ...”³¹²

Buradan da anlaşılacağı üzere Türkiye’de ilk kez İngiltere’yi açıktan açığa kınayan yazılar çıkmaya başlamıştı. Basından da Türk-İngiliz ilişkilerinin ne durumda olduğunu görmek mümkündür.

3. BASKILAR SONUCU ALMANYA İLE BAĞLARIN KESİLMESİ

3.1 Krom Meselesi Tekrar Gündemde-Almanya’ya Krom İhracatının Durdurulması:

Bu dönemde Türkiye ile müttefikler arasında bir güven bunalımı başlamıştı. Tam bu sırada tekrar gündeme gelen krom meselesi Türk-Müttefik ilişkilerini daha da

³⁰⁹ Necmettin Sadak, Akşam Gazetesi, 29 Şubat 1944

³¹⁰ Weisband, E., 2. Dünya Savaşı ve Türkiye İstanbul, 2002 s. 212 Yine bakınız Esmer, A-Sander, O: Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995 Ankara, Siyasal Kitabevi 1996 sayfa 180 Times gazetesi, Londra, 9 Şubat 1944

³¹¹ Weisband, a.g.k., s. 212 Times gazetesi, Londra, 26 Şubat 1944

³¹² Nadir Nadi, Cumhuriyet Gazetesi, 29 Şubat 1944

gerginleştirdi. İlişkilerin Nisan başında en alt düzeye indirilmesinden sonra bu ay sürekli olarak Müttefiklerin Türkiye'den hiç olmazsa Almanya'ya yapılan krom ihracatının durdurulmasını talep etmeleriyle geçti. Konunun tekrar gündeme gelmesinin sebebi, Türk-Alman ticaret anlaşmasının 30 Nisan 1944'te sona erecek olması ve anlaşmanın uzatılmasını görüşmek üzere bir Alman ticaret heyetinin Mart sonunda Ankara'ya gelmesiydi.³¹³

Konu ilk olarak ABD Dışışleri Bakanı Hull'ın 9 Nisan'da yaptığı bir konuşmada bütün tarafsız ülkelerden Almanya'yla ticari ilişkilerini kesmelerini istemesiyle gündeme gelmiştir. Daha sonra 14 Nisan'da İngiliz ve Amerikan Bykelçileri Türkiye'ye birer nota vererek, Almanya'ya stratejik maddeler vermeye devam ettiği takdirde, diğer tarafsızlara uygulanan abluka tedbirlerinin Türkiye'ye uygulanacağını belirttiler.³¹⁴ Hatta iki büyükelçi, Türkiye istenildiği gibi hareket etmediği takdirde, Türk-Bulgar sınırı boyunca akmakta olan Meriç nehrindeki iki köprünün bir sabotaj, ya da bombalanmak suretiyle yıkılmasını hkmetlerine tavsiye etmişlerdi. Bu suretle Almanya'ya yapılan krom ihracatının % 85 oranında düşeceğini hesaplamaktaydılar. Nihayet Türkiye, İngiltere ve Amerika'nın teşebbüsü ile Almanya'yla krom ihracatını 20 Nisan'da durdurdular.³¹⁵ Menemencioğlu T.B.M.M.'inde yaptığı açıklamada tarafsız bir devletin, savaşan iki tarafa da fark gözetmeden mallarını satmak zorunda olduğunu bildirdi. Ancak "Dış politikamızın çekirdeği ve temeli olan" İngiltere ile arasındaki ittifak gereğince, Türkiye'nin tarafsız sayılamayacağını ekledi. Bu nedenle de, mihvere yapılan kromit cevheri ihracatının duracağını bildirdi.³¹⁶

3.2 Boğazlar ve Transit Sorunu-Bazı Alman Gemilerinin Boğazdan Geçmeleri ve Menemencioğlu'nun İstifası:

Müttefiklerle Türkiye arasında bir diğer başlıca sorunda Boğazlardan geçen Alman gemileri olmasıdır. Montreux Anlaşmasının 4. maddesine göre, savaşta eğer Türkiye savaşan taraflardan biri değilse, bütün ticaret gemileri hangi bayrağı taşırlarsa taşırsınlar, Boğazdan serbestçe geçebilecekti. Bu hüküm anlaşmanın 3. maddesinde belirtildiği gibi

³¹³ Akın, N., Rauf Orbay'ın Londra Büyükelçiliği 1942 - 1944, İstanbul, 1999, s. 201

³¹⁴ Akın, a.g.k., s.202

³¹⁵ Esmer, A-Sander, O., Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995, Ankara, 1996, s.182

³¹⁶ Weisband,E :2. Dünya Savaşı ve Türkiye İstanbul, 2002 sayfa 246

kullanabilecekti ve Türkler, Boğazların giriş ya da çıkışlarında kuracakları sağlık denetleme istasyonları ile gemileri durdurup denetleyebileceklerdi. Türkiye'nin tarafsız kalacağı savaşlarda, Montreux Anlaşması, savaşan devletlerden birinin savaş gemilerinin özel koşullar dışında Boğazlardan geçmesini yasaklamaktaydı.³¹⁷

Anlaşmanın 8. maddesinde ve Ek 2'de, savaşan tarafların boğazlardan geçmesi yasaklanan savaş gemilerinin tonajları, mürettebatı, hızları ve görevleri de belirtilmiştir. Tanımlamaya 100 tondan aşağı gemiler alınmamış ve küçük gemiler için belirsiz ifadeler kullanılmıştır. Tanımlama sorunu savaşta çok daha karışık bir duruma giriyordu; Çünkü savaşan tarafların ticaret gemileri de genellikle saldırılara karşı silahlandırılmaktaydı.³¹⁸

Stratejik maddeler sorununun fazla büyümeden önlendiği sırada boğazlardan geçen Alman gemileri meselesi patlak verdi. Aslında bu konunun ilk gündeme gelişi, Türk müttefik ilişkilerinin gerginleşmeye başladığı Ocak ortalarına denk düşüyordu. Bu tarihlerde Alman gemileri Boğazlardan geçerken İngilizler bu gemilerin savaş gemisi olduğunu, bunun yasak olduğunu söylemelerine rağmen Türk yetkilileri ise bu Alman gemilerinin savaş gemisi olmadığını gerekli incelemeler yapıldığını tekrar tekrar vurguluyorlardı.³¹⁹

Türkiye'nin zaman zaman İngiliz şikayetlerine dayanarak Boğazlar bölgesinde çeşitli Alman gemilerini durdurarak arama yapmak istemesi de Almanya'yla gerginliğe yol açmaktaydı. Sorun Mayıs sonunda doruk noktasına ulaştı. Bazı Alman gemilerinin, İngiliz istihbaratına göre Türk yetkililerce aranmış ve Montrö anlaşmasına göre her hangi bir ihtilaf bulamayınca Boğazlardan geçmesine izin verilmişti. Bu İngilizleri daha çok kızdırmış ve baskıların artmasına neden olmuştu. Ne var ki, tam bu sıralarda Karadeniz'den gelen Kassel adlı bir Alman gemisi muayene talebini reddedince gemide arama yapılmış ve kamufle edilmiş 30 tonluk bir vinç ve 4 tonluk ağır bir mitralyöz taşıyan 9 mm'lik zırhlı bir yardımcı savaş gemisi olduğu anlaşılmıştı. İngiltere'nin bu yoğun baskılarını doğrulayan bu gelişme üzerine Türkiye Alman Dışişleri nezdinde Montreux'un ihlalini protesto etti. Ayrıca, o andan itibaren Boğazlara gelecek bütün Alman gemilerinin muayenesi için gerekli tedbirlerin alındığını ve bundan böyle EMS ve Mannheim

³¹⁷ tr.wikipedia.org/Montrö_Anlaşması

³¹⁸ Weisband, E., 2. Dünya Savaşı ve Türkiye, İstanbul, 2002, s.249

³¹⁹ Koçak, C., 2. Dünya Savaşında Cumhuriyetin Politikası, Ankara, 2004, s.142

sınıflarından gemilerin geçişinin muayeneye dahi gerek kalmadan reddedileceğini bildirdi.³²⁰

Bu önlemler kısa sürede Türk-İngiliz ilişkilerine gözle görülür bir canlanma getirdi. Öte yandan, bu karardan birkaç gün sonra Dışişleri Bakanı Menemencioğlu, kendisinin son günlerde izlediği politikadan Türk hükümetinin rahatsız olduğu gerekçesiyle istifa etti. Geçici bir süre Başbakan Şükrü Saracoğlu'nun vekaleten sürdürdüğü bu göreve 13 Eylül 1944'te Hasan Saka getirildi.

Artık Türkiye'nin dış politikasında açıkça yeni bir hava estirilmekteydi. Bunun en bariz göstergesi de Menemencioğlu'nun istifası olmuştur. Savaş boyunca İngiltere'nin Türkiye'yi savaşa sokma gayretlerine direnen ve bu çerçevede İngiliz çevrelerinde "Alman sempatizanı" olarak tanınan bakan Menemencioğlu'nun Alman yenilgisi aşağı yukarı kesinleştikten sonra ve Türkiye'nin artık İngiltere'ye yakınlaşması zamanı gelince, devleti zor durumda bırakmamak için feda edildiği anlaşılmaktadır. Menemencioğlu ise savaş boyunca aslında Türk hükümetinin ve İnönü'nün onayıyla sürdürdüğü politikalarını reddetmemiş, fakat ülkesini zor durumda bırakmamak için sorumluluğu kendi üzerine almıştır.³²¹

3.3Almanya İle İlişkilerin Kesilmesi:

6 Haziran 1944'de başlayan Normandiya çıkarması (İkinci Cephe) Avrupa'daki savaş açısından sonun başlangıcına işaret ediyordu. Haziran sonuna doğru da İngiltere ve ABD artık Türkiye'den Almanya'yla tüm ticari ve diplomatik bağlantılarını kesmesini istemeye başladılar. Bu arada Türkiye'de de savaşın sona yaklaştığı görüldükçe, savaş ertesinde ne gibi düzenlemeler yapılacağı ve Türkiye-SSCB ilişkilerinin ne şekilde gelişeceği konularında endişeler artmaya başlamıştı.³²²

Bu durum Türkiye'yi, İngiltere ve ABD'den sonra SSCB'yle de arasını düzeltmeye itti. Bu çerçevede Mayıs başından itibaren savaş boyunca ülkede etkilerini arttırmış olan Turancılara karşı sert tedbirler alınmaya başlandı. Hatta 19 Mayıs 1944 Gençlik Bayramı

³²⁰ Aydın, M., İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945 (Türk Dış Politikası Cilt 1), İstanbul, 2005, s.467

³²¹ Aydın, a.g.k., s.468

³²² Koçak, C., 2. Dünya Savaşında Cumhuriyetin Politikası, Ankara, 2004, s.175

kutlamalarında yaptığı konuşmada Turancuların bir hükümet darbesi yapmaya hazırlandıklarını ileri süren İnönü, “İrkçılar ve Turancılar gizli tertiplere ve teşkilere başvurmuşlardır. Vatanımızı bu yeni fesatlara karşı da kudretle müdafaa edeceğiz”³²³ diyerek değişen uluslararası konjonktürün ilk işaretlerini veriyordu. İnönü aynı konuşmasında SSCB’nin Milli Mücadeleye yaptığı katkılardan da bahsederek Türkiye’nin Sovyetlerle arasını düzeltme arzusunu işaret etti.³²⁴ Bu arada 18 Mayıs’ta “hükümeti devirmek için cemiyet kurmak, milli menfaatlere muhalif hareket etmek ve milli hissiyatı sarsmaya, zayıflatmaya matuf propaganda “ yapmakla suçlanan 23 Turancı tutuklanarak mahkemeye verildi.³²⁵

15 Haziran 1944’te İngiltere bu baskıların sonucunu alabilmek için, Almanya ile diplomatik ilişkileri kesmesi için Türkiye’ye resmi müracaatta bulundu. Müttefiklerin Normandiya çıkarmasından sonra artık Almanların yenilgisine kesin gözüyle bakılıyordu. Almanlarla krom ihracatının durdurulması, Menemencioğlu’nun istifası, Pan-Turancı akımların engellenip bu kişilerin mahkum edilmesi gibi olaylar birer hep Türkiye’nin taktiksel değişimiydi. Artık Türkiye İngiltere’nin isteklerini yerine getirmek zorundaydı. Çünkü savaştan sonra, düzeni için Sovyetlerle tek başına bırakılabildi. Zaten Sovyetlerde bu durumu çok iyi bildiğinden Türkiye’ye hep uzak duruyor Türkiye’nin her hangi bir ortak harekate girmesini istemiyordu. İlginç olan bu günlerde artık Türkiye’nin tarafsız olmadığını açıkça dile getirilmesiydi. Türkiye’nin “... İşbirliği tarafı belli fakat harp dışında” olduğunu belirten Etem İzzet Benice, Numan Menemencioğlu’nun istifasıyla Türkiye’nin safının artık iyice belli olduğunu yazıyordu.³²⁶

İşte bu gelişmeler ışığında 2 Ağustos 1944’te Türkiye Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesti. Ancak Fahir Armaoğlu’na göre bunu yaparken, barış konferansında tam bir müttefik muamelesi göreceğine dair İngiltere’den ve Amerika’dan da teminat aldığını belirtmektedir.³²⁷

³²³ Turan, İ., İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri, 1944 – 1950, Ankara, 2003, s.2

³²⁴ Aydemir, S: 2. Adam Cilt2, Ankara, 2001, s.162

³²⁵ Aydın, M., İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945 (Türk Dış Politikası Cilt 1), İstanbul, 2005, s.468 Aynı zamanda bakınız Önder kadro sayfa 1 Çeşitli cezalara çarptırılan sanıkların cezaları 1947’de Sovyetlere ilişkiler iyice gerginleştiginde yüksek mahkemece bozulacaktır. Ayrıca Von Papen suikasti davası sanıkları da 9 Ağustos 1944’de serbest bırakıldılar.

³²⁶ E.İ.Benice, Son telgraf Gazetesi, 1 Temmuz 1944

³²⁷ Armaoğlu, F., 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995), İstanbul, 2005, s.414

Türk kamuoyunda ve basında da tam ilişkilerin kesildiği sırada Deringil'in ifade ettiği gibi, belirli bir "günah çıkarma" eğilimi sezilmektedir.³²⁸

Ahmet Emin Yalman Vatan gazetesindeki yazısında şöyle demektedir: "Mevcut silahlarımızla göze alacağımız her müdahale lüzumsuz bir intihardır. Fakat öyle zamanlar olmuştur ki Almanlarla muayyen bir... işbirliğini devam ettirmemiz Alman taarruz hareketini önlemek için kullanılacak biricik müdafaa silahı idi. Almanlarla imzaladığımız dostluk muahedesinin rolü de bundan başka bir şey değildir."³²⁹

1945 yılına girerken artık Türkiye'nin tek endişesi Sovyet tehlikesiydi. Çünkü bütün Orta Avrupa ve Balkanlar şimdi Sovyetlerin askeri işgali altına düşmüştü. Saraçoğlu'nun Adana'da Churchill'e söyledikleri doğru çıkmıştı.³³⁰ Almanya'nın çöküşü, Bulgaristan ve Romanya'da Sovyet yanlısı iktidarların yerleşmesi ve özellikle 1925 Türk-Sovyet Antlaşmasının Sovyetler Birliği'nce tek taraflı olarak feshedilmesi Türkiye'yi o günlerde yönetenler açısından ürkütücü gelişmelerdi. Her ne kadar Roosevelt'in yerine geçen Truman yönetiminin Sovyetlere bakışı daha az müşfik idiyse de İngiliz elçisinin bildirdiğine göre Ankara'da karamsar bir hava hüküm sürmekteydi.³³¹ Türkiye'nin durmadan basını da kullanarak Batılı müttefikleri Sovyetler konusunda uyarması da bu ülkelerde pek sempati toplamıyor aksine Türkiye'nin aleyhine işliyordu. Kızıl Ordu'ya Almanların belini bükmüş, Stalingrad'da Nazi ilerlemesini durdurmuş kahramanların ordusu gözüyle bakılıyor, Sovyetlerin savaş boyunca vermiş oldukları milyonlarca şehide yerinde bir saygı gösteriliyordu. Bu ortamda Türkiye'nin uyarıları sürekli olarak "savaşa girmeyi reddetmiş bencil bir ülkenin içten pazarlıklı feryadı olarak görülebilirdi."³³²

³²⁸ Deringil, S., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 2007, s.245

³²⁹ A.E. Yalman, Vatan Gazetesi, 18 Temmuz 1944

³³⁰ Armaoğlu, F., 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995), İstanbul, 2005, s.415

³³¹ Deringil, S., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası İstanbul, 2007, s.249

³³² Deringil, a.g.k., s.249

4.YALTA KONFERANSI

Bu şekilde 1945'e gelindiğinde Mihverin nihai hezimete yaklaşmakta olduğu belli olmuştu. Artık savaş sonunda Avrupa'ya verilecek düzenin belirlenmesi gerekiyordu.³³³ Bu amaçla 4-11 Şubat 1945'de Yalta'da³³⁴ bir araya gelen Roosevelt, Stalin ve Churchill, diğer konuların yanı sıra, doğrudan Türkiye'yi ilgilendiren meseleleri de ele aldılar.

Türkiye ilk olarak, 10 Şubat'taki toplantıda Stalin'in Boğazlar meselesi ve Montreux'nün durumunu ortaya atmasıyla gündeme geldi. Stalin'e göre Montreux olayların gerisinde kalmıştı ve günün şartlarına uydurulmalıydı. Stalin özellikle Türkiye'nin sadece savaş zamanında değil, fakat savaş tehlikesi halinde de Boğazları hakkına sahip olmasından rahatsızlık duyuyor ve Boğazlarda serbest geçiş rejimi talep ediyordu. Stalin'e göre Türkiye'nin meşru çıkarlarına zarar vermeden yeni bir düzenleme yapılmalıydı. İlginçtir ki Churchill bu öneriyi kabul etmiş ve Türkiye'ye savaşın bitiminde Montreux'nün yeniden gözden geçirileceğinin bildirilmesini benimsemiştir.³³⁵

Yalta'da alınan bir diğer önemli karar da Nisan sonunda San Fransisco'da toplanacak BM Konferansına sadece 1 Mart 1945 itibariyle Almanya ve Japonya'yla savaş durumunda olan devletlerin kurucu üye olarak davet edilmeleriydi.³³⁶ Bunun üzerine Yalta'dan önce 6 Ocak'ta Japonya'yla ticari ilişkilerini kesmiş olan Türkiye, Yalta'yı takiben 23 Şubat'ta Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etti. Tabii bu hareket, Türkiye'nin BM Konferansına kurucu üye olarak katılabilmesi için gerekli olan hukuki bir koşulun yerine getirilmesinden başka bir anlam ifade etmiyordu.³³⁷ Dönemim Dışişleri Bakanı olan Hasan Saka'nın, Meclis'e hitaben Almanya ile Japonya'ya açılmak istenen savaşla alakalı yaptığı konuşma çok ilginçtir.”... Arkadaşlar Yurtta Sulh Cihanda Sulh umdesinden katiyen ayrılmayan hükümetlerimiz, ittifaklarına daima sadakatten ayrılmamıştır. Bununla beraber Meclisimiz, bazı zaruretler sebebiyle 2 Ağustos 1944'te, 3 Ocak 1945 2de Müttefiklere güdülen davanın gerçekleşmesi, için Almanya ve Japonya ile her türlü

³³³ Sander, O., Siyasi Tarih 1918 – 1994, İstanbul, 2007, 16. Baskı, s. 193

³³⁴ Yalta'nın diğer bir ismi Kırım SSCB'ye bağlı

³³⁵ Aydın, M., İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945 (Türk Dış Politikası Cilt 1), İstanbul, 2005, s.472 Türkiye Yalta Konferansından hemen öncesinde Boğazları Sovyetlere askeri mühimmat taşıyan müttefik gemilerine açmıştı. Bunun Montreux Antlaşmasının hükümlerine aykırı olması bu dönemdeki anlayışa göre artık önemsiz görünüyordu.

³³⁶ Sönmezoğlu, F., Türk Dış Politikasının Analizi, İstanbul, 1994, s. 82

³³⁷ Aydın, a.g.k., s.472

münasebetlerin kesilmesine karar vermiştir. Cihanın sulh davasına son bir hizmette daha bulunmak, BM'nin arzusuna iltihak etmek için Türkiye Hükümeti, Almanya ve Japonya'ya harp ilan etmek istemektedir. Hükümetimiz bu düşünce ile kararı tasviplerinize arz eder. ³³⁸

Buna rağmen basın bu adımı Türkiye'nin müttefiklere karşı beslediği sıcak duyguların kanıtı olarak ele aldı ve Türkiye'nin savaşın başından beri Müttefiklere sadık kaldığını her fırsatta yineledi:

Salih Rıfık Atay Ulus gazetesindeki yazısında: “Boğazları tutan Türk Seddi, harbin birçok memleket ve milletler içine girmesinin önüne geçmiştir. Yarın BM demecini imzalamaya davet olunmasının sebebi... demokrasilerin savaşı lehine yardım olduğu kabul edilen bu hizmetlerdir...”³³⁹ demektedir.

5. MOLOTOV-SARPER GÖRÜŞMESİ VE 19 MART SOVYET NOTASI

Türkiye'nin savaşa katılmasıyla Sovyet gücünün Balkanlara egemen olma çabasının sonuçlanması, aynı döneme rastlamaktadır: Tito ile işbirliği, Gergiev ve Groza'nın iktidarıyla komünist rejimlerin sağlama alınması, Macaristan'la imzalanan mütakere, İngilizler, Arnavutluk'u avuçları içine almayı başaramamış, Yunanistan'da komünist olmayan bir rejim kurmak için de ancak zora başvurmuşlardı.³⁴⁰

19 Mart 1945'te Sovyetler Birliği Türkiye'ye karşı uzun süreden beri beklenmekte olan aleyhte kampanyasını, 17 Aralık 1925'te Paris'te imzalanmış olan Türk-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nı bozarak başlattı. Önce üç yıllık bir süre için imzalanmış olan antlaşma, daha sonra üç protokolle sürekli uzatılmıştı. Sonuncusu da, antlaşmayı 7 Kasım 1945 tarihine kadar uzatmaktaydı. Son protokol sırasında getirilen bir değişiklikle, taraflardan biri antlaşmanın yeniden gözden geçirilmesini isterse, bu durumda, sona ermesinden altı ay önce bunu ötekine bildirmesi kabul edilmişti. Bunun sonuncusu olarak 19 Martta Molotov, Moskova'daki Türkiye Büyükelçisi Selim Sarper'e bir nota vererek “Antlaşmanın bugünkü koşullara artık uymadığını, savaşın getirdiği değişikliklere karşılık

³³⁸ Ünal, T., Türk Siyasi Tarihi, İstanbul, 1998, s. 767

³³⁹ Salih Rıfık Atay, Ulus Gazetesi, 24 Şubat 1945

³⁴⁰ Weisband, E., 2. Dünya Savaşı ve Türkiye, İstanbul, 2002, s.291

vermediğini ve bu nedenle, temelden gözden geçirilmesi gerektiğini” bildirdi.³⁴¹ Türkiye’nin savaş boyunca çekindiği başına gelmişti.

7 Mayıs’ta Almanya, 14 Ağustos’ta da Japonya teslim olmasıyla İkinci Dünya Savaşı fiilen sona erdiğinde Türkiye bütün dünyada etkilerini hissettiren büyük bir yıkımdan savaş dışı kalarak tek kurşun atmadan kurtulmuş oluyordu. Fakat bundan sonra, Alman yenilgisi nedeniyle doğu Avrupa’daki dengenin SSCB lehine bozulması sonucu ortaya çıkan tehlikeli ortamda var olma mücadelesi vermek durumunda kalacaktı. Gerçi Sovyetlerin işgalci ya da kurtarıcı olarak Türkiye topraklarına adım atmaları önlenmişti ama Sovyet tehlikesi şimdi başka bir biçimde Türkiye’nin karşısındaydı.³⁴²

Türkiye Sovyetlerin 19 Mart notasına 4 Nisan’da cevap vererek ne gibi önerileri olduğunu sordu ve yeni bir pakt önerdi. Buna Haziran’a kadar bir yanıt gelmedi. Nihayet 7 Haziran 1945’te Moskova Büyükelçisi Selim Sarper Molotov’la görüştü. Bu görüşme sırasında ikinci sözlü nota Türkiye’ye verilmiş oldu. Bu notanın sıraladığı istekler şunlardı³⁴³:

1) Türkiye’nin doğu sınırında Kars ve Ardahan Sovyetlere verilecekti. İsmet İnönü’nün, Rusya’nın bu toprak taleplerine yanıtı sert olmuştur:

“Açıkça söyleriz ki Türk topraklarından hiç kimseye verecek bir borcumuz yoktur. Şerefli insanlar olarak yaşayacağız ve şerefli insanlar olarak öleceğiz.”³⁴⁴

2) Türkiye Boğazları tek başına savunamayacağını kanıtlamıştı, burada Sovyetlerle ortak üsler kurulacaktı. Yine İsmet İnönü’nün T.B.M.M.’nin 1945 yılı açılış konuşmasında boğazların güvenliğine ilişkin Sovyet eleştirilerine yanıtı:

“İkinci Cihan Savaşında Montreux Sözleşmesinin herhangi bir şekilde zararlı olduğunu söylemeğe imkan yoktur. Boğazların emniyetli ellerde olduğu ve bütün

³⁴¹ Erkin, C., Türk-Sovyet İlişkileri, Ankara, 1991, s.287

³⁴² Armaoğlu, F., 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995), İstanbul, 2005, s.416

³⁴³ Erkin, C., Türk-Sovyet İlişkileri, Ankara, 1991, s.295

³⁴⁴ Turan, Ş., İsmet İnönü (Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği), Ankara, 1994, s. 260

milletlerin menfaatine serbest geçidin hiçbir engel karşısında bulunmadığı sabit olmuştur” diyerek bunların boş iddialar olduğunu belirtmiştir.³⁴⁵

3) Bununla birlikte Montreux Antlaşması Sovyetleri daha fazla söz sahibi kılacak şekilde revizyona tabi tutulacaktı.

Bu maddeler birer birer incelendiğinde birinci madde dışında diğer ikisinin, Türkiye'nin kuzeyindeki büyük komşusunun götüğü “Güneyini tam anlamıyla güven altına alma” amacına uyduğu görülüyor. Boğazların ortak savunulmasından ve üsler verilmesinden söz eden ikinci madde SSCB savunmasının fiili, Montreux'nün değiştirilmesini isteyen üçüncü madde ise bu savunmanın hukuki güvencesini sağlamak yolunda birer adımdır.³⁴⁶ İşte bu nedenle Türkiye SSCB'nin bu taleplerini İnönü'nün “ Türk topraklarını ya da Türkiye'nin haklarını hiç kimseye devretme yükümlülüğümüz yoktur. Onurumuzla yaşar, onurumuzla ölürüz” ifadesiyle sertçe reddetti.³⁴⁷ İngiltere ise Rusya'nın bu isteklerini Postdam Konferansına kadar ertelenmesini istemiştir.

6. POSTDAM KONFERANSI VE ARDINDAN ROLLERİN DEĞİŞMESİ

Amerika ile İngiltere'nin Sovyetler Birliği ile savaş sonrası işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla yaptıkları denemelerden biri olan Postdam Konferansı 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihlerinde toplanmıştır. Bu konferans açıldığı sırada Amerika Başkanı artık Roosevelt değil, onun ölümü üzerine 1945 Nisan'ında göreve geçen Truman'dı. Konferansın devam ettiği sırada İngiliz yöneticileri de değişmiş, 26 Temmuz'da yapılan seçimler sonunda Churchill ve Eden yerlerinin Atlee ve Bevin'e bırakmışlardı. Öte yandan, Yalta ve Postdam Konferansları arasındaki sürede, uluslararası durumda da önemli gelişmeler olmuş, üç büyük devlet arasında savaş içinde başlayan

³⁴⁵ Turan., a.g.k., s. 260

³⁴⁶ Oran, B., “Türkiye'nin Kuzeydeki Büyük Komşu Sorunu Nedir (Türk – Sovyet İlişkileri 1939 - 1970)” Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 25, Sayı 1, s. 56

³⁴⁷ Aydemir, S., 2. Adam Cilt 2, Ankara, 2001, s.355

Bu istekleri reddedince Türkiye 1945 ortalarından itibaren kendisini ağır bir Sovyet baskısı altında buldu ve Molotov'un Sovyet istekleri 18 Haziran'da Sarper'e bir kez daha iletilmesiyle Türkiye ile SSCB arasında 1925 Antlaşmasının yerini alacak bir antlaşma imzalanması olasılığı ortadan kalkmıştır.

işbirliğinin savaştan sonra da devam etmeyeceği konusunda tereddütler belirmeye başlamıştı.³⁴⁸

Postdam Konferansında ele alınan önemli konulardan biri, Türk boğazlarının durumudur. Stalin, Boğazların Türkiye ile SSCB arasında bir mesele olduğu konusunda bir müttefik uzlaşması elde etmeye çalışacak ve “Eğer Marmara’da bize tahkim edilmiş bir pozisyon vermeniz mümkün değilse, o zaman Dedeağaç’da bir üs alamaz mıyız” diye sorarak Boğazların kontrolü konusundaki niyetlerinin açık bir şekilde ifade edecektir.³⁴⁹

Konferansta Churchill Boğazlar konusundaki tavrını yinelerken, Truman dünya suyollarından özgür geçiş ile ilgili projesini açıkladı. Bu konunun can alıcı önemine değinen Amerika Başkanı, Boğazların milletler arası bir statü kazanmasını ve bütün büyük devletlerce garanti altına alınmasını istedi. Truman’a göre son iki dünya savaşı bu suyolları konusundan çıkmıştı. Boğazlar konusuyla sınır tadilatı konularını birbirinden ayıran başkan, birinci konunun bütün dünyayı ilgilendirdiğini, ancak ikinci konunun Sovyetler ile Türkiye arasında çözümlenmesi gereğini savunuyordu.³⁵⁰ Postdam Konferansı sonucunda üç büyük devletlerin her birinin Türkiye’ye ayrı ayrı düşüncelerini bildirmeleri karara bağlandı. Bu karar ötesinde başka bir konuda karar alınmadan konferans son bulmuştur.

Bu konferans üzerine Sovyetler, Boğazlarla ilgili tekliflerini 8 Ağustos 1946’da müttefikleriyle görüşmeden bir notayla Türkiye’ye bildirmişlerdir. Bundan sonra Amerika, İngiltere ve SSCB arasında Postdam’da, üzerinde anlaştıkları noktalar konusundaki farklı yorumları nedeniyle sorun çıkacak ve bu da ABD ve İngiltere’nin Türkiye’nin görüşleriyle yakınlaşmalarıyla sonuçlanacaktır. Aradan geçen süre içerisinde, İngiltere’nin Şubat 1946’da 1939 Üçlü İttifakının halen yürürlükte olduğunu ve saldırıya uğraması halinde Türkiye’ye yardım etme yükümlülüğü bulunduğunu bildiren notu Türkiye’ye iletmesi,³⁵¹ ardından daha savaş sürerken ABD’de vefat eden Türkiye’nin Washington Büyükelçisi M. Ertegün’ün naşının diplomatik nezaketin ötesine geçen bir jestle Türkiye’ye getiren

³⁴⁸ Esmer, A-Sander, O., Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995, Ankara, 1996, s.194

1945 Temmuz’da İngiltere genel seçimlerde İşçi Partisi’nin zafer kazanması Türk yetkililer tarafından kaygı kaynağı oldu. Sovyetlere karşı bu sol görüşlü kadronun daha yumuşak davranacağından çekiniyordu.

³⁴⁹ Aydın, M., İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945 (Türk Dış Politikası Cilt 1), İstanbul, 2005, s.474

³⁵⁰ Deringil, S., 2. Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası, İstanbul, 2007, s.254

³⁵¹ Deringil, a.g.k., s.259

O günlerde 1939 Türk-İngiliz Antlaşmasının Sovyetlere karşı bağlayıcı olup olmadığı gündeme getirildi. Ama bu sefer roller değişmişti. Şimdiye kadar antlaşmayı canlandırmaya çalışan İngiltere, durumu sürüncemede bırakan Türkiye olmuştu, şimdi ise Türkiye güncel bir sorun çerçevesinde yasal avantajlarını kullanmaya çalışıyor, yan çizen ise İngiltere oluyordu

Amerikan zırhlısı Missouri'nin 5 Nisan 1946'da İstanbul limanına demir atması Türkiye'nin savaş sonu yalnızlığının sona erdiğini gösterecektir. Nitekim, Sovyetlerin 8 Ağustos ve ardından taleplerini yineledikleri 22 Ağustos notaları bu defa ABD ve İngiltere'nin desteğiyle reddedilecek, Sovyet talepleri ise 24 Eylül'de bir kere daha resmen iletildikten sonra gündemden düşecektir.³⁵²

Bu gelişmelerle birlikte sonuç olarak Türkiye'nin, savaş süresince dış politikasının temel hedefi Sovyet karşıtı gözükmeyen kendi güvenliğini sağlayacak Müttefik garantilerini sağlamak oldu.³⁵³ Öte yandan Türkiye, İngiltere ve Fransa'yla ittifakı dolayısıyla sürekli Müttefik yanlısı bir politika izlediyse de, aynı zamanda Almanya'yla da ilişkilerini mümkün olduğunca dengede tutmaya çalıştı ve bu çerçevede özellikle Balkanlara saldırı yaptığı dönemler hariç Almanya'dan kendisine yönelik ciddi bir tehdit hissetmedi.³⁵⁴ Haziran 1941'den sonra duyulan tedirginlik ise, olası bir Alman işgalinden çok, "İşgalden Sovyetler tarafından kurtarılma"³⁵⁵ ihtimalinden kaynaklanmaktaydı. Nitekim başarılı bir dış politika uygulamasıyla savaş dışında kalmayı başarmış olan Türkiye'yi savaşın hemen ardından bekleyen tehlike savaş boyunca kaçınmaya çalıştığı şey olacaktır: Ortaya çıkan uluslararası konjonktürde iştahı açılan Kuzey komşusuyla baş başa kalmak. Bu korku ise Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemdeki iç ve dış politikalarının en önemli belirleyicilerinden biri olacak, Sovyet tavırlarından endişeye kapılan Türkiye kuzey komşusundan algıladığı tehdidi Batılı güçlerin, özellikle ABD'nin desteğini elde ederek karşılama yoluna gidecektir.³⁵⁶

³⁵² Aydın, M., Türk Dış Politikası Cilt 1, İstanbul, 2005, s.474

³⁵³ Sarıay, Y., "Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme" Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 16, Sayı 48

³⁵⁴ Gönübol, M., Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995, Ankara, 1996, s.192

³⁵⁵ Aydın, M., İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945 (Türk Dış Politikası Cilt 1), İstanbul, 2005, s.475

³⁵⁶ Bal. İ., 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası, Ankara, 2006, 3. Baskı, s. 36

Genel Sonuç Ve Değerlendirme:

Bu çalışmada incelenen konu, ülkenin iç ve dış dinamikleri göz önüne alınarak 2. Dünya Savaşında uluslararası arenadaki konumu ve bu konumu sırasında oluşturdukları politikadır. Türkiye 1. Dünya Savaşından yeni çıkmış Atatürk'ün kazandırdığı yenilikler ve gelişmelerle yeni rejimi kurumsallaştırmada, ekonomik ve sosyal anlamda kalkınmaya çalışmaktaydı. Tam bu sırada yeni bir dünya savaşının çıkması, ülkenin bu savaştaki stratejik konumu nedeniyle savaşan her iki tarafı da iştah kabartmaktan geri bırakmıyordu. Türkiye'ye yön veren devlet adamları 1. dünya savaşında kazandığı tecrübeler ışığında tek tarafa bağlanmak istemiyor ve Atatürk'ün "yurtta sulh cihanda sulh" ilkesini benimseyerek savaşa girmek istemiyorlardı. Ama geniş cephede süren bu savaşta tamamen tarafsız kalmak özellikle Türkiye gibi jeo-stratejik bir öneme haiz ülke için imkansızdı. Bu nedenle savaş boyunca Türk liderlerin temel hedefi maceracılığa kaymadan, tek bir tarafa baştan bağlılığı vurgulamayan ve mümkün olduğunca savaş dışı kalmaya çalışan Selim Deringil'in deyimiyle bir denge politikası izlemektir. Edward Weisband'ın deyimiyle de etkin bir tarafsızlık rolü oynadılar. Bunun için siyasi elitler Türkiye'nin sadece kendi kapasitesi ve olanaklarının ülke bütünlüğünü korumaya yetmeyeceğinin bilincindeydiler. Bu nedenle çatışan farklı taraflarla işbirliğini sürdürerek onları ülke sınırlarından uzak tutmaya çalıştılar. Yani her iki tarafla da gerek ekonomik gerekse de politik ilişkiler içine girdiler. Böylelikle uluslararası arenada hem dışlanmamış oldular hem de ekonomik olarak tüm dünyada oluşan ekonomik buhrandan yaptıkları bir dizi ihracatlar ve aldıkları yardımlar sayesinde minimum seviyede etkilenmiş oldular.

Sonuç olarak 2. dünya savaşında rol alan siyasi kadronun Türkiye'yi savaşa sokmamak için gösterdikleri akılcı politikaları ve bu politikalar sayesinde ülkenin bu savaştan mümkün olduğunca az hasarla çıktıkları gösterilmeye çalışılmıştır. Özellikle İkinci dünya savaşında uygulanan sosyal ve ekonomik politikalar örneğin karne sistemi ve buna bağlı olarak ekonomik önlemlerin neden olduğu toplumsal tepkiler hala konuşulmaktadır. Ancak o döneme ait gazetelerin ışığında sadece politik değil ekonomik olarak da ülkeyi yönetenlerin gösterdikleri çabalara dikkat çekilmiştir. Elinde sadece ekonomik olarak güç sağlayan kromun yanında diğer tarım ve değişik bilimum malları ihraç etmişler ve sadece bir taraftan değil savaşan iki taraftan da etkin tarafsızlık oynayıp, ekonomik yardım alarak ülke ekonomisinin rahat bir nefes almasını sağlamışlardır. Politik olarak da duygusallığa yer vermeden, kesinlikle aceleci olmayan, en ince ayrıntısına bile

bakılarak yapılmış bir politikanın sonucunda ülkenin savaşta sıcak çatışmaya girip insan kaybına yol açmadan kazanan ülkeler tarafında yer almasını bilmiştir.

Kaynakça

Akın, N., Rauf Orbay'ın Londra Büyükelçiliği 1942 - 1944, İstanbul, 1999

Akdevelioğlu, A., Türk Dış Politikası Cilt 1, İstanbul, 2005

Akşam Gazetesi, Necmettin Sadak, 17 Haziran 1940 - 29 Şubat 1944

Armaoğlu, F., 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995), İstanbul, 2005

Armaoğlu, F., "İkinci Dünya Harbinde Türkiye" Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 1958
Cilt. 14 Sayı 2,

Aydemir, S., İkinci Adam Cilt 2, Ankara, 2001

Aydın, M., İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945 (Türk Dış Politikası Cilt 1),
İstanbul, 2005

Bakacak, A., İkinci Dünya Savaşında Ulus Gazetesinin İç ve Dış Politika
Değerlendirmeleri Yüksek Lisans Tezi, Ankara

Bal. İ., 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası, Ankara, 2006, 3. Baskı

Barutçu, A., Siyasi Anılar 1939-1954, İstanbul, 1977

Biçer, M – Aksanyar, N., "2. Dünya Savaşında Çıkarılan Varlık Vergisinin Türk Basımında
ve Kamuoyunda Yansımaları" Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 21,
Ağustos 2008,

Burçak, R., "İngiliz-Fransız-Türk İttifakı (19 Ekim 1939)", Ankara Üniversitesi SBF
Dergisi Cilt 4 Sayı 1, 1949

Çetin, H., İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Ülkenin Sosyo - Ekonomik Durumu Yüksek
Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi , 2007

Cumhuriyet Gazetesi, Yunus Nadi, 19 Ekim 1939 – 23 Haziran 1940 – 20 Haziran 1941 –
21 Haziran 1941 – 14 Şubat 1943 – 28 Haziran 1943

Cumhuriyet Gazetesi, Nadir Nadi, 25 Şubat 1944 - 29 Şubat 1944

- Deringil, S., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, 2007
- Deutsch, H. C. (F. Armaoğlu), "Garip Bir Devre: 1939-1941 Arasında Nazi-Sovyet Münesabetleri" Ankara Üniversitesi SBF Dergisi Cilt 9 Sayı 2, 1954,
- Erkin, C., Türk-Sovyet İlişkileri, Ankara, 1991
- Esmer, A-Sander, O., Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995 Ankara, 1996
- Gönlübol, M., Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995, Ankara, 1996,
- Güngören, F., 2. Dünya Savaşı'nda Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar, İstanbul, 2003
- Gürun, K., Savaşın Dünya Ve Türkiye, İstanbul, 2006
- İ, Öztoprak., "İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Siyasi Yönü" Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 46, Cilt 16
- Karaca, M., 2. Dünya Savaşı Konjonktüründe Türkiye Ekonomisi Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, 2005
- Karakuş, E., İkinci Dünya Savaşı Öncesi İngiliz Belgelerinde Türk – İngiliz İlişkileri, İstanbul, 2006
- Karpat, H: Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi, Ankara, 2007
- Keyder Ç ve Pamuk Ş., " 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Üzerine Tezler" Ankara, 1984 – 85
- Koçak, C., Türkiye'de Milli Şef Dönemi 1938-1945 Cilt1, İstanbul, 2007
- Koçak, C., "İki Dünya Savaşı Arasında Türkiye ve Almanya", Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2007
- Manka, A., Anadolu Ajansı ve İkinci Dünya Savaşı., Ankara, 2008
- Metinsoy, M., İkinci Dünya Savaşında Türkiye (Savaş Ve Gündelik Yaşam), İstanbul, 2007

- Oran, B., “Türkiye’nin Kuzeydeki Büyük Komşu Sorunu Nedir (Türk – Sovyet İlişkileri 1939 - 1970)” Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 25, Sayı 1
- Oran, B., 1939-1945 Savaş Kaosunda Türkiye: Görelî Özerklik 2 (Türk Dış Politikası Cilt 1), İstanbul, 2005
- Ökte, F., Varlık Vergisi Faciası, İstanbul, 1951
- Öz, B., Bıçağın Sirtında Siyaset 2. Dünya Savaşında Türk Dış Politikası, İstanbul, 2004
- Sander, O., Siyasi Tarih 1918 – 1994, İstanbul, 2007, 16. Baskı
- Sarıнай, Y., “Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme” Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 16, Sayı 48
- Son telgraf Gazetesi, E.İ.Benice, 1 Temmuz 1944
- Soysal, İsmail., Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları, Cilt 1(1920-1945), 2. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1989
- Sönmezoglu, F., Türk Dış Politikasının Analizi, İstanbul, 1994
- Tan Gazetesi, Zekeriya Sertel, 25 Ağustos 1939
- Tanın Gazetesi, H. C. Yalçın, 31 Ekim 1943
- Turan, İ., İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri, 1944 – 1950, Ankara, 2003
- Turan, Ş., İsmet İnönü (Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği), Ankara, 1994
- Uçarol, R., Siyasi Tarih 1789-2001, İstanbul, 2006
- Uluğbay, H., Türk Dış Politikası Cilt 1, İstanbul , 2005
- Ulus Gazetesi, Falih Rıfkı Atay, 30 Ekim 1940 – 19 Haziran 1941 – 24 Şubat 1945
- Ülman, H., “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler 1923-1968” Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 23, Sayı 3
- Ünal, T., Türk Siyasi Tarihi, İstanbul, 1998

Vakit gazetesi, Asım Us, 25 Ağustos 1939 – 3 Şubat 1943

Vatan Gazetesi, A.E. Yalman, 18 Temmuz 1944

www.ansiklopedi.turkcebilgi.com/Ikinci_Dunya_Savasi

www.ismetinonu.org.tr/soylevd/soylev_demecler.html

www.wikipedia.org/Montrö_Anlaşması

Weisband, E (M. A. Kayabağ – Örgen Uğurlu)., 2. Dünya Savaşı ve Türkiye İstanbul, 2002

Yeni Sabah Gazetesi, 27 Haziran 1942, Hüseyin Cahit Yalçın

Yakut, K., İkinci Dünya Savaşı, AOF Ders Notları Bölüm 7, 1998

ÖZGEÇMİŞ

23 Nisan 1983 tarihi, Ankara ili Nallıhan ilçesi doğumluyum. İlköğretimimi aynı yerde bitirdikten sonra 1997 yılında Polis Kolejini kazandım. Daha sonra 2001 yılında Polis Akademisine girdikten sonra aynı yerden 2005 yılında mezun olup İstanbul'da komiser yardımcısı olarak göreve başladım. Bekar olup İngilizce ve Almanca dillerini bilmekteyim. 2006 yılında da Beykent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladım.

Aday: İlyas KAYIŞ